

Einar Arnórsson - Játningarit íslenzku kirkjunnar

(1951)

Útgáfa 1.0 af rafræna skjalinu

Þetta PDF skjal er hluti afraksturs skönnunar á prentuðu eintaki af téðu riti. Markmið þessarar útgáfu er að veita almenningi færi á að eignast sitt eigið rafrænt eintak af því án endurgjalds.

Skjalið er upprunalega birt á vefnum <https://urlausnir.is>. Þar má finna rafrænar útgáfur hinna bindanna og verða nýrri útgáfur af skjölunum í boði þar.

Takmörkun ábyrgðar

Höfundur skjals þessa afsalar sér allri ábyrgð, að því marki sem lög heimila, vegna beinnar og/eða óbeinnar notkunar skjalsins sjálfs eða afurða sem af því leiðir. Þó að stefnt hafi verið að því markmiði að skjalið endurspegli sem best innihald upprunalegu bindanna er hvorki hægt að tryggja né ábyrgjast að það hafi tekist. Framangreint á einnig við um efnislegt innihald prentuðu eintakanna sem skönnuð voru.

Höfundaréttur

Höfundur skjals þessa álitur að hvers kyns höfundaréttur á prentaða eintakinu sé útrunninn.

Hvers kyns höfundarréttur sem höfundur skjalsins gæti hafa skapað sér til handa með skönnuninni sjálfri eða öðru framlagi sínu til sköpunar þess, skal vera meðhöndlaður í samræmi við Creative Commons Zero höfundaleyfið (CC0 1.0 Universal eða síðari útgáfa þess).

Ábendingar

Séu ábendingar um mögulegar úrbætur á skjalinu er hægt að koma þeim á framfæri við höfund þess.

Athugasemdir um þessa útgáfu

Skannað var eintak í vörslu Landsbókasafnsins (almennt útlán).

Höfundur skjalsins: Svavar Kjarrval (svavar@kjarrval.is)

STUDIA ISLANDICA
ÍSLENZK FRÆÐI
ÚTGEFANDI: SIGURÐUR NORDAL
12

EINAR ARNÓRSSON

JÁTNINGARIT ÍSLENZKU KIRKJUNNAR

MIT EINEM AUSZUG AUF DEUTSCH

EJNAR MUNKSGAARD — KAUPMANNAHÖFN
H.F. LEIFTUR — REYKJAVÍK

EX • LIBRIS

Úr bókasafni

ÞÓRIS KR. ÞÓRÐARSONAR

Þóris Kr. Þórðarson

Gjöf til Guðfræðistofnunar
Háskóla Íslands

810-5
Stu
STUDIA ISLANDICA
ÍSLENZK FRÆÐI
ÚTGEFANDI: SIGURÐUR NORDAL

12

EINAR ARNÓRSSON

JÁTNINGARIT ÍSLENZKU KIRKJUNNAR

MIT EINEM AUSZUG AUF DEUTSCH

EJNAR MUNKSGAARD — KAUPMANNAHÖFN
H.F. LEIFTUR — REYKJAVÍK

H.F. LEIFTUR PRENTAÐI

1. gr.

Inngangur.

I. Eins og kunnugt er, reisa öll kristin trúfélög tilvist sína og kenningar á inu mikla ritsafni, sem nefnt er *bíflía* eða *heilög ritning*, eða telja sig gera það að minnsta kosti. En þessi in mikla bók var í öndverðu skráð á hebresku og grísku og síðar þýdd á latínu. Almenníngur, sem reyndar hefur lengi hvorki kunnað að lesa né skrifa, skildi ekki tungur þessar. Og þótt menn hefðu almennt kunnað lestur og skrift og einnig skilið tungur þær, sem rit heilagrar ritningar voru skráð á, þá hefði það ekki að gagni komið. Bar til þess tvennt. In helgu rit hlutu einungis að vera í fárra manna höndum, og inir fáu menn, sem kynnu að komast yfir þau, hefðu naumast margir verið færir um að gera sér nægilega glöggva grein fyrir efni þeirra, greiða það úr, sem mestu máli hefði þótt skipta. Frömuðir kristinnar trúar og fræðimenn hafa því snemma séð, að einhvern leiðarvísi þurfti að gera bæði handa kennimönnum og almenningi.¹⁾ Engum félagsskap verður til lengdar líft, nema hann hafi einhverjar nægilega skýrar sameiginlegar reglur til þess að fara eftir. Annars er hætt við því, að félagsskapurinn liðist bráðlega í sundur. Og er þó auðvitað ekki þar með sagt, að slíkar reglur nægi ávallt til viðhalds félagsskapnum. Verkin sýna merkin um það, að það hefur ekki tekizt. Gríska kirkjan verð-

1) Vitanlega aðallega handa kennimönnum, en almenningi var gert skylt að kunna Postullegu trúarjátninguna.

ur sérstök kirkjudeild. Evangeliska lúterska kirkjan og kalvínska verða það með sama hætti. Forustumenn inna nýju kirkjudeilda fara þá eins að og forustumenn móðurkirkjunnar höfðu gert: Þeir gera nýjar reglur til viðbótar eða í stað inna gömlu reglna móðurkirkjunnar. Svo gerðu og frömuðir og fræðimenn evangelísku lútersku kirkjunnar. Þeir héldu að sjálfsögðu *heil-agri ritningu* í heiðri og trúarjátningunum þremur, sem siðar verður betur vikið að. En við bættu þeir nokkrum ritum, sumum allmiklum, sem halda skýringar á trúar- og siðalærdómum lútersku kirkjunnar og gefin hafa verið út undir nafninu *Libri symbolici Ecclesiae evangelicae sive Concordia*.¹⁾ Þar eru þessi rit skráð, auk trúarjátninganna þriggja: *Confessio Augustana* frá 1530 (Augsborgarjátningin), *Apologia confessionis* (varnarrit fyrir játninguna), *Articuli Schmalcaldici* (Schmalcaldengreinar), *Catechismus major* (Fræði Lúthers in meiri), *Catechismus minor* (Fræði Lúthers in minni) og *Formula concordiae* (Samræmingarrit eða sáttarit). Augljóst má þykja, að rit þessi hafi öll nokkru máli skipt um kenningar og helgisiðu evangelísku lútersku kirkjunnar, þótt ekki sé þar með sagt, að þau hafi beinlínis verið löggilt öll í öllum lúterskum löndum. Sbr. 4. gr. að neðan.

II. Í 45. gr. stjórnarskrár Íslands frá 5. jan. 1874 er svo mælt, að „*Hin evangelíska lúterska kirkja*“ skuli vera þjóðkirkja á Íslandi, og að ið opinbera skuli að því leyti styðja hana og vernda. Þessi ákvæði hafa verið endurtekin óbreytt í stjórnarskr. 1920 og 1944. Grein þessi er orðrétt þýðing á 3. gr. grundvallarlaga Danmerkur frá 5. júní 1849. Sýnist því ekki fjarri lagi að hafa hliðsjón af skýringum danskra fræðimanna á hugtakinu „*evangelískur lúterskur*“, þegar skýra skal það orð í stjórnarskrá Íslands, því að ólíklegt er, ef ekki

1) Eg hef notað útgáfu Hase, Leipzig 1837. Skammstafað hér eftir Hase og vitnað til bls.

óhugsandi, að ekki sé sama merkingin orða þessara í dönsku grundvallarlögunum og íslenzku stjórnarskránni. Sá, er öðru vildi halda fram, yrði að sanna það, að inn einvaldi konungur Íslands hafi 1874 haft annað í huga en grundvallarlagagjafinn (grundvallarlagabíngið 1849 og þáverandi konungur Danmerkur) hafði, er hann setti grundvallarlögin dönsku.

Orðin: „*evangelíska lúterska kirkjan*“ standa óskýrð bæði í dönsku grundvallarlögunum og stjórnarskránni. Í þeim hlýtur þó að liggja einhver merking. En skýringuna verður að sækja annars staðar að. Í Danmörku er skýringarinnar leitað til D.L. Kristjáns V. frá 1683 (N.L. sama konungs frá 1687) 2–1. Þar er svo mælt: „*Þau ein trúarbrögð (religion) má leyfa í ríkjum konungs og löndum, er samkvæm eru heilagri ritningu, postullegu trúarjátningunni, níkenskju játningunni og játningu Athanasiuss, inni óbreyttu Augsborgarjátningu og fræðum Lúthers inum minni*“. Þjóðkirkja Danmerkur er talin eiga að hvíla á þessum ritum.¹⁾

Í Kirkjurétti mínum, Rvík 1912, bls. 11–12, taldi ég, að þjóðkirkjan íslenzka hefði in sömu trúarrit sem þjóðkirkjan danska er talin hafa samkvæmt skoðun inna dönsku kirkjuréttarfræðinga, sem nefndir voru. Síðan hafa nokkrir kennimenn véfengt þetta, meðal annars vegna þess, að D. (og N.) L. 2–1 hefði ekki verið í lög leiddur á Íslandi. Að sinni skal ekki farið út í þetta atriði hér. En andmæli inna virðulegu kennimanna veita mér ástæðu til þess að taka atriði þetta til athugunar af nýju, enda skylt að leiðrétta það, sem ég hef áður sagt um þetta efni, ef mér virðast efni standa til. Verður þá reynt að gera af nýju grein fyrir því, hver séu trúar- eða játningarrit íslenzku þjóðkirkjunnar. Þegar mun mega segja það, að heilög ritning muni halda grundvallargildi sínu að skoðun kennimannanna. Og

1) Matzen og Timm: Den danske Kirkeret 127–129, Matzen Teol. Tidsskrift, Ny Række VII. 36 o. s. frv.

mun því ekki nauðsyn að ræða sérstaklega um þá heilögu bók.

2. gr.

Trúarjátningar kristinnar kirkju.

I. Eins og kunnugt er, verður enginn tekinn í kristna kirkju, nema hann láti *skírast* (þ. e. hreinsast). Þegar fullorðnir menn eru skírðir, þá játa þeir sjálfir eða geta játað trú sína. Þegar börn eru skírð, sem vitanlega er nú algengast, þá geta aðrir gert það fyrir þeirra hönd (guðfeðgin, patrini), en á þeim hvíldi þá skylda til að sjá um, að barnið yrði alið upp í kristinni trú og frætt um aðalatriði hennar. Á fyrstu öldum kristinnar hefur það þótt nauðsynlegt, hvort sem ungur maður eða gamall var skírður, að skírifaðir lýsti því glöggum orðum, hverjar trúarskuldbindingar sá yrði að gangast undir, sem skírður var, sjálfur eða aðrir fyrir hans hönd. Í Nýja testamentinu¹⁾ er skírn boðin, en einungis sagt, að skíra skuli „*til nafns föðurins og sonarins og ins heilaga anda*“. Reyndar er af sumum talið, að þessi formúla hafi ekki tiðkæzt á postulátímabilinu, heldur hafi einungis verið skírt til nafns Jesú.²⁾ Skírnarformúla Nýja testamentisins hefur þótt þurfa viðbótar, því að í henni eru ekki tæmdar aðalreglur kristinnar trúar, svo sem æskilegt hefur þótt. Og því hafa snemma á öldum kristinnar myndast trúarjátningar, sem notaðar hafa verið við skírnina (skírnarjátningar) og orðið hafa trúarmælisnúra (regulæ fidei).³⁾ Elzt og merkust þessara skírnarjátninga er talin in svonefnda *rómverska skírnarjátning* (Symbolum Romanum). Hún er talin notuð í Rómaborg frá

1) Matth. 28, 19.

2) Jón Helgason: Almenn kirkjusaga I. 93.

3) Harnack Dogmengeschichte I. 320 o. s. frv.

því um 150 e. Kr., er stofninn í Postullegu játningunni og var á grísku, svo hljóðandi og færð til latinustafa:

Pistevó eis þeon patera pantokratera kaí eis Kriston Iesún, hýon autú, ton monogene, ton kýrýon hemón, ton genneþenta ek pnevmatos hagiú kai Marias tes parþenú, ton epi Pontiú Pilatú stauroþenta kaí tafenta, te trite hemere anastanta ek nekrón, anabanta eis tús úranús, kaþemenon en dexía tú patros, hopen erketaí krínaí zóntes kaí nekrús, kaí eis pnevma hagion, hagian ekklesían, afesín hamartíon, sarkos anastasín. Amen.

Á latínu mundi játningin hafa hljóðað svo, og er þá haldið orðalagi Postullegu játningarinnar eftir föngum:

Credo in deum, patrem omnipotentem. Et in Jesum Christum, filium ejus unicum, dominum nostrum, genitum de spiritu sancto et Maria virgine, sub Pontio Pilato crucifixum et sepultum, qui tertia die resurrexit a mortuis, adscendit ad coelos, sedet ad dexteram patris, unde venturus est judicare vivos et mortuos.

Et in spiritum sanctum, sanctam ecclesiam, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem. Amen.

Á íslenzku:

Eg trúi á guð, föður almáttugan. Og á Jesúm Krist, einkason hans, drottin vorn, getinn af heilögum anda og Maríu mey, krossfestan undir Pontíusi Pilatusi og grafinn, sem á þriðja degi reis upp frá dauðum, steig upp til himna og situr föðurnum til hægri handar, þaðan sem hann kemur til að dæma lifendur og dauða.

Og á heilagan anda, heilaga kirkju, fyrirgefningu syndanna og upprisu holdsins. Amen.

Þessi skírnarjåtning er talin hafa verið notuð stöðugt í Rómaborg fram á daga Justinians keisara (527—565), en þá tóku menn, fyrir austrómversk áhrif, að

nota Nikeujátninguna svonefndu.¹⁾ Sú saga myndaðist um rómversku skírnarjátninguna, að hún væri frá dögum postulanna, og því var Postullega játningin svonefnda, sem á rót sína að rekja til rómversku skírnarjátningarinnar, nefnd því nafni. En á 15. öld sannaði Ítalinn Laurentius Valla, að rómverska skírnarjátningin væri yngri, og þá getur Postullega játningin ekki heldur verið svo gömul.²⁾

Liklegt er talið, að rómverska skírnarjátningin hafi borizt til Suður-Gallíu á 5. öld e. Kr. Játning þessi fær almenna viðurkenningu í Vesturlöndum á 8. öld e. Kr., berst þá til Rómaborgar og verður þar ofjarl Nikeujátningarinnar, sem þar hafði tíðkazt síðan á 6. öld, eins og sagt var.³⁾ Viðbætur nokkrar hefur rómverska játningin fengið í Gallíu, sem stafa frá merkum kirkjufeðrum eða áhrifum þeirra. Eftir daga Karls mikla (d. 814) verður játning þessi, sem nefnd hefur verið *Postullega játningin* (*Symbolum apostolicum*) (skammstafað hér eftir S Ap), fyrsta játning rómversku kirkjunnar, og hljóðar hún svo:

Credo in deum, patrem omnipotentem, *creatorem coeli et terræ.*

Et in Jesum Christum, filium ejus unicum, dominum nostrum, qui conceptus est de spiritu sancto, *natus ex Maria virgine, passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus et sepultus, descendit ad inferna, tertia die resurrexit a mortuis, adscendit ad coelos, sedet ad dexteram dei patris omnipotentis, inde*⁴⁾ *venturus est judicare vivos et mortuos.*

1) Religion in Geschichte und Gegenwart I. 599, sbr. Harnack III. 23—24, 47, 224. Sbr. og II. 297.

2) Religion i. Gesch. u. Gegenw. I. 599. Sbr. Harnack II. 86, 1. nmgr.

3) Religion i. Gesch. u. Gegenw. I. 599. Sbr. Harnack II. 86, 1. nmgr., III. 224, 3. nmgr.

4) Ætti að vera: „unde“, sem svarar til „hopen“ í Symb. Romanum.

Credo in spiritum sanctum, sanctuam ecclesiam catholicam, sanctorum communionem, remissionem peccatorum et vitam eternam. Amen.¹⁾

Það, sem S Ap hefur frammar en Symb. Rom., er hér merkt sveigletri. Munurinn er svo litill, að naumast má tvímælis orka, að Symb. Rom. er stofninn í S Ap. Trúfræðilega er þó nokkur auki.

1. Guði föður er tileinkuð sköpun heimsins, en eigi hinum verum guðdómsins. Annars er guðfræðinganna að meta þetta atriði.

2. Kristur er ekki „conceptus“ af Maríu mey, eins og í Symb. Rom., heldur „natus“ (fæddur). Hér mun vera hugsunarmunur. S Ap greinir milli *conceptus* og *natus*, sem Symb. Rom. gerir ekki.

3. Það er alveg nýtt í S Ap, að Kristur hafi farið niður í undirheima (ad inferna), eða til helvítis, eins og það hljóðar í 1. kap. Kristindómsb. Jónsbókar, í 1. kap. Kristinréttar Árna biskups og í Helga kveri bls. 5. Í fyrra bréfi Péturs 3, 19—20 mun eiga að vera stoð undir þessi ummæli játningarinnar.

4. Orðið „catholicam“ (almenna) um kirkjuna vantar í Symb. Rom. Kann svo á þessu að standa, að engin kirkja, sem almenn gæti kallast, var til orðin, þegar farið var fyrst að nota Symb. Rom., en var orðin það, þegar viðbótin var sett fram í játninguna.

5. Í Symb. Rom. vantar setninguna: „*communionem sanctorum*“ (sem þýtt er í Helga kveri bls. 6: samfélag heilagra). Er þessi setning einungis nánari skýring á heilagri, almennri kirkju eða er það sjálfstæð setning, er merkir þá samfélag heilagra á himnum?²⁾

S Ap hefur, eins og sagt var, verið viðurkennd trúarjåtning rómversk-katólsku kirkjunnar og er það enn í dag.

1) Hase bls. 1.

2) Sbr. Harnack III. 224, 3 nmgr.

II. Á kirkjuþinginu í Nikea 325 e. Kr. var saminn trúarjáltning ein, auðvitað á grísku, svo hljóðandi:¹⁾

Pistevomen eis hena þeon, patera pantokratora, pantón horatón te kaí aoratón poieten. Kaí eis hena kýrion Iesún Kriston, ton hýon tú þeú, genneþenta ek tú patros, monogene — tút estin ek tesúsías tú patros — þeon ek þeú, fós ek fótos, þeon aleþinon ek þeú aleþinú, genneþenta, ú poieþenta, homóusion tó patri — di'hon ta panta egeneto, ta te en tó úranó kaí ta en te ge, ton di' emas tús anþróþús kaí dia ten hemeteran sóterian katelþonta kaí sarkóþenta, enandrópesanta, paþonta kaí anastanta te trite hemera, anelþonta eis (tús) úranús, erkomenon krínaí zóntes kaí nekrús. Kaí eis to hagion pnevma.

Loks er banni lýst yfir öllum þeim, er haldi fram öðrum kenningum um eðli Krists en þeim, er fundurinn samþykkti með játningu sinni.

Á latínu mundi játningin hljóða svo, og eru þá eftir föngum notuð orð innar löggiltu játningar, sem við Nikea er kennd:

Credimus in unum deum, patrem omnipotentem, factorem omnium visibilium et invisibilium.
Et in unum dominum Jesum Christum, filium dei, genitum ex patre, unigenitum — *omnia sunt ex substantia patris* — deum ex deo, lumen de lumine, deum verum de deo vero, genitum non factum, consubstantialem patri, per quem omnia facta sunt, *tamque in coelis quamque in terris sunt*, qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit et incarnatus est et humo factus est, et passus et resurrexit tertia die, adscendit ad coeles et venturus est judicare vivos et mortuos. Et in spiritum sanctum.²⁾

1) Harnack II. 226, 2. nmgr.

2) Sjá á bls. 12 íslenska þýðingu Symb. Nic.

Konstantín mikli lögbauð játningu þessa,¹⁾ og aftur var hún samþykkt á kirkjuþingi í Konstantinopel 381.²⁾ Þá var og gefin út tilskipun keisara, þar sem boðið var að hafa og halda Nikeujátninguna.³⁾ Árið 451 var haldið kirkjuþing í Kalcedon. Þar kom fram skirnarjátning ein, sem höfð hafði verið í Jerúsalem um 350, en þingið taldi vera Nikeujátninguna. Játningar þessar voru að nokkru ólíkar, þó að margt væri eins. Kalcedonþingið samþykkir Jerúsalemsjátninguna og gefur hana út undir nafninu Nikeu-(Konstantinopel-) játningin (skammst. hér eftir SN), og útrýmir hún síðan inni réttu Nikeujátningu.⁴⁾ Keisarininn löggildir svo þessa nýju játningu og leggur við þunga refsingu, ef öðruvísi sé kennt.⁵⁾ Og sams konar ákvæði eru í löggjöf Justinians keisara frá 538.⁶⁾ Svo berst játning þessi til kirkju Vesturlanda, Ítalíu, sem fyrr segir, og Spánar. Og á Ítalíu útrýmir hún gömlu rómversku játningunni (Symb. Rom.). Á kirkjuþingi í Toledo 589 var því bætt inn í 3. gr., að heilagur andi gengi eigi aðeins út af föður, heldur einnig út af syninum („filioque“). Menn voru sammála um, að hann gengi út af föðurnum („qui ex patre procedit“), en innskotið „filioque“ varð alvarlegt ágreiningsefni meðal lærifeðra kirkjunnar, enda hefur Austurlanda-kirkjan ekki enn samþykkt innskotið „filioque“. Hinsvegar samþykktu kirkjuþingin í Gentilly 767 og Aachen 809 það, en páfinn samþykkti það þó ekki fyrr en 1014.⁷⁾ Síðan hefur SN svonefnt verið haft og haldið í vestrómversku kat-

1) Religion i. Gesch. u. Gegenw. III. 1714. Sbr. og Corpus jur. civ. Cod. I. 1 og 2.

2) Relig. i. Gesch. u. Gegenw. IV. 767, Harnack II. 265, 1. nmgr.

3) Corpus jur. civ., Cod. I. 2.

4) Relig. i. Gesch. u. Gegenw. IV. 767, Harnack II. 85, 1. nmgr., 265, 1. nmgr.

5) Corpus jur. civ. Codex I. 4.

6) Sama st. Cod. I. 7.

7) Religion i. Gesch. u. Gegenw. IV. 767, Harnack II. 294 o. s. frv., III. 278.

ólsku kirkjunni í þeirri mynd, sem það nú er í, enda samþykkt á kirkjuþinginu í Trient svo að segja orðrétt.¹⁾

SN hljóðar svo — skáletrað, er það hefur annað en in upphaflega Nikeu-játning:

Credo in unum deum, patrem omnipotentam, factorem *coeli et terræ*, visibilium omnium et invisibilium.

Et in unum dominum Jesum Christum, filium dei unigenitum, et ex patre *natum*²⁾ *ante omnia secula*, deum de deo, lumen de lumine, deum verum de deo vero, genitum, non factum, consubstantialem patri, per quem omnia facta sunt. Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit *de coelis* et incarnatus est *de spiritu santo, ex Maria virgine*, et homo factus est, crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato, passus *et sepultus est*, et resurrexit tertia die *secundum scripturas*, adscendit *ad coelos*, *sedet ad dexteram patris* et *iterum* venturus est *in gloria* judicare vivos et mortuos, *cujus regni non erit finis*.

Et in spiritum sanctum, *dominum et vivificantem*, *qui ex patre filioque procedit*, *qui cum patre et filio simul adoratur et glorificatur*, *qui locutus est per prophetas*. *Et unam sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam*. *Confiteor unum baptismam in remissionem peccatorum et expecto resurrectionem mortuorum et vitam venturi seculi*.³⁾
Amen.

Á íslenzku má þýða játningu þessa svo:⁴⁾

Eg trúi á einn guð föður almáttugan, skapara him-

1) Sessio III.

2) Í stað genitum.

3) Hase bls. 1—2.

4) Íslenzk þýðing er og í Kaþólskri bænabók, Reykjavík 1922, bls. 53.

ins og jarðar, alls sýnilegs og ósýnilegs. Og á einn herra Jesú Krist, eingetinn son guðs, fæddan af föðurnum fyrir (allar) aldir, guð af guði, ljós af ljósi, sannan guð af sönnum guði, getinn, ekki skapaðan, sameðlis föðurnum, en fyrir hann (af honum) er allt til orðið. En hann (þ. e. sonurinn) steig niður af himnum vegna vor manna og vorrar sáluhjálpar, líkamaðist af heilögum anda af Maríu mey og gerðist maður, einnig krossfestur fyrir oss undir¹⁾ Pontiusi Pilatusi, og var píndur og grafinn, og reis upp á þriðja degi samkvæmt ritningunum, steig upp til himna, situr til hægri handar föðurnum, og kemur í annað sinn í dýrð til að dæma lifendur og dauða, og ríki hans tekur engan enda. Og á heilagan anda, herrann og lífgjafann, sem framgengur af föður og syni og tilbiðja skal og tigna með föður og syni og talað hefur fyrir munn spámannanna. Og eina, heilaga, almenna og postullega kirkju. Eg játa eina skírn til fyrirgefningar syndanna og vænti upprisu dauðra og lífs komandi aldar. Amen.

Samanburður SN og eldri, grísku játningarinnar sýnir, að SN hefur engu sleppt, er máli mun skipta, af því, sem í grísku játningunni var, nema ef vera skyldi setningunni um það, að *allt sé af veru föðurins komið*. Hins vegar hefur SN tvennt, sem gríska játningin hefur ekki og mun hafa þótt máli skipta og annað mjög miklu. Eru það yfirlýsingar *um uppruna Jesú Krists og eðli hans*, og *greinargerðin um heilagan anda*, sem ekki varð samkomulag um, sem fyrr var sagt. Hinar viðbæturnar eru víst einungis orðun á kennisetningum, sem ekki ullu ágreiningi.

1) Svo „sub Pontio Pilato“ þýtt í Helgakverri bls. 5, og merkir víst „fyrir atbeina“ P. P. „Undir Pilats valdi“ er það þýtt í norrænu játningunni. Sjá bls. 25.

Samanburður á S Ap og SN sýnir það, að S Ap hefur tvö atriði, sem SN hefur ekki og víst skipta máli:

1. Um niðurstigning Krists í ríki dauðra („ad inferna“) og
2. Um samfélag heilagra („communio sanctorum“).

Hins vegar hefur SN margt fyllra en S Ap, en trúfræðipýðingu munu aðeins hafa greinargerðirnar í SN um *upphaf og eðli Krists og um heilagan anda*.

III. Á 5. og 6. öld eftir Krist kom fram í Gallíu játning, er frumsamin var á latínu og kölluð hefur verið *Athanasíuss játning* eða *Quicumque* eftir upphafsorði sínu. Þótt játning þessi sé kennd við inn fræga Alexandríu biskup, Athanasius kirkjuföður, sem uppi var á 4. öld og tók meðal annars mikinn þátt í störfum kirkjubingsins í Nikea, þá á hann ekki staf í henni. Játning þessi er upphaflega skráð gegn fylgismönnum Ariusar. Var tekið að nota hana í tíðasöng á dögum Karls mikla, og á 9.—11. öld var hún tekin góð og gild í Rómaborg. Trúspekingar kirkjunnar (scholastici) taka að telja hana til „symbola“ á 13. öld og setja hana jafnhliða hinum játningunum tveimur.¹⁾

Játning þessi hljóðar svo:

1. Quicumque vult salvus esse, ante omnia opus est, ut teneat catholicam fidem.
2. Quam nisi quisque integram inviolatam servaverit, absque dubio in eternum peribit.
3. Fides autem catholica hæc est, ut unum deum ir trinitate et trinitatem in unitate veneremur.
4. Neque confundentes personas neque substantiam separantes.
5. Alia est enim persona patris, alia filii, alia spiritus sancti.
6. Sed patris et filii et spiritus sancti una est divinitas, æqualis gloria, coæterna majestas.

1) Religion i. Gesch. u. Gegenw. I. 749, Harnack II. 296—299, III. 279. 1. nmgr.

7. Qualis pater, talis filius, talis spiritus sanctus.
8. Increatus pater, increatus filius, increatus spiritus sanctus.
9. Immensus pater, immensus filius, immensus spiritus sanctus.
10. Æternus pater, æternus filius, æternus spiritus sanctus.
11. Et tamen non tres æterni, sed unus æternus.
12. Sicut non tres increati, nec tres immensi, sed unus increatus et unus immensus.
13. Similiter omnipotens pater, omnipotens filius, omnipotens spiritus sanctus.
14. Et tamen non tres omnipotentes, sed unus omnipotens.
15. Ita deus pater, deus filius, deus spiritus sanctus.
16. Et tamen non tres dii, sed unus est deus.
17. Ita dominus pater, dominus filius, dominus spiritus sanctus.
18. Et tamen non tres domini, sed unus est dominus.
19. Quia, sicut singulatim unamquamque personam deum ac dominum confiteri christiana veritate compellimur, ita tres deos aut tres dominos dicere catholica religione prohibemur.
20. Pater a nullo est factus, nec creatus, nec genitus.
21. Filius a patre solo est, nec factus, non creatus, sed genitus.
22. Spiritus sanctus a patre et filio, non factus, nec creatus, sed procedens.
23. Unus ergo pater, non tres patres. Unus filius, non tres filii. Unus spiritus sanctus, non tres spiritus sancti.
24. Et in hac trinitate nihil prius aut posterius, nihil majus aut minus.
25. Sed totæ tres personæ coæternæ sibi sunt et coæquales, ita, ut per omnia, sicut jam supra

dictum est, et trinitas in unitate et unitas in trinitate veneranda sit.

26. Qui vult ergo salvus esse, ita de trinitate sentiat.
27. Sed necessarium est ad æternam salutem, ut incarnationem quoque domini nostri Jesu Christi fideliter credat.
28. Est ergo fides recta, ut credamus et confiteamur, quia dominus noster Jesus Christus, dei filius, deus et homo est.
29. Deus ex substantia patris ante sæcula genitus, homo ex substantia matris in sæculo natus.
30. Perfectus deus, perfectus homo, ex anima rationali et humana carne subsistens.
31. Æqualis patri secundum divinitatem, minor patri secundum humanitatem.
32. Qui, licet deus sit et homo, non duo tamen, sed unus est Christus.
33. Unus autem non conversione divinitatis in carnem, sed assumptione humanitatis in deum.
34. Unus omnino, non confusione substantiæ, sed unitate personæ.
35. Nam sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita deus et homo unus est Christus.
36. Qui passus est pro nostra salute, descendit ad inferos, tertia die resurrexit a mortuis.
37. Adscendit ad coelos, sedet ad dexteram dei patris omnipotentis, inde venturus est judicare vivos et mortuos.
38. Ad cujus adventum omnes homines resurgere habent cum corporibus suis et reddituri sunt de factis propriis rationem.
39. Et qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam, qui vero mala, in ignem æternum.
40. Hæc est fides catholica, quam nisi quisque fideliter firmiterque crediderit, salvus esse non poterit.

Á íslenzku hefur hún ekki verið þýdd, svo að eg viti til. Hér er tilraun til þýðingar:

1. Hver, sem vill verða sáluhólpinn, þarf umfram allt að halda katólska trú.
2. Sérhver glatast efalaust eilíflega, nema hann haldi hana hreina og ómengaða.
3. En það er katólsk trú, að vér tignum einn guð í þrenningu og þrenningu í einingu.
4. Og hvorki blöndum saman persónunum né að-skiljum verund þeirra.
5. Af því að sitt hvað er persóna föðursins, sonarins, og heilags anda.
6. En einn er guðdómur föður, sonar og heilags anda, jöfn dýrð, sameilíf tign.
7. Slíkur sem faðirinn er, slíkur er sonurinn, slíkur er heilagur andi.
8. Faðirinn er óskaptur, sonurinn er óskaptur, heilagur andi er óskaptur.
9. Faðirinn er ómælanlegur, sonurinn er ómælanlegur, heilagur andi er ómælanlegur.
10. Faðirinn er eilífur, sonurinn er eilífur, heilagur andi er eilífur.
11. Og þó eru þeir ekki þrír eilífir, heldur er einn eilífur.
12. Eins eru þeir ekki þrír óskaptir og ekki þrír ómælanlegir, heldur einn óskaptur og einn ómælanlegur.
13. Með sama hætti er faðirinn almáttugur, sonurinn almáttugur, heilagur andi almáttugur.
14. Og þó eru þeir ekki þrír almáttugir, heldur einn almáttugur.
15. Þannig er guð faðir, guð sonur, guð heilagur andi.
16. Og þó eru ekki þrír guðir, heldur einn guð.
17. Þannig er faðirinn drottinn, sonurinn drottinn, heilagur andi drottinn.

18. Og þó eru ekki þrír drottinnar, heldur einn drottinn.
19. Því að svo sem vér erum knúðir til þess af kristilegum sannleika að játa sér í lagi hverja persónu guð og drottinn, svo er oss og bannað af katólskri trú að nefna þrjá guði og þrjá drottna.
20. Faðirinn er af engum gerður, hvorki skaptur né getinn.
21. Sonurinn er af föðurnum einum, hvorki gerður né skaptur, heldur getinn.
22. Heilagur andi er af föður og syni, hvorki gerður né skaptur, heldur framgengur hann af þeim.
23. Einn er því faðirinn, eigi þrír feður. Einn sonurinn, eigi þrír synir. Einn heilagur andi, eigi þrír heilagir andar.
24. Og í þeirri þrenningu er ekkert fyrra eða síðara, ekkert meira eða minna.
25. Heldur eru allar persónurnar þrjár sameilifar og samjafnar, þannig að öllu leyti skal, eins og þegar hefur verið sagt að framan, tigna þrenninguna í einingu og eininguna í þrenningu.
26. Hver sem vill sáluhólpinn verða, á að líta þannig á þrenninguna.
27. En nauðsynlegt er til eilífrar sáluhjálpar, að hann trúi einnig dyggilega holdtekju drottins vors Jesú Krists.
28. Það er því rétt trú, að vér trúum og játum því, að drottinn vor Jesús Kristur, guðs son, sé guð og maður.
29. Guð getinn af verund föðursins fyrir allar aldir, maður af verund móður sinnar, fæddur í mannöld.
30. Fullkominn guð, fullkominn maður, gerður af skynjandi anda og mannlegu holdi.
31. Jafn föðurnum vegna guðdóms síns, minni föðurnum vegna manndóms síns.

32. Þó að Kristur sé guð og maður, er hann þó ekki tveir, heldur einn.
33. En einn er hann ekki vegna breytingar guðdómsins í hold, heldur vegna upptöku manndómsins í guðdóm sinn.
34. Hann er yfirleitt einn, ekki vegna blöndunar verundar sinnar, heldur vegna einingar í persónuleika sínum.
35. Því að eins og skynjandi andi og hold er einn maður, þannig er Kristur einn, guð og maður.
36. Sem þindur var oss til sáluhjálpar, steig niður til undirheima, reis upp frá dauðum á þriðja degi.
37. Steig upp til himna, situr til hægri handar guðs föður almáttugs (og) kemur þaðan til að dæma lifendur og dauða.
38. Við komu hans skulu allir menn rísa upp með líkama sínum og lúka reikningsskap af gerðum sínum.
39. Og þeir, sem vel hafa breytt, fara í eilífa sælu (eilíft líf), en þeir, sem illa hafa breytt, fara í eilífan eld.
40. Þetta er katólsk kenning, og hver sem ekki trúir henni fast og dyggilega, getur ekki orðið sálhólpinn.

S Ath er trúvarnarrit, eins og sjá má af upphafi og orðalagi. S Ath og SN eiga sammerkt í því, að þau fara nánara inn á trúfræðiatríði en S Ap. Stafar það af því, að báðar eru þær sprotnar af deilum meðal lærifeðra kirkjunnar um trúfræðiatríði, einkum um skilning á guðdómi Krists og heilagri þrenningu í sambandi þar við. Í S Ath er það fastskorðað, að kirkjan hafi og haldi þá kenningu, sem játningin greinir, og að einlæg trú á þær kenningar sé algert sáluhjálparskilyrði. Það er viðbót við hinar játningarnar, að *þeir, sem illa hafa breytt, fari í eilífan eld á efsta dómi*. Vert er

það eftirtektar, að S Ath hefur, með lítilsháttar orðamun, setninguna um niðurstigning Krists í undirheima, eins og S Ap. S Ath segir (í 22. gr.) heilagan anda fram ganga (procedit) af bæði föður og syni, eins og S N.

IV. Á Lateran kirkjuþinginu 1215 var staðfest trú-arregla,¹⁾ sem kirkjuréttarfræðingar rómversk-katólsku kirkjunnar telja meðal trúarjátninga hennar.²⁾ Þessi játning sýnist eigi skipta máli um þau atriði, sem hér skyldi athuga, enda er þar ekkert nýtt, nema um *kveldmáltíðarsakramentið* („transsubstantiations“-kenningin) og um *lyklavald páfans*.

Sama er um játninguna, sem gerð var á kirkjuþinginu í Vienne 1311,³⁾ sem einnig er talin meðal játninga rómversk-katólsku kirkjunnar⁴⁾ í viðtækari merkingu.

Ljóst er og, að játning sú, er samin var á kirkjuþinginu í Trient 1546—1563, skiptir eigi heldur máli hér, með því að þá hafði lúterska kirkjan greint frá rómversk-katólsku kirkjunni. Játning þessi er annars endurtekning SN og var beinlínis löggilt af Píusi páfa IV. 1564. Og bætti Píus páfi IX. við árið 1878 kenningunni um erfðasyndleysis fæðingu Maríu meyjar (conceptio immaculata) og óskeikulleik páfans, er hann talar „*ex cathedra*“.

Luther, sem ekki ætlaði í öndverðu að stofna nýja kirkjudeild, heldur einungis að fá brott numda ýmsa síðu rómversku kirkjunnar, véfengdi ekki þær trúarkenningar, sem í játningunum þremur (S Ap, SN, og S Ath) fólust. Kirkja Luthers erfði þær allar frá móðurkirkju sinni, og þær eru allar viðurkenndar af lærifeðrum og löggjöfum lútersku kirkjunnar á öndverðum

1) C. IX I. 1.

2) Hergenröther-Hollweck: Kath. Kirchenrecht, 2. Auflage, 620, 3. nmgr.

3) C. un. CI V 1.

4) Hergenröther-Hollweck 620, 2. nmgr.

dögum hennar¹⁾, enda skráðar fyrstar allra játningarrita hennar í safni þeirra.²⁾

V. Trúarjátningarnar eru löggilt ágrip af (*óbrigðulum*) höfuðtrúarlærdómum kristinnar kirkju, en að siðalærdómum hennar er ekki vikið. S Ath segir einungis, að þeir fari í eillífan eld, sem illa breyta. En sú eina ill breytni, sem þar er nefnd, er fólgin í vantrú á kenningar þær, sem þar greinir. En játningar tæma ekki heldur kenningar kirkjunnar um ýmis trúaratriði. Þær minnst t. d. ekki á *kveldmáltíðarsakramentið*. Eigi er þar greinargerð um *eiginleika guðs*, slík sem trúfræðirit kirkjunnar, þar á meðal barnalærdómsbækur, hafa. Eigi eru *englar* nefndir í játningunum. *Hlutverk heilags anda* greinir ekki heldur. Hann er einungis nefndur *vivificans* í SN. Sbr. IX. kafla barnalærdómsbókar Helga Halfdánarsonar.

Pau frumatriði kristinnar trúar, sem játningunum er ætlað að fastskorða, ef svo má segja, eru þessi:

1. *Guð er einn, en persónur guðdómsins eru þó þrjár, faðir, sonur og heilagur andi*. S Ap og SN útlista þetta ekki, en S Ath gerir það rækilega, enda sýnist sá vera aðaltilgangur þeirrar játningar.

2. *Faðirinn er nefndur almáttugur, skapari allra hluta*. En með því að guð er einn, þótt persónur séu þrjár, þá segir S Ath einnig son og heilagan anda almáttuga. Eftir S Ath eru þeir með sama hætti jafnir að guðdómi, dýrð og tign, allir óskaptir, eilífir og ómælanlegir.

3. *Sonurinn er eingetinn eftir S N*. Hann er eftir S Ap getinn (*conceptus*) af heilögum anda og fæddur af Maríu mey, en í SN er það orðað svo, að hann hafi líkama sinn af Maríu mey að tilstuðlan heilags anda

1) Conf. Aug. I-1, III., Artic. Schmalcaldici I, Formula concordiae, De compendiarie doctrinae norma. II (Hase bls. 9, 10, 303, 632).

2) Sjá Hase bls. 1—4.

(incarnatus de spiritu sancto ex Maria virgine). S Ath segir soninn af föðurnum einum, enda segir SN hann fæddan af föðurnum. S Ath segir það skýrt, að hann sé *guð og maður*, en sé þó ein persóna.¹⁾ *Sonurinn steig niður af himnum vegna vor* (SN), *var þindur, krossfestur, deyddur og grafinn vegna vor, steig niður til undirheima* (S Ap og S Ath) *vegna synda vorra, reis upp frá dauðum á þriðja degi, steig upp til himna og situr til hægri handar föðurnum, og kemur þaðan til að dæma lifendur og dauða. Ríki hans er eilíft* (SN).

4. *Heilagur andi framgengur af föður og syni* (SN og S Ath). *Hann lifgar* (er vivificans, SN). *Hann skal tigna jafnt föður og syni* (SN).

5. *Trúa ber á eina, heilaga, postullega* (SN) *og almenna kirkju, samfélag hēilagra* (S Ap) *og eina skírn* (SN) *til fyrirgefningar syndanna.*

6. *Trúa skal á upprisu holdsins og eilíft líf. Á efsta degi skulu menn standa reikningsskap gerða sinna. Þeir, sem vel hafa breytt, hljóta eilíft líf, en hinir fara í eilífan eld* (S Ath).

S Ath segir í upphafi og endurtekur það síðar, að það sé nauðsynlegt til sáluhjálp, að menn hafi og haldi þá trú, sem í játningunni er greind, og að hver sá, er eigi geri það, glattist efalaust.

Þessi er játningararfurinn, sem lúterska kirkjan hefur tekið við af móðurkirkju sinni.

3. gr.

Játningarit rómversk-katólsku kirkjunnar á Íslandi.

I. Ari fróði²⁾ segir svo frá um lögtöku kristinnar trúar á Íslandi, að þá hafi verið mælt í lögum, „*at allir skyldi kristnir vera ok skírn taka, þeir er voru óskírð-*

1) Sbr. Helga kver VIII. 72.

2) Íslendingabók 7. kap.

ir á landi hér.“ Skýrir Ari það ekki, hvaða trúarlærdóma menn skyldu þá hafa og halda. En vitanlega hefur það verið in almenna trú kirkjunnar, svo sem hún var þá haldin, þar á meðal þær kenningar, sem í játningunum þremur greinir. Í boðinu um skírn fólst það auðvitað, að *menn skyldu skírðir í nafni föður, sonar og heilags anda*, þó að kennisetningin um einn og þrennan eða þrieinan guð hafi sennilega ekki verið skýrð nákvæmlega. Greinargerð S Ath þar um hefur naumast verið vel aðgengileg nýliðum í trúnni. En ljóst er það, að þrenningarkenningin mætir þó fyrst hverjum þeim, er skírast lætur, og það trúaratriði hefur því fyrst af öllu orðið að marka trú inna fyrstu kristinna manna hér sem annars staðar.

Frá kristnitökunni árið 1000 og til þess, er kristinnalaga þáttur inn forni þeirra Þorláks og Ketils biskupa var settur (1122—1133), vitum vér heldur fátt um trú og kristnihald landsmanna. Vér vitum ekki um lagasetningu varðandi kristna trú *sjálfa*, hverju trúa skyldi. Klerkarnir, sem að vísu hafa fáir verið í fyrstu og líklega lítt lærðir, hafa átt að sjá almenningi fyrir fræðslu um þau efni. Svo er sagt, að Jón Hólabiskup Ögmundarson inn helgi (1106—1121) hafi boðið hverjum manni að kunna *credo in deum* (þ. e. S Ap) og syngja bæði kvelds og morgna.¹⁾ Postullega trúarjätningin sýnist því hafa verið sú kristilega frumfræði, er menn skyldu læra og hafa um hönd, auk *pater noster* (faðir vor), sem mönnum var jafnskylt að kunna að boði þessa biskups. Gera má ráð fyrir því, að sama krafa hafi þá verið gerð til almennings í Skálholtsbiskupsdæmi.

Í kristinnalaga þætti er engin trúarjätning geymd, og eigi skírskotar þar til neinnar tiltekinnar trúarjätningar, er menn skuli hafa og halda. Kristinnalaga þátt-

1) Bps. Bókmfél. I. 165.

ur hefst á þessum orðum: „Þat er upphaf laga vorra, at allir menn skulu kristnir vera á landi hér ok trúa á einn guð föður ok son ok helgan anda“.¹) Og er þetta víst einungis endurtekning á kristnitökulögunum árið 1000. Því næst er boðið að skíra barn hvert, og er áherzlan auðvitað lögð á það, að barn sé skirt til nafns föður, sonar og heilags anda.²) Hverjum heilvita karlmanni var gert skylt að kunna *credo in deum* (þ. e. trúarjátninguna, S Ap) og *faðir vor*.³) S Ap er með þessu í rauninni löggilt trúarjátning í íslenzku kirkjunni, en þetta skiptir sjálfsagt ekki máli, með því að kirkjan á Íslandi var eflaust bundin við þá trúarlærdóma og trúarjátningar, sem in almenna rómverska kirkja hafði þá samþykkt. Íslenska lagafyrirmælið er sýnilega einungis sett til þess, að glögggt væri, hverjar lágmarkskröfur gera skyldi til kunnáttu manna í kristnum fræðum.

Í lögum Noregs, þeim er enn eru geymd og sett fyrir daga Magnúsar konungs Hákonarsonar lagabætis (1263—1280), er mönnum boðið að halda kristna trú, og að börn skuli skíra til nafns föður, sonar og heilags anda,⁴) eins og segir í Kristinnalaga þætti Grágásar. Í Landslögum Magnúsar lagabætis og í Bæjalögum hans er tekin trúarjátning sú, er halda skyldi í Noregi.⁵) Árið 1247 kom sendiboði páfa til Noregs til þess að krýna Hákon konung Hákonarson og líta eftir krstnihaldi í Noregi. Er líklegt, að sendiboðinn hafi samið játningu þessa til leiðbeiningar klerkastéttinni norsku og konungi, eins og Brandt hefur getið til.⁶) Þessi játning hljóðar svo:

1) Grágás Ia. 1.

2) Grágás Ia. 4—5.

3) Grágás Ia. 7.

4) Norges gamle Love I. 339, 363, 375, IV. 29.

5) Norges gamle Love II. 23, 192—193. Sbr. IV. 50—51.

6) Den norske Retshistorie I. 16.

Vér skulum trúa á guð föður, allsvaldanda skapara himins ok jarðar.

Vér skulum trúa á vorn drottin Jesúm Kristum, hans einkason, er getinn er af krafti heilags anda ok fæddr af Maríu mey, píndur undir Pilats valdi, krossfestur, deyddr ok grafinn, steig niðr til helvítis ok *leysti þaðan alla sína vini*. Þriðja dag eftir er hann var deyddr í sínum manndómi, ósköddum sínum guðdómi, reis hann upp af dauða ok var síðan með lærisveinum sínum XL daga frá páska-degi ok til uppstigningardags ok steig þá til himna upp, ok þaðan skal hann koma á efsta degi þessa heims at dæma hvern eftir sínum verðleika.

Vér skulum trúa á helgan anda, at hann er sannr guð, sem faðir ok sonr, ok þær þrjár skilningar er einn guð.

Vér skulum þat allt trúa, er trúir öll kristileg þjóð ok allra heilagra samband ok heilög kirkja hefur samþykkt áðr með óbrigðilegri staðfestu.

Vér skulum trúa, at syndir fyrirlátast með skirn ok iðran ok skriftagangi, með holdi ok blóði vors herra Jesú Kristi, er í messunni helgast, með bænahaldi, með ölmusugerðum ok föstum ok með öllum góðum hlutum, er menn gera ok hugsa eða mæla.

Vér skulum trúa, að hvers manns líkamr, er í heiminn er kominn eða koma kann til dómadags, skal þá upp rísa, ok þaðan af skulu þeir, er illa gerðu ok eigi iðruðust með yfirbót þessa heims, hafa endalausán ófagnað með fjandanum ok hans erindreikum í helvíti. En þeir, sem gott hafa gert þessa heims, skulu þá fá ok hafa eilífan fagnað með guði ok hans helgum í himinríki.

Þótt ákvæði þessi hafi nefnd verið *játning* hér að ofan, þá eru þau í rauninni *skipan löggjafans til þegnanna um það, hverju þeir skuli trúa*. Virðist vera leit-

azt við að sameina öll aðalatriði inna þriggja játninga kirkjunnar (S Ap, SN og S Ath). En allmiklu er sleppt af greinargerð SN um soninn. Einnig er sleppt þeirri kenningu SN og S Ath, að heilagur andi framgangi bæði af föður og syni. Aðalniðurstaða S Ath um þrenningu og einingu guðdómsins er skorðuð, þó að sleppt sé inni löngu greinargerð S Ath um það atriði, sem vænta máti, með því að ákvæðin í lögunum eru ætluð almenningi, en ekki til varnar við vantrú eða villutrú, eins og S Ath var. Þá geyma ákvæðin kenningar S Ath um dómsdag og afdrif góðra manna annars vegar og vondra hins vegar eftir dóminn efsta.

En ýmislegt er það í ákvæðunum, sem ekki segir í trúarjåtningum. Má þar til nefna:

1. Kenninguna um það, að Kristur hafi stígið niður til *helvítis* (ad inferna eða ad inferos í játningunum) og *leyst þaðan alla sína vini*. S Ap og S Ath hafði statt það, að Kristur hefði, áður en hann reis upp, stígið niður „ad inferna“ eða „ad inferos“, sem haft sýnist vera um vistarstaði dauðra manna. Enginn, sem þá var látinn, hafði hlotið kristna skír, og gat því ekki hlotið vist í himnaríki samkvæmt SN og S Ath. En kirkjan hefur víst talið ósannlegt, að góðir menn skyldu vera, orsaka vegna, er þeir gátu enga sök átt á, eilíflega lokaðir úti úr himnaríki. Mun því hugsunin vera sú, að Kristur hafi leyst þessar sálir úr dauðraríkinu til vistar í himnaríki.¹⁾ Eftir fyrra Pétursbréfinu 3, 19, 20 prédikaði Kristur „fyrir öndunum í varðhaldi“, en guðfræðinganna er að skera úr því, hvort það hafi verið inir góðu andar eða inir illu eða hvorir tveggja. Pétur sýnist ætla þá hafa verið af verri tegundinni.

2. Ákvæði norsku laganna bjóða almenningi að *trúa öllu því, er kirkjan hafi áður samþykkt*. Ummæli þeirra um iðran, skriftagang, kveldmáltíðina, bænahald, föstur og ölmusugerðir o. s. frv. eru þá einungis dæmi þess,

1) Sbr. Helgakver VIII. 29.

er kirkjan hefur samþykkt eða kennt. Hún hafði fjölda annarra fyrirmæla um hegðan manna, svo sem um helgihald, hvað vinna mætti á helgum dögum, mataræði manna o. s. frv.

Svo sem kunnugt er, var lögbókin Járnsíða lögtekin hér á landi á árunum 1271—1273 og Jónsbók 1281. Í Kristindómsbálki 1. kap. beggja lögbóka þessara er orðrétt tekið trúarboð Landslaga Magnúsar lagabætis.

Svo er það og orðrétt tekið í 1. kap. Kristinréttar Árna biskups, með þeirri viðbót, að syndir fyrirlátist „*rétt skriftuðum mönnum og rétttrúuðum*“ með skírn, iðran og skriftangangi. Og felst engin efnisbreyting í þessu, með því að það hefur jafnan verið undirskilið, að menn skildu vera rétttrúaðir og sanníðrandi til þess, að þeir mættu fá fyrirgefningu synda sinna. Og eigi gat heldur vafi leikið á því, að skriftir skyldu fram fara með þeim hætti, er kirkjuvaldið mælti.

Þetta trúarboð gildi síðan hér á landi til siðaskipta, og var áréttað með nýju boði í kirkjuskipun Páls erkebiskups í Niðarósi inni þriðju 1342.¹⁾ Hér er því þó bætt við, eftir SN, að *sonurinn sitji til hægri handar föðurnum, að kirkjan sé ein, heilög og safnaður kristinna manna*, eftir S Ap, og loks, að *þeir, sem öðruvísi trúa og eigi halda þessa trú, fari til helvítis kvala*, eftir S Ath.

Trúarskipanir þessar eru, sem sagt var, settar til leiðbeiningar öllum almenningi, lærðum sem ólærðum. Er öllum boðið í trúarboðum lögbókanna, Landslaganna og Bæjarlaganna norsku og Kristinréttarins að trúa því, er kirkjan hafi samþykkt, og væri því heimildarlaust að telja það, að trúarjátningar kirkjunnar þrjár hafi ekki beinlínis átt að gilda um allt erkibiskupsdæmi Niðaróss. Annars konar trú var vantrú eða villutrú, sem að dómi kirkjunnar leiddi til eilífrar glötunar.

1) Ísl. fornbrs. II. 749—750.

4. gr.

Játningarrit evangelisku lúthersku kirkjunnar.

Þegar Luther hóf starf sitt til umbóta rómversk-katólsku kirkjunnar, hafði hann alls ekki hugsað sér að stofna nýja kirkjudeild. Í Augsburgarjátningunni I-1¹⁾ segir berum orðum, að *ein sé heilög kirkja og verði ævarandi*. Í I-21 segir, eftir að lýst hefur verið höfuðtrúarlærdómum þeim, sem Luther viðurkennir ína einu réttu: *Þetta (þ. e. það, er sagt hefur verið í I. 1-21) er nálega heildarsafn kenninga meðal vor (þ. e. mótmælenda), en í henni verður ekkert fundið, er sé í ósamhljóðan við ritningarnar (þ. e. heilaga ritning) né við ína almennu kirkju né rómversku kirkjuna, að svo miklu leyti sem kunnugt er af ritum hennar.*²⁾ Og í eftirmála játningarinnar segir loks í 5. gr.: *Það eitt hefur verið talið, sem nauðsynlegt þótti að segja, svo að sjá megi, að ekkert andstætt ritningunni eða almennri kirkju er í kenningu vora tekið, enda er glögg, að vér höfum grandgæfilega forðazt það, að nokkrar nýjar og óguðrækilugar kennisetningar slæddust með inn í kirkjur vorar.*³⁾

Tilgangur Luthers og samherja hans var einungis sá, að fá því til leiðar komið, að nokkrir siðir, að þeirra dómi ósiðir, yrðu afnumdir í rómversk-katólsku kirkjunni, „með því að kirkjur vorar greinir ekki á um nokkra grein trúarinnar, og þær sleppa einungis nokkr-

1) Hase bls. 11: Item docent quod una sancta Ecclesia perpetuo mansura sit.

2) Hæc fere summa est doctrinæ apud nos, in qua nihil cerni potest, quod discrepat a scripturis vel ab ecclesia catholica vel ab ecclesia Romana, quatenus ex scriptoribus nota est. Hase bls. 19.

3) Tantum ea recitata sunt, quæ videbantur necessario dicenda esse, ut intelligi potest in doctrina ac cæremoniis apud nos nihil esse receptum contra scripturam aut ecclesiam catholicam, quia manifestum est nos diligentissime cavisse, ne qua nova et impia dogmata in ecclesias nostras serperent. Hase bls. 44—45.

um ósiðum, sem nýir eru“ o. s. frv., Augsb. játn. II, upph. 1. Í II. kafla játningarinnar eru ósiðir þessir tald-ir. Þeir, sem til altaris ganga, neyti bæði brauðsins og vínsins, en eigi brauðsins eins, svo sem í rómversk-kat-ólsku kirkjunni tíðkast.¹⁾ Klerkar kvænist. Einlífisboð klerka taldi Luther andstætt ummælum heilagrar ritn-ingar og mannlegu eðli.²⁾ Luther fordæmdi sálumess-ur rómversk-katólsku kirkjunnar, er hann taldi einung-is horfa til fjárdráttar. Kristur hefði liðið og friðþægt fyrir syndir vorar.³⁾ Sá, er til skrifta gekk, átti ekki að greina syndir sínar.⁴⁾ Reglur um föstur og matar-æði, er rómversk-katólska kirkjan bauð, taldi Luther óskýlt að halda.⁵⁾ Sama var um munkdóm allan.⁶⁾ Helga menn ber ekki að ákalla, því að Jesús Kristur einn er meðalgangari milli guðs og manna.⁷⁾ Sakra-menti hefur rómversk-katólsk kirkja sjö (skirn, kveld-máltíð, yfirbót (sacramentum poenitentiae), fermingu, síðustu smurningu (olean, extrema unctio), vígslu og hjúskap. Augsb. játn. greinir ekki berum orðum, hver þessara sakramenta rómversk-katólsku kirkjunnar fella skuli niður, en Melankton⁸⁾ segir, að þrjú sakramenti kirkjunnar séu samkvæm guðs boði: Skírn, kveldmál-tíð og yfirbót (sacramentum poenitentiae). Yfirbótar-sakramentinu var þó ekki í framkvæmd haldið í tölu sakramenta, heldur svo sem kirkjusið lengi og er það sumstaðar enn í lúterskum löndum. Luther tók hana ekki í Fræði sín og lúterskir trúfræðingar gera það ekki heldur. Það ágreiningsefnið, sem sennilega skipti mestu máli, var þó um vald kirkjunnar. Luther for-

1) Conf. Aug. II-1, Hase bls. 14.

2) Sama st. II-2, Hase bls, 21—23.

3) Sama st. II-3, Hase bls. 23 o. s. frv.

4) Sama st. I-11, II-4-7 o. s. frv., Hase bls. 12, 27.

5) Sama st. II-5, Hase bls. 28—32.

6) Sama st. II-6, Hase bls. 32—37.

7) Sama st. I-21, Hase bls. 19.

8) Apologia confessionis VII-4, Hase bls. 40.

dæmir sókn rómversk-katólsku kirkjunnar eftir verald-arvöldum. Hann telur veraldarhöfðingja eiga að fara með þau samkvæmt heilagri ritningu, sem sé mæli-snúra trúar, siða og réttinda kirkjunnar. Kirkjan eigi að kalla kennimenn og vígja þá. Þeir eigi að kenna og fara með rækslu sakramentanna, enda sé það hlutverk kirkjunnar að spyrna gegn allri vantrú og villu, og vald hafi kirkjunnar þjónar til þess að meina brota-mönnum þjónustu kirkjunnar (excommunicatio minor, ið minna bann, sem svo var hér nefnt, útilokun frá kirkjuþjónustu). En ið meira bann (excommunicatio major, anathema, útilokun frá kirkju og samneyti við aðra) sé ekki leyfilegt. Þá sé kirkjuvaldinu óheimilt að breyta fyrirmælum, sem samkvæm séu heilagri ritningu, og að setja nýmæli, sem ekki hafi stoð í henni. Þar með var *ráðizt á vald páfa og biskupa*.¹⁾ Um það var og ágreiningur, hvort *góðverk manna* mættu nýtast þeim til sáluhjálpar.²⁾

Þá er athugandi, hvað í trúarritum Luthersmanna segir um sjálfa höfuðtrúarlærdómana. Það hefur víst aldrei verið efað, að mótmælendur hafi algerlega talið S Ap *bindandi*, enda vitna þeir beinlínis til þess.³⁾ Einnig samþykkja þeir SN.⁴⁾ Og til S Ath vitna þeir einnig.⁵⁾ Þá lýsa Luthersmenn skýrt og skorinort yfir því, að þeir fordæmi og hafni villukenningum öllum, er fari í bága við orð guðs, *þrjár viðurkenndu játningarnar* (tribus approbatis symbolis), Augsborgarjátninguna og Varnarrit hennar (Apologia Philippi), Schmalkaldengreinar og Fræði Luthers in meiri og minni.⁶⁾ Síðan

1) Conf. Aug. II-7, Hase bls. 37 o. s. frv. Apolog. confessionis XIV-13 og 14, Hase bls. 292 o. s. frv.

2) Confessio Aug. I-4, 6, 20, Hase bls. 10, 11, 15 o. s. frv. Sbr. Apol. Conf. II, t. d. 77, 78, Hase bls. 74.

3) Conf. Aug. I-3—6, Hase bls. 10.

4) Conf. Aug. I-1, Hase bls. 9.

5) Artic. Schmalcald. I-4, Hase bls. 303.

6) Formula concordiae XII-30, Hase bls. 830.

eru talin greinilega rit þau öll, er Luthersmenn reisi trú sína og trúarsíðu á. Telja þeir auðvitað fyrst „spámannleg og postulleg rit Gamla og Nýja testamentisins“ („*Prophetica et apostolica scripta Veteris et Novi testamenti*“). Þessi guðlegu rit segja þeir, að beri auðvitað að viðurkenna frumreglu og fyrirsögn allra trúarkenninga, að engin rit nokkurs manns megi við þau jafnast, heldur verði að skipa þeim öllum lægri sess.¹⁾ Því næst segjast þeir aðhyllast inar kunnu þrjár almennu trúarjátningar, er mest gildi hafi, sem sé S Ap, SN og S Ath („*Amplectimur etiam tria illa catholica et generalia summæ auctoritatis symbola, Apostolicum videlicet, Nicænum et Athanasii*“), er séu ágætar játningar og stuttar, en grundvallaðar á orði guðs, og með þeim séu ljóslega og örugglega hraktar allar villukenningar, sem á þeim tímum hafi truflað kirkjur Krists.²⁾ Loks telja þeir *Augsborgarjátninguna*, *varnarrit hennar*, *Smalkaldengreinar* og *Fræði Luthers in meiri og in minni*, játningarrit sín.³⁾

Lúthersmenn leggja, eins og sagt var, in spámannlegu og postullegu rit til grundvallar, auðvitað rétt skýrð. Þau eru guðs orð. Fyrir þessum ritum verða öll rit manna að víkja. En játningarnar þrjár koma næstar inum helgu ritum. Þær geyma algerlega óbrigðult ágríp inna helgu lærdóma spámannlegu og postullegu ritanna og eru með þeim hraktar glögg og öruggt villukenningar, er upp hafi komið á þeim tímum, er þær urðu til. Þetta á þó víst einkum við SN og S Ath. Trúarrit sín telja Luthersmenn svo nákvæmari útlistun á kenningum inna helgu rita og trúarjátningunum þremur og varnarrit fyrir þær og í fyllsta samræmi við

1) Formula concordiae, de compendiaría doctrinæ norma I og VI-9, Hase bls. 632, 635.

2) Sama st. II, Hase bls. 632.

3) Formula concordiae, de compendiaría doctrinæ norma III—VI, Hase bls. 633—634.

in helgu rit og játningarnar þrjár, auk þess, sem þau véfengja ýmsar kenningar og kröfur rómversk-katólsku kirkjunnar um sakramentin, réttlætingu af verkunum, ákvæði um einlífi klerka, munklífi, kirkjustjórn, helga menn, helgidaga, föstur og mataræði o. fl. Lúterska kirkjan hefur engan valdsmann sett, sem hafi óskeikult vald til þess að kveða á um það, hvað sé rétt trú. Setningar heilagra feðra og arfteknar reglur um trú binda ekki kirkjuna að skoðun Luthersmanna. Ef nokkuð slíkt er andstætt heilagri ritningu, þá skal það víkja. Helgisíðum og annari tilhögun, sem að vísu hafa ekki stoð í inum helgu ritum, en ekki eru þar beint eða óbeint bönnuð, má halda, ef telja má þá fagra eða hentuga.

Augsborgarjátningin er aðalvottur, og reyndar frumvottur, um trúarkenningar Luthersmanna. Er því hentugt að greina kenningar þessar í ágrípi.

1. *Um guðdóminn*. Guðverundin er ein (una essentia divina), sem heitir *Guð*, eilífur, ólíkamlegur, ódeilanlegur, ómælanlegur að mætti, vizku og gæzku, skapari og varðveitari allra hluta, sýnilegra og ósýnilegra, og þó eru persónurnar þrjár, samar að eðli og mætti, og sameilifar, faðir, sonur og heilagur andi (Conf. Aug. I-1).¹⁾ Vitnað er, eins og áður segir, til SN, en ljóst er, að SAth er einnig haft til hliðsjónar. Öllum persónum guðdómsins er tileinkuð sköpun heimsins og viðhald. Síðan er greinargerð um *soninn* (1—3).²⁾ Hann hafi tekið mannlegt eðli í kviði Maríu meyjar, hafi tvö eðli, mannlegt og guðdómlegt, er séu óaðgreinanlega sameinuð í persónuleika hans. Einn sé Kristur, sannur guð og sannur maður, fæddur af Maríu mey, píndur, krossfestur, dáiinn og grafinn, svo að hann friðþægði oss við föðurinn, hafi stigið niður í dauðraríkið (ad inferos), risið upp frá dauðum, farið til himna, sitji þar

1) Hase bls. 9.

2) Hase bls. 10.

föðurnum til hægri handar og ríki að eilífu, komi aftur til að dæma lifendur og dauða.

Kristur sendir heilagan anda í hjörtu trúaðra. Heilagur andi stjórnar þeim, huggar þá, lifgar og ver þá gegn djöflinum og valdi syndarinnar (I-3). Fyrir trúna, orð guðs og neyzlu sakramentanna gefst heilagur andi trúuðum mnönum og styrkir trú þeirra (I-5, 2, I-20, 28).¹⁾ Maðurinn getur ekki réttlætzt fyrir guði, nema fyrir náð heilags anda (I-18, 2).²⁾

2. *Kirkjan* er ein og stendur eilíflega. Hún er samfélag heilagra, þar sem gleðiboðskapurinn er rétt kenndur og rétt með sakramentin farið. Til einingar kirkjunnar er kenning gleðiboðskaparins og meðferð sakramentanna nægileg, þó að mismunandi séu kirkjusiðir, settir af mönnum. Kraftur sakramentanna er samur, þó að vondur maður veiti þau (I-7, 8).³⁾

3. *Orsök syndarinnar* er illur vilji djöfulsins og óguðlegra manna (XIX.).⁴⁾ Þeir, sem ekki hafa öðlazzt fyrirgefningu synda og náð guðs fyrir trúna, eru á valdi djöfulsins, og hann knýr mennina til ýmiss konar synda, óguðlegra skoðana og opinberra glæpa (XX-32).⁵⁾ Allir menn fæðast með synd. Þessir upphafsgallar mannsins eru raunveruleg synd, sem leiðir til eilífs dauða þeim, er ekki endurfæðast fyrir skírn og heilagan anda (II.).⁶⁾ Skírnin er nauðsynleg til sálhjálpar, og fyrir hana fæst guðs náð (IX.).⁷⁾ Í kvöldmáltíðinni er líkami Krists og blóð sannarlega til staðar og veitist altarisgöngufólki þar (X.).⁷⁾ Maðurinn réttlætist vegna Krists fyrir trúna, er hann trúir sig hafa öðlazzt guðs náð og að hann fái fyrirgefning synda sinna fyrir Krist,

1) Hase bls. 11.

2) Hase bls. 15.

3) Hase bls. 11—12.

4) Hase bls. 15.

5) Hase bls. 18.

6) Hase bls. 9—10.

7) Hase bls. 12.

sem hefur friðþægt fyrir syndir vorar með dauða sínum (IV.).¹⁾ Með verkum sínum einum getur maðurinn ekki friðþægt sig við guð. Í Augsborgarjátningunni (I-20-6)²⁾ segir, að rómversk-katólskir kenni nú, að vér réttlætumst ekki eingöngu fyrir verkin, heldur sameini þeir trúna og verkin og kenni það, að vér réttlætumst bæði fyrir trúna og verkin. Sé þessi kenning þolanlegri (tolerabilior) en fyrri kenning þeirra, en þó verði ekki fallizt á hana: *Verk vor afli oss ekki friðþægingar við guð, fyrirgefningar synda, náðar né réttlætningar, heldur öðlumst vér þetta allt fyrir trúna eingöngu* (I-20, 9, 28).²⁾ Hins vegar segir (I-20,1, sbr. 35),³⁾ að Luthersmenn séu ranglega bornir þeirri sök, að þeir varni góðverkum, heldur kenni þeir nauðsyn þess að vinna vel verk sinnar köllunar, sem guð hafi falið hverjum einum. Það er guði þóknanlegt, þótt vér réttlætumst ekki fyrir verk vor.

4. *Heimurinn liður undir lok*, og þá kemur Jesús Kristur til þess að dæma. Vekur hann alla upp frá dauðum. Guðhræddum mönnum og útvöldum veitir hann eilíft líf og eilífan fögnuð, en óguðlega menn og djöfla dæmir hann til endalausra kvala (I-17).⁴⁾

5. gr.

Játningarit íslenzku kirkjunnar frá siðaskiptum.

Kenningar Luthers bárust til Danmerkur frá Þýzka-landi, eins og kunnugt er. Kristján konungur þriðji, sem náð hafði völdum í Danmörku eftir greifastríðið svo-nefnda, gekkst fyrir lögtöku ins lúterska siðar í Danmörku. Lét konungur lærða menn sína semja kirkju-skipun, sem hann segist hafa sent Luther. Hafi Luther,

1) Hase bls. 10.

2) Hase bls. 16.

3) Hase bls. 15, 16, 18, 19.

4) Hase bls. 14.

ásamt öðrum guðfræðingum í Wittenberg, samþykkt hana. Síðan hafi Johan Frederik hertogi af Saxlandi að bön hans sent dr. Johannes Bugenhagen til þess að leiðbeina dönskum kennilyð um framkvæmdir kirkjuskipanarinnar.¹⁾ Má samkvæmt þessu gera ráð fyrir því, að kirkjuskipanin hafi ekkert það að geyma, beint eða óbeint, er ekki sé í fyllsta lagi frá sjónarmiði höfundar og inna lærðu stuðningsmanna siðaskiptanna í Þýzkalandi. Kirkjuskipan þessi var lögtekin í Danmörku 1537, sem alkunnugt er.

Hér á landi höfðu nokkrir menn kynnt kenningum Luthers, áður en hér var komið sögu. En íslenzku biskuparnir (Ögmundur Pálsson og Jón Arason) héldu fast við inn forna sið. Þegar Ögmundur biskup lét af embætti, varð Gizur Einarsson, sem var eindregið fylgjandi inum nýja sið, æðsti kirkjulegur embættismaður í Skálholtsbiskupsdæmi. Voru þeir menn, er nú eru nefndir biskupar, eins og í katólskum sið, þá og lengi síðan nefndir *superintendentes* (þ. e. yfireftirlitsmenn). Var kirkjuskipan þessi lögtekin í Skálholtsbiskupsdæmi 1541 að nafni til og í Hólabiskupsdæmi 1551. Hafði Luthers-trú þá verið lögtekin um land allt.

Eins og áður er sagt, voru játningarit Luthersmanna þessi:

1. In spámannlegu og postullegu rit (heilög ritning).
2. Trúarjárnningarnar þrjár (S Ap, SN og S Ath).
3. Augsborgarjárnningin (Confessio Augustana).
4. Varnarrit Augsborgarjárnningarinnar (Apologia confessionis).
5. Schmalkalden-greinar (Articuli Smalcaldici).
6. Fræði Luthers in meiri og minni (Catechismus major et minor).
7. Formula concordiae 1577.

1) Inngangur kirkjusk., Ísl. fbrs. X. 258.

Þessi rit, sem lútherska kirkjan kallar *libros symbolicos*, hefur danska kirkjan fengið, að undantekinni form. conc., nr. 7, og lagt til grundvallar trú og kirkjusiðum í Danmörku. Kirkjuskipan Kristjáns III. segir hvergi berum orðum, hver séu trúarrit dönsku (og íslenzku) kirkjunnar. Viða er kennimönnum boðið í almennum orðum að kenna fagnaðarerindið (evangelium) hreint og ómengað og fara rétt með sakramentin.¹⁾ Heilög ritning á að vera aðalundirstaða trúarinnar. Hún var því að sjálfsögðu einnig grundvöllur trúar íslenzku kirkjunnar. *Einnig höfðu Luthersmenn lýst trúarjátningarnar þrjár í fyllsta samræmi við heilaga ritningu*, og þarf því ekki að efa, að þær hafi líka átt að vera játningarit íslenzku kirkjunnar. Er og á nokkrum stöðum í kirkjuskipuninni boðið að viðhafa „credo in deum“ (þ. e. S Ap).²⁾ SN skal viðhafa í messugerð.³⁾ Boðið er að láta unglinga syngja í kirkju „sálminn“: *Quicumque vult salvus esse*.⁴⁾ Og er hér sýnilega átt við S Ath. Bugenhagen segir í leiðbeiningum sínum, sem látnar voru fylgja kirkjuskipuninni, að játning ins sæla Athanasii sé einungis sungin „in prima“ á sunnudögum.⁵⁾ „Articuli fidei“ (þ. e. trúarjátninguna með skýringum Luthers) skyldi lesa unglingum.⁴⁾ Catechismus (þ. e. Fræði Luthers) skyldu vera á hverju heimili (in omnibus domibus).⁶⁾ Í skólum skyldi lesa af „catechismo“ og kenna hañn unglingum.⁷⁾ Augsborgarjátningin er að vísu ekki nefnd berum orðum í kirkjuskipuninni, en meðal bóka þeirra, sem áreiðanlegastar eru taldar og sveitaprestar megi ekki vel án vera, er

1) T. d. kirkjusk. Ísl. fbrs. X. 263, 276.

2) Ísl. fbrs. X. 272 (skírn), 279 (þjónusta sjúkra), 281 (greftan). Hér er þó einungis nefnt „Symbolum“, án skilgreiningar.

3) Ísl. fbrs. X. 266 („Credo in unum“).

4) Ísl. fbrs. X. 264.

5) Ísl. fbrs. X. 317.

6) Ísl. fbrs. X. 258.

7) Ísl. fbrs. X. 264, 268, 269, 285, 286, 289.

greind Apologia Philippi (þ. e. Varnarrit Melanthon's fyrir Augsborgarjátninguna), þar sem in áreiðanlega kenning („*certa doctrina*“) guðrækninnar sé greind og hvers vegna hverju einu beri að trúa og kenna það. Augsborgarjátningin geymir þá þessa *áreiðanlegu kenningu* eða hún er in áreiðanlega kenning, ef menn vilja heldur orða það svo. Það er og ljóst, að játningin sjálf (in áreiðanlega kenning) hlýtur að vera meira virði en vörn hennar, sem þó er talin svo mikilvæg, að sveitaprestum er talið nauðsynlegt að eiga hana. Augsborgarjátningin er grundvallarrit lúterskrar kirkju, og í varnarritið er prestum ætlað að sækja rök fyrir kenningum hennar og skýringar á ákvæðum hennar sér til trúarstyrkingar og skilnings og til varnar gegn efasemdamönnum, vantrúar- og villumönnum. Verður því ekki efað, að Augsborgarjátninguna eigi að hafa í sama heiðri í kirkju þeirri, sem kirkjuskipunin frá 1537 skal gilda um, og hún var höfð í þeim löndum þýzka ríkisins, sem tekið höfðu Lutherstrú, enda er vitanlega gert ráð fyrir því, að öll fyrirmæli kirkjuskipunarinnar, sem trúaratriði varða, séu í fyllsta samræmi við Augsborgarjátninguna. Kirkjuskipunin hafði, sem fyrr er sagt, verið borin undir Luther og lærða menn hans beinlínis til að tryggja það, að hún yrði í hvívetna í fyllsta samræmi við játninguna og aðrar skoðanir hans. Og annars hefði Luther og lærðir menn hans ekki samþykkt hana. Mikill hluti kirkjuskipunarinnar er að vísu um helgisiðu og rækslu þeirra, en að beinum trúaratriðum er þó allvíða vikið, og víða má eins og lesa milli línanna, hverju beri að trúa og hverju ekki. T. d. segir um tölu sakramentanna: Þau eru talin þrjú, eins og í varnarritinu.¹⁾ Tvö þeirra hefur Kristur stofnað, skírnarsakramentið og kvöldmáltíðarsakramentið, en ið þriðja, yfírbótarsakramentið (sacramentum poeniten-

1) Apol. Conf. VII-4, Hase bls. 200.

tiæ) er sagt bætt við, þegar iðrandi syndari játi villu sína og synd og hverfi til skírnarsáttmála síns, er hann hafi fengið aflausn fyrir náðarboðskapinn¹⁾ Þá segir um neyzlu heilagrar kvöldmáltíðar, að neytendur þess taki bæði brauðið og vínið.²⁾

Það getur ekki verið vafa undirorpið, að lúterska kirkjan í Danmörkéu og síðan hér á landi hafi í upphafi haft þessi bindandi trúarrit:

1. *Heilaga ritningu* (Inar spámannlegu og postullegu bækur, eins og venja varð síðar að orða það).
2. *Játningarnar formu þrjár* (S Ap, SN og S Ath).
3. *Augsborgarjátninguna*, og
4. *Fræði Luthers in minni* (Catechismus minor).

Í vígslu sinni heita biskupar (superintendentes) því, samkvæmt kirkjuskipuninni 1537, að fara ráðvandlega með heilaga ritningu, kenna fagnaðarboðskapinn hreint og veita sakramentin samkvæmt fyrimælum Krists og að víkja hvergi frá inum áreiðanlegu játningagreinum vorum.³⁾

Kirkjuskipun Kristjáns IV., sem sett var 2. júlí 1607 handa Noregi og lögboðin var hér á landi 22. nóv. 1622, hefur ekkert nýtt að geyma um játningarit kirkjunnar. Biskupar lofa því, eins og eftir kirkjuskipun Kristjáns III., að „forhandle den hellige Skrift retsindigt“, „retskaffenlig tractere Evangelium og Sakramenterne, ligesom Christus dem self haver indskikket“ og „blive hart ved vor kristelige tros Artikler“.⁴⁾

Í opnu bréfi 22. apríl 1635 er svo ákveðið,⁵⁾ að kennimenn skuli láta börn læra utan að barnalærdóm sinn í „*Lutheri Catechismo*“. Er hér sjálfsagt átt við Fræði

1) Ísl. fbrs. X. 263.

2) Ísl. fbrs. X. 273.

3) Volo „sincere tractare Sacram scripturam ..., pure tradere evangelium et sacramenta secundum Christi institutionem. Certe fidei nostræ articulis inhærebo“, Ísl. fbrs. X. 303.

4) Lovsaml. for Island I. 169.

5) Lovsaml. for Island I. 218—219.

Luthers in minni, og eru þau því beinlinis löggilt barnalærdómsbók hér í kristnum fræðum með bréfi þessu.

Næsta lagaboð, sem hér kynni að skipta máli, eru konungslögin frá 14. nóv. 1665. Þau hefur á þessum orðum: „1. gr. *Den bedste Begyndelse til alting er at begynde med Gud. Det første derfor, som vi for alting ville ud i denne Kongelov alvorligen have befaleet, er, at vore Efterkommere ... Enevolds Arvekonger over Danmark og Norge ære, tjene og dyrke den ene rette og sande Gud paa den Maade og Manér, som han sig i sit hellige og sande Ord aabenbaret haver og voris kristelige Tro og Bekjendelse klarligen derom formelder, efter den Form og Maade, som den ren og uforsfalsket er bleven foresat og fremstillet udi den Augsburske Konfession Aar eet Tusind fem Hundrede og tredive, og ved samme rene og uforsfalskede kristelige Tro holde Landsens Indbyggere, og den voldeligen haandhæve og beskjærme i disse Lande og Riger mod alle Kjættene, Sværmere og Gudsbespottene.*“

Ljóst er, að það er áréttað í þessu ákvæði konungslaganna, að enga trú aðra en Lutherstrú megi konungur leyfa í Danmörku og Noregi. Og jafn ljóst er það, að *Augsborgarjátningin* er sá grundvöllur í trúarefnunum, sem byggja skal á. Ef orka mætti tvímælis, að *Augsborgarjátningin* hefði verið löggilt játningarrit með kirkjuskipuninni 1537 í Danmörku, þá hlaut sá vafi að hverfa þar eftir að konungslögin höfðu verið gefin út og birt, sem gert var 1709.

Ekki er það kunnugt, að konungslögin hafi verið birt á Íslandi eða þýdd á íslenzka tungu. Og mætti því þykja sem þau skiptu engu máli um það efni, sem hér átti að athuga. En því er þó naumast svo farið. Einvaldskonungarnir eru skuldbundnir til að vernda, með valdi, ef þess gerist þörf, ína sönnu trú, sem sett sé fram hrein og ófölsuð í *Augsborgarjátningunni*, í Danmörku og Noregi. Kemur hér glöggt fram spegilmynd

tíðarandans. Og sá tíðarandi er alveg eins á Íslandi og í hinum löndunum. Hvorki konungur né fyrirmenn þessa lands um þær mundir hafa efazt eitt augnablik um það, að trú kirkjunnar hér á landi skyldi njóta hér sömu verndar sem í Danmörku og Noregi. Og það stóð í valdi ins einvalda konungs að veita þessa vernd. Ákvæði konungslaganna sýna, að það var þá almenn skoðun, að Augsborgarjátningin væri forsögn um höfuðatriði kristinnar trúar í Noregi og Danmörku, og engum fyrirsvarsmönnum Íslands kom þá til hugar, að hér gildi eða ætti önnur trúarbrögð að vera hér en þar. Verður því ekki fram hjá þeirri staðreynd komið, að téð fyrirmæli konungslaganna styrkja þá skoðun, að Augsborgarjátningin hafi einnig verið viðurkennd trúarforsögn á Íslandi, jafnvel þótt einhver efðist um það, að hún hefði verið viðurkennd það með ákvæðum kirkjuskipunarinnar frá 1537.

Næsta lagaboðið, sem hér verður að nefna, er D.L. 2-1 frá 15. apríl 1687 (N.L. 2-1 frá 15. apríl 1687). Þar segir svo: „*Den Religion skal i Kongens Riger og Lande alene tilstedes, som overens kommer med den hellige bibelske Skrift, den apostoliske, Nikæniske og Athanasii Symbolis, og den uforandrede Aar 1530 overgivne Augsburske Bekjendelse og Lutheri liden Catechismo.*“

Hér eru nákvæmlega sömu ritin ákveðin trúarforsögn og talið var hér að framan, að verið hefðu skipuð hér á landi með kirkjuskipuninni 1537. Þessi grein D. (og N.) L. hefur ekki verið lögskipuð hér, enda var í ráði lengi að gefa út nýja lögbók handa Íslandi, þar á meðal kafla um trú og kristnihald, en aldrei varð neitt úr því. En téð ákvæði D. (og N.) L. er þó ekki alveg þýðingarlaust. Það er einnig spegilmynd samtíðar sinnar, eins og ákvæði 1. gr. konungslaganna. Konungur má ekki leyfa neina trú í ríkjum eða löndum sín-

um, sem ekki sé í samræmi við rit þau, er í D.L. 2-1 greinir. Þessu banni gat hann fylgt fram á Íslandi, sem annars staðar í ríkjum sínum. En breytingu mátti auðvitað gera á því með venjulegum lögum, svo sem gert var með 1. gr. tilsk. 17. nóv. 1786, er hét öllum kristnum mönnum trúfrelsi í kaupstöðum svonefndum á Íslandi. Sbr. og 4. og 10. gr. tilskipunar 13. júní 1787, II. kafla.¹⁾

Í tilskipun 13. jan. 1736²⁾ um fermingu barna, sem Ludvig Harboe kom á í Hólabiskupsdæmi og Jóni biskupi Árnasyni var boðið með konungsbréfi 9. júní 1741 7. gr.³⁾ að koma á í Skálholtsbiskupsdæmi og síðan hefur haldizt, segir svo í bæn þeirri, sem boðið er að flytja eftir að fermingu er lokið, að börnin hafi sýnt, að þau hafi fengið fræðslu um vilja guðs „*after Guds ord og den uforandrede Augsburgske Konfession*“. Virðist ekki vafi á því, að löggjafinn ætlist til þess, að játningarit þetta skyldi vera trúarforsögn hér, alveg eins og í Danmörku og Noregi.

Í tilskipun um skólana 3. maí 1743 37. gr. b⁴⁾ er það boðið, að hér í latínuskólunum á Hólum og í Skálholti skuli í guðfræði (Theologi) hafa alveg sama námsefni sem í skólunum í Danmörku, og sagt, að næst bifliu- unni og „Theologien ad formam systematis“ megi lesa „Joh. Arndii Sande Kristendom“. Er ljóst, að ætlazt er til þess, að fullt samræmi skuli vera milli þess, sem kennt er í Danmörku í þessum fræðum, og því, sem á Íslandi sé kennt. Íslenzka kirkjan átti vitanlega enga sérstöðu að hafa í því efni. Átti auðvitað að tryggja með þessu, að kenningar þær, sem in löggiltu trúarrit í Danmörku höfðu að geyma, væru innrættar prestaefnum hér á landi.

1) Lovsamling for Island V. 344, 436, 439.

2) Lovs. for Island II. 236.

3) Lovs. for Island II. 355.

4) Lovs. for Island II. 153.

Í tilskipun 29. maí 1744 um barnafræðslu til fermingar, 1., 3. og 4. gr., í tilskipun um húsvitjanir 27. maí 1746 11. gr. og í tilskipun um húsaga 3. júní 1746 3. gr.¹⁾ er boðið að kenna börnum Fræði Luthers in minni, og er þar með áréttað boðið í opnu bréfi 22. apríl 1635.

Í erindisbréfi biskupa 1. júlí 1746 43. gr.²⁾ er biskupum boðið að reyna prestaefni fyrir vígslu „in Theologicis et Biblicis, samt ud i de i vor Kirke reciperede symbolske Böger“. Prestaefni skal prófa í guðfræðum (Theologicis) og bifliufræðum (Biblicis). Skyldi nú mega ætla, að nóg væri með þessu sagt, því að svo virðist sem guðfræðin (Theologica) tæki yfir fræði þau, er inar „symbolsku“ bækur geyma. En það þykir sérstök þörf á því að bjóða berum orðum próf í „játningabókum“ þeim („symbolske“ Böger), sem gangi í kirkju vorri. En hverjar eru þá þessar „symbolske Böger“? Trúarjátningarnar þrjár mega naumast einar sér kallast „bækur“. Þær geta falzt í orðinu Theologicis. Inar „symbolsku“ *bækur*, sem sagt er, að „vor Kirke“ (þ. e. lúterska kirkjan í löndum konungsins) hafi „reciperet“ (þ. e. tekið við eða tekið upp), hljóta þá að vera tvær bækur eða fleiri. Þær eru þó einungis tvær eftir D. (og N.) L. 2–1, sem sé Fræði Luthers in minni og Augsborgarjátningin. Í þessum bókum á að reyna prestaefnin. Og hvers vegna á að reyna þau í þeim? Markmið með þeirri raun hlýtur að vera það að ganga úr skugga um það, hvort prestaefnin þekki svo vel efni þessara rita og skilji þau, að þeim sé treystandi til að fræða börn og kenna sóknarmönnum sínum rétta trú. Í ritum þessum er talinn réttur og fullkominn leiðarvísir handa inum tilvonandi kennimönnum um það, hvað þeir skuli kenna börnum og öðru sóknarfólki sínu. Þess vegna hafa þær verið „reciperet“ í kirkju ríkja og landa konungs.

1) Lovs. for Island II. 519, 570–571, 607.

2) Lovs. for Island II. 661.

Þá er fróðlegt að svipast um eftir því heiti, er kennimenn kirkjunnar á Íslandi hafa gefið í vígslu til embættis síns. Áður hefur þessa heits biskupa verið getið, svo sem það var eftir kirkjuskipuninni 1537 og 1607. Hinn 25. júlí 1685 var gefin út helgisiðaskipun (Kirkeritual) handa Danmörku og Noregi. Helgisiðaskipun þessi hefur að vísu ekki verið lögleidd á Íslandi, en vígsluheit prófasts og presta það, sem hún hefur að geyma, hefur lengstum verið haft hér, til 1910. Til 1888 unnu prófastar og prestaefni heit þetta á latínu. Prófastaheitið hljóðar svo, það úr því, er hér skiptir máli:

Ego N.N. electus præpositus N. sancto jure in conspectu dei testor, ... quod velim ... sanam doctrinam *verbo divino et libris nostrarum ecclesiarum symbolicis comprehensam* religiosa industria propagare.

Í prestaheitinu segir svo:

Ego N.N. jure et in conspectu dei ... secundo promitto me summa diligentia allaboraturum, ut doctrina coelestis comprehensa *scriptis Prophetis et Apostolicis et libris ecclesiarum Danicarum Symbolicis* auditoribus fideliter installetur, sacramenta ad normam a Christo præscriptam decenter ac devote administrentur. ...

Prestaeiður þessi var þegar 1691 prentaður aftan við 6. útgáfu „Grallarans“ og síðast á latínu aftan við Handbók presta 1869. Ekki getur verið um það að villast, við hvað er átt með „*libris symbolicis nostrarum* (eða *Danicarum*) *ecclesiarum*“. Það geta ekki aðrar verið en þær, sem í D. (og N.) L. 2–1 segir, *trúarjátningarnar þrjár, Augsborgarjátningin og Fræði Luthers in minni*. Prestarnir íslenzku heita því fyrst í vígslu sinni og síðan þeir, sem prófastsdæmi taka, að kenna samkvæmt guðsorði (*verbo divino*) eða inum postullegu og spámannlegu ritum og játningaritum kirkna vorra (prófastsheitið) eða inna dönsku kirkna (prestaheitið). Þó

að kirkjusiðaskipunin ætti að gilda bæði í Danmörku og Noregi, er heitið „*danskar kirkjur*“ haft í prestaheitinu, svo að hin auðkenndu orð eiga jafnt við dönsku kirkjuna og þá norsku. Mun nokkrum kennimanni eða leikmanni hafa komið í hug efi um það, að sömu játningarit giltu í kirkjunni hér á landi á 17. og 18. öld sem í Danmörku og Noregi? Hefur þá nokkrum getað í hug komið, að íslenzka kirkjan hafi haft nokkra sérstöðu um rit þau, sem þá voru einróma talin grundvallartrúarrit í Danmörku og Noregi? Inir rétttrúuðu lútersku kennimenn, og allur almenningur, hafa þá áreiðanlega talið alveg sjálfsagt, eins og siðaskiptaforkölfarnir á 16. öld, að í vorri lútersku kirkju væru að öllu leyti in sömu játningarrit sem í dönsku kirkjunni, sem vel má kalla móðurkirkju lútersku kirkjunnar á Íslandi, því að af dönsku kirkjunni er vor lúterska kirkja komin.

Með ráðherrabréfi 31. ágúst 1888¹⁾ var svo breytt til, að prófasteit og presta var ekki lengur unnið á latínu, heldur á íslenzku. Þá hljóðar prófasteitið, sem er þýðing ins latneska texta svo, það sem hér skiptir máli:

Eg N.N. ... heiti ... því að *halda uppi inum hreina lærdómi eins og hann er kenndur í heilagri ritningu og trúarjárnabókum vorrar kirkju*
.....

Og prestaheitið hljóðar svo:

Eg N.N. lofa því í augsýn allsvaldanda guðs að kappkosta að *boða guðs orð hreint og óblandið eins og það er kennt í heilagri ritningu og trúarjárnabókum vorrar kirkju ... og leitast við að hrekja þá kenningu, sem er gagnstæð trúarjárnningu þjóðkirkjunnar.*

Að efni til eru heit þessi algerlega samkvæm inu

1) Stjórnartíðindi 1888 B. bls. 124.

gamla vígsluheiti prófasta og presta. Formenn kirkju vorrar 1888 sýnast ekki vera í vafa um það, að þjóðkirkjan íslenzka eigi sér þá játningabækur aðrar en in spámannlegu og postullegu rit heilagrar ritnigar. Og þeir hafa naumast heldur getað verið í vafa um, hverjar þær játningabækur væru. Þá var biskup dr. Pétur Pétursson, maður hálærður í kirkjulegum fræðum og sérstaklega í kirkjusögu landsins. Og þá var æðsti kennari prestsefna Helgi lektor Hálfðanarson, sem og var hálærður guðfræðingur og beztí fyrirsvarsmaður lútersks rétttrúnaðar á sínum tíma, maðurinn, sem samdi tvímælalaust beztu íslenzku barnalærdómsbókina í lúterskum sið hér á landi, er höfð hefur verið í minni flestra núlifandi Íslendinga við fræðslu barna í kristnum fræðum til undirbúnings þeirra til fermingar. Í bók þessari er höfuðatriðum kristilegrar trúar bezt skipað niður og þau bezt skýrð. Og ráðherra Íslands, sem þá var Nellesmann, einn lærðasti og skýrasti lögfræðingur á Norðurlöndum um sína daga, hefur ekki heldur verið í vafa um það, við hvaða rit væri átt í heitum þessum, þar sem um „jåtningabækur vorrar kirkju“ er talað.

Tveir íslenzkir kennarar og fræðimenn 19. aldar hafa tjáð sig um þetta efni. Jón Pétursson yfirdómsforseti, sem langan tíma kenndi kirkjurétt í Prestaskólanum, segir, að ekki sé vafasamt, við hvaða rit sé átt í erindisbréfi biskupa, 43. gr., þar sem talað sé um „þær í vorri kirkju viðteknu trúarbækur“. Hann segir fortakslaust, að það séu játningarit þau, sem greind séu í D.L. og N.L. 2. bók 1. kap.¹⁾ Þórhallur Bjarnarson lektor, og síðar biskup, segir fullum fetum,²⁾ að Ísland hafi sömu játningarit sem Danmörk („Island har fælles symbolske Bøger med Danmark“). Var Þórhallur biskup mikill sögumaður og varkár maður í dómum, eins og alkunnugt var samtíðarmönnum hans.

1) Íslenzkur kirkjuréttur, Reykjavík 1863, bls. 30.

2) Kirkelexikon for Norden II (1904), bls. 557.

Samkvæmt því, sem nú hefur verið sagt, mun það ekki óvarleg staðhæfing, að bæði hafi kennivaldið á Íslandi og lagamenn, sem um þessi efni hafa fjallað, talið það tvímælalaust, að íslenzka kirkjan hafi haft játningarit þau, sem í D. og N.L. 2–1 greinir og oft hafa hér talin verið. Alla síð síðan siðaskiptin og fram um 1900, eða um *þrjár og hálfa öld*, hefur það verið staðföst skoðun allra, sem um efnið hafa fjallað, bæði löggjafa, framkvæmdarvalds og fræðimanna, að þessi rit væru játningarit íslenzku kirkjunnar. Hverjar kröfur sem menn gera annars til lögleiðslu réttarákvæða hér á þessu tímabili, verður það ekki með nokkrum sanni véfengt, að óslitin venja og skoðun allra aðilja svo langan tíma sé nægileg til þess, að mönnum beri að virða þær reglur, sem þannig eru orðnar rófstar í landi, alveg eins og lög, sem sett hafa verið á sínum tíma með þeim hætti, sem ákveðinn er um lagasetningu.

Jón Helgason, síðar biskup, skráði grein um játningarit íslenzku þjóðkirkjunnar 1909. Hann segir þar: „*Hér á landi hefur að minnsta kosti venjan löghelgað, auk hinna þriggja svonefndu allsherjarjåtninga fornkirkjunnar, tvær af sérjåtningum hinnar evangelsk-lútersku kirkju, Augsburgarjåtninguna og fræði Luthers.*“ ... Og svo segir hann, að prestaeiður og prestaheit geri játningarnar að eins konar kirkjulegum lagabálkum, sem skuldbinda prestana.¹⁾ Annars er takmark þessa höfundar þó meðal annars að sýna fram á það, að engin játningarit hafi verið lögleidd hér á landi, og segir í því sambandi óréttilega, eins og áður er sýnt, að Kirkjuskipan Kristjáns III. nefni ekkert játningarritanna á nafn.²⁾ Til andsvars þeirri kenningu verður að nægja að vísa til þess, sem um það atriði hefur verið rakið að framan, enda skiptir það engu máli, hverjum augum höfundur lítur á *formlega lögleiðingu* rita

1) Skírnir 1909, bls. 199, 200.

2) Sama st. bls. 212.

þessara, með því að hann játar það afdráttarlaust, að *venjan hafi að minnsta kosti löghelgað þau*. Venjan helgar alveg eins reglur og sett lög, eins og alkunnugt er, þegar hún hefur staðið óvæfengd nægilega langan tíma. Hins vegar er markmið höfundar þessa að sýna fram á það, að játningaritin séu ekki upphaflega gerð til þess að verða bindandi reglur um kenningu kristinnar kirkju, og hann efast um það, að frömuðir siðaskiptanna hafi nokkurn tíma samþykkt trúarjåtningarnar fornu¹⁾ og telur sumt í þeim í ósamræmi við heilaga ritningu, enda séu játningaritin öll ófullkomin mannaverk. Heilög ritning sé mælisnúran, og allt það í játningaritunum, sem ekki fá samrýmzt heilagri ritningu, eigi að víkja, og vitnar í því efni meðal annars til Formula concordiae. Fyrir því telur höfundur prestaheitið frá 1888 ekki sama. Ekki eigi að binda presta við annað í kenningu sinni en heilaga ritningu.

Þessi skoðun kemur sjálfsagt fram í heiti presta og prófasta, svo sem þau eru í Helgisíðab. 1910, bls. 109, og Hgsb. 1934, bls. 149. Þar heita aðiljar því að „*preðika guðs orð hreint og ómengað, eins og það er að finna í inum spámannlegu og postullegu ritum og í anda vorrar evangelísk-lútersku kirkju, og hafa in heilögu sakramenti um hönd samkvæmt boði Krists með lotningu*“. Og svo heita þeir því „*að uppfæða æskulýðinn kostgæfilega í inum heilögu sannindum kristindómsins*“.

Áður en biskup tekur biskupsvígslu, hefur hann hlotið prestsvígslu. Hann er því bundinn eftir sem áður við prestsvígsluheit sitt. Samkvæmt prestsvígsluheiti sínu hefur hann skyldað sig til þess að boða guðs orð hreint og ómengað eftir inum helgu spámannlegu og postul-

1) Óskiljanlegt er það, að sá sem kynnt hefur sér játningarit Luthersmanna, geti efast um viðurkenningu þeirra á þessum játningum, því að svo afdráttarlaus er viðurkenningin, eins og sýnt hefur verið með vitnunum í ritin sjálf.

legu ritum og í anda evangelískrar lúterskrar kirkju vorrar. Þetta heit þarf því sjálfsagt ekki að endurnýja í biskupsvígslu. En biskup verður formaður og gæzlu- maður kennimanna þjóðkirkjunnar, og hlýtur því að eiga að hafa gæzlu á því, að þeir inni kennimanns- skyldur sínar af hendi með réttum hætti. Vígslubiskup segir því samkvæmt Helgisiðabók 1910, bls. 118, áður en hann tekur heit af vígslubega, að drottinn krefjist þess af honum, að hann verði árvakur í köllunarstarfi sínu og að hann verði „*fastheldinn við hina heilögu kenningu, sem drottinn vor og postular hans hafa eftirlátið oss í heilögum ritningum*“. Og loks biður vígslu- biskup drottin að gefa inum nývigða biskupi helgan anda sinn, „*svo að hann sé fastheldinn við þitt (þ. e. guðs) hreina orð og prediki son þinn Jesú Krist sem vorn eina frelsara og sáluhjálpara*“. Loks biður vígslu- biskup drottin að styrkja inn nývigða biskup til að vera inum trúuðu til fyrirmyndar, svo að „*þitt (þ. e. drottins) heilaga fagnaðarerindi fái viðhaldið hjá oss staðfastlega hreint og skírt og óblandið öllum manna- setningum*“.¹⁾

Í Helgisiðabók 1934, bls. 158, segir, að það sé krafa guðs til vígslubega, að hann „*byggja á þeim eina trausta grundvelli, sem lagður er, drottni Jesú Kristi*“, og að biskupi beri „*að leitast við að lifa í öllu . . . eftir vilja guðs, svo að þú (þ. e. vígslubegi) getir boðað fagnaðar- erindi hans bæði í orði og verki*“. Fastheldni við ið hreina orð eða heilnæmu kenningu er nú ekki nefnd, en naumast mun þó mega draga ályktun þar af í and- stæða átt. Biskup skal byggja á *Kristi*, er sé inn eini trausti grundvöllur, sem *lagður hafi verið*. Þetta orða- lag kemur leikmönnum sennilega nokkuð undarlega fyr- ir sjónir. Í sjálfri Helgisiðabókinni 1934, bls. 83, segir t. d. í kollektu 3. sunnudags eftir trinitatis og í hvíta-

1) Helgisb. 1910, 120.

sunnu tónbæn, bls. 105, að Kristur lifi og ríki með föðurnum í einingu heilags anda, „*einn sannur guð frá eilífð til eilífðar*“. Og eru þessi orð í fyllsta samræmi við 25. gr. S Ath. Hver hefur *lagt* þann grundvöll, sem til var frá eilífð og til verður til eilífðar? Það, sem menn þekkja um Krist, eða trúaðir menn telja sig að minnsta kosti þekkja, er skráð í heilagri ritningu, aðallega Nýja testamentinu. Lærðir menn hafa safnað þeim ritum, ákveðið, hver þeirra væru svo áreiðanleg og mikils virði, að þau skyldi taka í þetta mikla ritsafn, túlkað þau og skráð og kennt ýmsar formúlur, þar sem höfuðatriðin voru saman dregin, sér og síðari mönnum til hægðarauka og festu í trúnni, einkum gagnvart svonefndum villumönnum eða vantrúar. Þessi heimildarrit eru og hafa allar aldir kristinnar verið talin grundvöllur kristinnar trúar og óbrigðilegur sannleikur. Þau eru sá brunnur, sem þekkingin um Krist og trúarlærdóma kirkju hans hefur verið ausin af. Kennimenn þjóðkirkjunnar eiga samkvæmt heiti sínu að kenna og iðka trú sína samkvæmt þeim. Þeir eiga að kenna guðs orð hreint og ómengað, samkvæmt inum spámannlegu og postullegu ritum, eins og sagt hefur verið. Grundvöllurinn, sem lagður hefur verið, er því væntanlega þær *greinargerðir um Krist og kenningar hans*, sem í þeim ritum eru.

Líklega neita inir virðulegu íslenzku kennimenn því nú ekki, að trúarjåtningarnar þrjár séu viðurkernd játningarit í íslenzku kirkjunni. Að minnsta kosti geta þeir ekki vel neitað gildi S Ap og SN. Og um S Ath sýnist naumast heldur vera vafi. Allar eru þær sæmlega löggiltar með kirkjuskipun Kristjáns III. Sama sýnist vera um Fræði Luthers in minni. Augsborgarjåtningin er þá eftir. Hún er eða var eins konar löggilt skýring eða útlistun á trúarlærdómum lútersku kirkjunnar. Hún er ekki berum orðum nefnd í lögum þeim, sem óvæfengjanlega eru gild á Íslandi, nema í

tilskipun 13. jan. 1736, sem hér var lögleidd með konungsbréfi 9. júní 1741. Og þykir sumum það eitt ef til vill ekki nóg til þess, að hún verði hér talin löggilt trúarrit. En ef svo væru hvarvetna gerðar strangar kröfur til lögleiðslu réttarreglna sem sumir menn virðast gera vilja í þessu efni, þá hefðu allmörg lög og laga-bálkar, sem hér var beitt öldum saman, aldrei orðið bindandi. Og þá gætu venjureglur ekki heldur orðið bindandi. Hitt er þó almennt viðurkennt, að regla verður bindandi *réttarregla*, er menn hafa almennt trúað gildi hennar og farið eftir henni nokkurn tíma, ótiltekið langan. Ákvæði N.L. Kristjáns V. um dómsköp voru t. d. lögboðin hér 1732, en voru þó aldrei birt eða þýdd á íslenzku. En eftir þeim var farið þaðan frá og til vorra daga. Þau voru aðallagaboðið um þessi efni til 1936, og enn er eftir fáeinum greinum þeirra farið. Ef vafi er um rétta lögleiðslu þeirra í öndverðu, þá skiptir það ekki máli, því að ákvæði þeirra, sem hér hefur verið beitt óslitið nálægt tveimur öldum, hafa fyrir löngu verið helguð fyrir *venju*. Og mýmörg dæmi fleiri má nefna.

Augsborgarjátningin var, eins og áður er sagt, löggilt skýring inna evangelisk-lútersku trúarlærdóma, í kirkju Luthers. Hún verður það í Danmörku með lögtöku siðaskiptanna þar, og er það staðfest þar með konungslögunum 14. nóv. 1665 og 1683 með D.L. 2-1. Hingað berast siðaskiptin frá dönsku evangelisk-lútersku kirkjunni fyrir og um miðbik 16. aldar. Kirkjuskipun Kristjáns III. verður þá aðalkirkjulagaboðið. Hún nefnir Augsborgarjátninguna ekki berum orðum, en kallar hana *certa doctrina*, sem varin sé í Apologia confessionis Melanktons. Frömuðir siðaskipta hér á landi hafa alls ekki verið í vafa um gildi hennar í kirkju Íslands. Og stjórnarmenn kirkju og kristindóms, andlegir og veraldlegir, og kennimenn landsins hafa ekki heldur síðan og að minnsta kosti fram um aldamótin 1900

nokkru sinni efazt um sama gildi hennar í íslenzku kirkjunni, sem hún hafði þá í dönsku kirkjunni. Um hálfa fjórðu öld hefur játning þessi því tvímælalaust verið talin eitt játningarita lútersku kirkjunnar á landi hér. Enginn mundi efast um gildi venjulegrar réttarreglu, sem jafnlengi hefði verið í heiðri höfð.

En hefur Augsborgarjátningunni — og hinum játningaritunum — þá ekki verið kastað fyrir róða meðinu breytta orðalagi biskupsheitis, prófasta og prestaheitis? Því verður að svara *neitandi*. Regla, sem óvæfengjanlega hefur verið í gildi öldum saman, verður ekki afnumin með því einu að sleppa tilvitnun til hennar í embættisheiti kennimanna, enda verður ekki sagt, að í því heiti felist neitt játningunni *andstætt*. Inóákveðnu orð, heitið um það að boða guðs orð samkvæmt inum postullegu og spámannlegu ritum og „í *anda*“ vorrar evangelisklútersku kirkju“ samrýmast auðvitað gildi Augsborgarjátningarinnar og hinna játningaritanna framvegis. Að minnsta kosti verður ekki fyrir fram fullyrt, að nokkurt ósamræmi sé þar á milli. Sjálfur Luther hefur alls ekki talið neitt í játningu þeirri í ósamræmi við „*anda*“ þeirrar kirkju, sem stofnuð var fyrir starf hans og samverkamanna hans á 16. öld.

Biskup heitir því í vígslu sinni að boða „*fagnaðar-erindið*“ af fremsta megni. Fagnaðarerindið er væntanlega það, sem kirkjuskipanin frá 1537 nefnir *evangelium, ína hreinu og ómengduðu trú, rétta trú* o. s. frv., samkvæmt trúarritum lútersku kirkjunnar. Og ein mikilsverðasta leiðbeiningin um það, hver hún væri, fólst einmitt í Augsborgarjátningunni, að skoðun Luthersmanna, og gerði það að minnsta kosti allt til 1900. Inbreyttu orðun í vígsluheitunum sýnir einungis viðleitni kennidómsins til þess að hliðra sér hjá viðurkenningu annarra trúarrita en inna spámannlegu og postullegu rita. En slík hjáhliðrun verður ekki talin nægileg

til að svipta þau önnur játningarit (trúarjátningarnar þrjár, Fræði Luthers in minni og Augsborgarjátninguna) því gildi, sem þau höfðu þá.

6. gr.

Spámannlegu og postullegu ritin og játningaritin (libri symbolici).

Eins og fyrr segir (bls. 31—32), skipuðu frömuðir siðaskiptanna inum spámannlegu og postullegu ritum Gamla og Nýja testamentisins inn æðsta sess meðal trúarrita sinna. En jafnframt voru þeir örugglega sannfærðir um það, að játningarit sín væru í fyllsta samræmi við in postullegu og spámannlegu rit. *Eftir* lögleiðslu siðaskiptanna í Danmörku og á Íslandi reis að vísu upp ágreiningur meðal siðaskiptamanna á Þýzkalandi um nokkur atriði, svo sem um kvöldmáltíðarsakramentið, erfðasyndina, frelsi viljans, réttlætingu af verkunum og um guðdómlegt og manndómlegt eðli Krists. Eftir margvíslegar tilraunir varð loks komið á sáttum milli andstæðinganna 1577. Var þá samþykkt *Formula concordiae*, síðasta játningarit lútersku kirkjunnar í Þýzkalandi.¹⁾ En þetta rit var aldrei gert að játningariti í Danmörku eða hér á landi, og skiptir því í rauninni litlu máli hér. En ef ræða skal gildi játningaritanna í sambandi við in postullegu og spámannlegu rit, má rétt þykja að gera stuttlega grein á ákvæðum formulæ concordiae um gildi játningaritanna.

Aðiljar samkomulagsins hefja mál sitt á þeirri yfirlýsingu, að þeir trúi og játi því og kenni það, að allar trúarsetningar eigi að meta og dæma eftir einni mælisnúru og reglu, inum spámannlegu og postullegu ritum bæði Gamla og Nýja testamentisins.²⁾ Sama hugsun er

1) Kirkelexikon for Norden II. 832—833.

2) Credimus, confitemur et docemus unam regulam et nor-

endurtekin á öðrum stað, þar sem vísað er til rita Luthers sjálfs, er hann lýsi muninum á guðlegum og mannlegum ritum (divina et humana scripta) þannig, að in helgu rit beri að viðurkenna ina einu reglu og mælisnúru allra trúarkenna, sem engin rit manna fái jafnast við, heldur eigi að leggja þau öll undir in guðlegu rit.¹⁾ En jafnframt lýsa þeir því hátiðlega og afdráttarlaust, að þeir haldi sér fast við inar fornu trúarjátningar, er séu stuttar og skilmerkilegar játningar og geymi samróma samþykki almennrar kristinnar trúar og játningu rétttrúaðra manna og innar sönnu kirkju, og eigi það við *játningarnar þrjár*, *S Ap*, *SN* og *S Ath*, og að þeir vísi á bug öllum villukenninum og trúarsetningum, sem komið hafi upp andstæðar þeim í kirkju drottins.²⁾ Þetta er endurtekið að efni til á öðrum stað.³⁾ Það er því hafið yfir allan efa, að aðiljar samkomulagsins telja *játningarnar þrjár algerlega samkvæmar inum helgu ritum*. Þær eru stuttar og fortakslausar ákvarðanir um höfuðatriði kristinnar trúar, sem þeim kemur sízt til hugar að véfengja með nokkrum hætti. *Augsborgarjátninguna* segjast þeir dæma ina mikilvægustu játningu kirkju sinnar. Hún sé byggð á inum öruggasta grundvelli guðs orðs.⁴⁾

mam, secundum quam omnia dogmata ... æstimari et judicari oportent, nullam omnino aliam esse quam Prophetica et Apostolica scripta cum Veteris tum Novi Testamenti, Hase bls. 570.

1) „Solas videlicet sacras litteras pro unica regula et norma omnium dogmatum agnoscendas, iisque nullius omnino hominis scripta adæquanda, sed potius omnia subjicienda esse“, Hase bls. 635.

2) „Et quia statim ... falsi doctores et hæretici exorti sunt, contra quos in primitiva ecclesia Symbola sunt composita, id est breves et categoricæ confessiones, quæ unanimem christianæ fidei consensum et confessionem orthodoxorum et veræ ecclesiæ complectebantur (ut sunt Symbolum Apostolicum, Nicenum et Athanasianum), profiteamur publice nos illa amplecti, et rejicimus omnes hæreses omniaque dogmata, quæ contra illorum sententiam unquam in ecclesia Dei sunt invecta“, Hase bls. 571.

3) Hase bls. 632.

4) Hase bls. 571, 633, 636.

Fræði Luthers, bæði in meiri og minni, segjast þeir og samþykkja.¹⁾ Loks segjast þeir samþykkja Varnarrit Melankthons og Schmalcaldengreinar.²⁾ Öll þessi rit telja þeir samkvæm inum helgu ritum, og því beri að samþykkja þau.

Eins og búast mátti við, fór kirkjan í Danmörku ekki alveg varhluta af ágreiningi inna þýzku lærðu manna. Einn tilkomumesti guðfræðingur Dana á síðara hluta 16. aldar (Niels Hemmingsen, d. 1600) gerðist fylgismaður Kalvinsmanna um skoðun á kvöldmáltíðarsakramentinu. En hreyfing þessi var kæfð þegar í stað. Ekki mun örgrannt um það, að hennar hafi og gætt eitthvað hér á landi. Mun Guðbrandur biskup við það eiga, er hann nefnir í bréfi sínu til alþingis 1588 „*Sacramentista*“ og varar óbeinlínis við röngum kenningum þeirra. Ræður hann mönnum til að kjósa Odd Einarsson biskup, með því að hann sé allra manna lærðastur, enda má lesa á milli línanna í bréfinu, að Oddur sé rétttrúaður og muni gæta rétttrúnaðarins, ef hann verði biskup.³⁾ Annar þeirra presta Skálholtsbiskupsdæmis, sem þá þótti næstur standa til biskupskjörs, var síra Jón Guðmundsson í Hítardal, bæði sakir lærdóms og skörungsskapar, en síra Jón Halldórsson segir,⁴⁾ að það hafi verið margra „þanki“ um hann, að „ei væri mótsnúinn Kalvinistum í sumum greinum“, og að Guðbrandur biskup benti til þess í bréfi, þar sem hann nefni Sakramentista. En hér fór svo, að þessarar hreyfingar gætti ekki.

Kennivaldið á Íslandi viðurkennir það, að reisa skuli trúarkenningar íslenzku þjóðkirkjunnar á inum spámannlegu og postullegu ritum, eins og ljóst kemur fram í vígsluheitum kennimanna hennar. Það hefur, eins og

1) Hase bls. 634.

2) Hase bls. 635.

3) Sögurit II. 161—167.

4) Sögurit II. 168.

áður hefur verið rakið, ekki leikið efi um það, að trúarjátningarnar þrjár, Augsborgarjátningin og Fræði Luthers in minni væru lögtekin játningarrit íslenzku þjóðkirkjunnar, og ekki hefur leikið vafi á því, að fornu játningarnar þrjár geymdu bindandi úrskurð um höfuðatriði kristinnar trúar í rómversk-katólsku og lútersku kirkjunni. Og í lútersku kirkjunni í Danmörku og á Íslandi hefur ekki heldur verið vafi á því, að Augsborgarjátningin væri einnig bindandi játningarrit lútersku kirkjunnar. Um þetta hefur enginn vafi verið fram yfir síðustu aldamót. En með því að síðan hefur þessu verið andmælt af hendi sumra guðfræðinga hér, þá sýnist ekki fjarri að gera nokkra grein fyrir því, hvort þess sjáist nokkur merki, að horfið hafi verið frá kennningum rita þessara. Þó að kennimenn kirkju vorrar séu hæfastir til þess að gera samanburð á trúarkenningum játningarritanna og kenningum þjóðkirkjunnar íslenzku á 19. öld, þá skal þó gera hér lítilfjörlegan samanburð á þeim kenningum, sem tvímælalaust má telja viðurkenndar í íslenzku þjóðkirkjunni og kenningum játningarritanna. Trúarkenningar þjóðkirkjunnar koma sæmilega glögggt fram í *Helgisiðabókum* þjóðkirkjunnar frá 1910 og 1934. Einnig birtast þær mjög glögggt í barnalærdómsbók Helga Halfdánarsonar, sem enn er víða notuð við kristindómsfræðslu barna til fermingar. Er þar lýst mjög glögggt og kerfisbundið trúarkenningum íslenzku kirkjunnar, svo að þar hefur enginn betur gert. Helgakver er beinlínis spegill rétttrúnaðar kirkjunnar. Notkun þess, sem kennivaldið hefur ekki, svo að kunnugt sé, átalíð, er í raun réttir vottur þess, að ekki sé neitt í því andstætt inum spámannlegu og postullegu ritum heilagrar ritningar. Friðrik dómprófastur Hallgrímsson hefur og samið barnafræðslubók („Kristin fræði“) og síra Jakob Jónsson aðra („Veginn“), er báðar munu notaðar við kristindómsfræðslu til fermingar. Eru þær að vísu með öðru

sniði en Helgakver, en sýnast þó geyma í öllum aðalatriðum sömu trúarlærdóma sem það, eins og síðar verður vikið að.

Þegar má geta þess, að Helgisb. 1910, bls. 81, kallar S Ap berum orðum „*játningu trúar vorrar*“, sem börn eigi að skíra til, og Helgisb. 1934, bls. 111, segir, að kirkjan hafi kynslóð eftir kynslóð og allt til þessa dags við skírnina játað trú sína með S Ap. Við skírn og fermingu er S Ap orðrétt lesið upp, Helgisb. 1910, bls. 81, 84—85, 87—88, Helgisb. 1934, bls. 112, 119, 122. Ekki er þó ljóst, hvers vegna inir lærðu kennimenn hafa breytt orðalagi Helgisb. 1910, þar sem lýst er yfir því, að S Ap sé „*játning trúar vorrar*“, er þeir gengu frá Helgisb. 1934, í nokkurs konar *sögulega yfirlýsingu* um það, að kristin kirkja hafi játað trú sína með S Ap. En þessi breyting getur þó fráleitt skipt máli um viðurkenningu trúarjátningar þessarar, með því að hún er orðrétt tekin og viðhöfð eftir báðum bókunum við skírn og fermingu.

Geta má þess, að Fræði Luthers in minni eru tekin í Helgakver og Veginn (þar á meðal S Ap), að undanskildum kaflanum um syndajátningu („*de confessione*“), blessunarformúlum og hústöflu. Kristin fræði Friðriks Hallgrímssonar hefur á S Ap (bls. 9—10). Ætlazt er því til þess, að börn læri játningu þessa, sem vitanlega geymir flest höfuðatriði kristinnar trúar.

Mun mega telja þetta vott þess, að kenningum Luthers í fræðum þessum hafi enn eigi verið byggt út úr inni íslenzku þjóðkirkju. Þetta skiptir máli um trúarjátninguna (S Ap) og sakramentin tvö, með því að þessi atriði varða mikillega höfuðtrúarlærdóma kirkjunnar.

In dreifðu ummæli í Helgisiðabókunum um atriði, er höfuðlærdóma játningaritanna varða, má nú lítillega athuga.

1. *Um þrenningarlærdóminn.* a. Merki þessarar

kenningar eru svo að segja um allar Helgisiðabækurnar. Nægir að vísa til þessara staða:

Helgisb. 1910, bls. 2: „*Dýrð sé guði: föður, syni og heilögum anda, sem var frá upphafi, er enn og verður til eilíðar einn sannur guð.*“

Helgisb. 1934, bls. 9: „*Dýrð sé guði föður, syni og heilögum anda um aldir alda.*“

Þessi lofsorð mælir hver prestur íslenzku þjóðkirkjunnar í hverri messu, eins og kunnugt er. Orðalag Hgsb. 1910 er annað en Hgsb. 1934. Í 1910 gefur orðalagið glögg til kynna, að guð sé *einn*, en *persónur þrjár*, eins og út er listað í S Ath. Kólon (:) í 1910 á eftir „guð“ sýnir hugsun þess, er gengið hefur frá setningunni. Hvers vegna hefur orðalagi verið breytt, er gengið var frá Hgsb. 1934? Mátti ekki in forna kenning kirkjunnar um heilaga þrenningu koma þarna fram, eins og í Hgsb, 1910? Og er orðalagsbreytingin þá vottur þess, að kennimenn íslenzku þjóðkirkjunnar eigi ekki að kenna svo sem áður var um heilaga þrenningu? Hví mátti ekki segja, eins og 1910, að „Guð: faðir, sonur og heilagur andi“ væri „*einn sannur guð*“? En eigi hefur átt hér að breyta að efni til, því að orðalag Helgisb. 1910 er hins vegar haft í Helgisb. 1934, bls. 78 í hvítasunnukollektu.

Í guðspjónustugerð á skírdag og föstudaginn langa mælir prestur svo:

„Drottinn guð, faðir í himnunum,

Drottinn, guðs son, heimsins frelsari,

Drottinn guð, þú heilagi andi“ (Hgsb. 1934, bls. 26).

Í tónbænum í messugerðum eftir predikun er endirinn oft þannig, að guð, inn himneski faðir lifi og ríki með Jesú Kristi, vorum drottni „*í einingu heilags anda, einn sannur guð frá eilífi til eilíðar*“ (t. d. Hgsb. 1910, bls. 71; 1934, bls. 54—55). Hér sjást glögg merki um einingu guðdómsins. Hér kemur ótvírætt fram sú hugsun. sem Augsburgarjátningin I-1, 4 geymir og svo ræki-

lega er rakin í S Ath. Svo lítur það að minnsta kosti út í augum ólærðs manns á guðfræði. En hvernig sem það er, er hitt óvæfengjanlegt, að þjóðkirkjan heldur kenningunni um *heilaga þrenningu* í helgisiðabókum sínum. En ekki væri heimild til þess að ætla kennivald þjóðkirkjunnar hafa kastað kenningunni um *einingu* og *þrenningu* (*Þríeining*) guðdómsins fyrir róða, þótt hennar sæjust ef til villi eigi fullglögg merki í helgisiðabókunum. Meðan löggilding hefur ekki verið tekin af „Helgakveri“, verður að telja þjóðkirkjuna halda þeirri kenningu. Í III. kafla „Helgakvers“ er svo ljóst sagt sem verða má um *þrenningu* og *einingu* (*Þríeiningu*) guðdómsins. Börn eru enn frædd til fermingar eftir þessu „kveri“, og hljóta því einnig fræðslu um þetta atriði samkvæmt því. Í „Veginum“ er kenningin um heilaga þrenningu einnig glöggt skýrð, sjá bls. 7, 8—10, 13—15, 28—31, 48—50, og einkum bls. 51, þar sem svo segir: „*Guð faðir, sonur og heilagur andi nefnast einu nafni heilög þrenning. Það er inn sanni guð, sem nálgast manninn í öllum þrem persónum guðdómsins. Guð er því bæði einn og þrennur*“.

b. *Guð faðir*. Eins og sagt var, hafa helgisiðabækurnar tekið S Ap og hafa það orðrétt upp bæði við skirn og fermingu. Í 1. gr. þessarar trúarjátningar segir: *Eg trúi á Guð föður almáttugan, skapara himins og jarðar*. Þetta er í samræmi við „Helgakver“ III-27, þar sem segir, að sköpun heimsins sé sér í lagi verk föðursins. Sjá og „Veginn“, bls. 9. Hann er og nefndur „*faðir drottins vors Jesú Krists*“ (t. d. Hgsb. 1910, bls. 80, 81; 1934, bls. 112, 113). Það er því ekki um að villast, að in almenna kenning rómverskrar-katólskrar og evangeliskrar-lúterskrar kirkju um þessa persónu guðdómsins er viðurkennd í islenzkri þjóðkirkju, enda auðvitað í samræmi við skýringar Luthers í Augsburgarjátningunni I-1 og inum minni Fræðum.

c. *Kristur, guðs son*. Í 2. gr. S Ap er þeim atriðum trúarinnar lýst, sem Krist varða sérstaklega. Hann er

1) *einkasonur föðurins*, 2) *Getinn* (conceptus) *af heilögum anda*, 3) *Fæddur* (natus) *af Maríu mey*, 4) *Píndur* (passus) *undir* (sub)¹⁾ *Pontíusi Pilatusi*, 5) *krossfestur*, 6) *Dáinn*, 7) *Grafinn*, 8) *Steig niður til heljar*, 9) *Risinn á þriðja degi aftur upp frá dauðum*, 10) *Steig upp til himna*,²⁾ 11) *Situr við hægri hönd guðs föður almáttugs* og 12) *Mun þaðan koma að dæma lífendur og dauða*.

Ljóst er, að íslenzka þjóðkirkjan hefur með notkun S Ap við skírn og fermingu algerlega viðurkennt þá trúarlærdóma, sem í postullegu játningunni felast. Kristur er nefndur „*þú eingetni sonur*“ föðurins, Hgsb. 1910, bls. 13; 1934, bls. 19. Hann er nefndur „*ljómi dýrðar*“ drottins og „*ímynd veru*“ hans, Hgsb. 1934, bls. 20. Kristur er „*guðs lamb, sem burt ber heimsins syndir*“, Hgsb. 1910, bls. 13; 1934, bls. 19, 129. Í Hgsb. 1910, bls. 15 stendur: að Kristur hafi „*með dauða sínum tekið á sig sekt allra manna, með uppreisni sinni leitt í ljós lífið og ódauðleikann, með himnaför sinni vísað oss veginn í hæðirnar til þín* (þ. e. föðurins), *með sendingu heilags anda . . . veitt oss kraft til að koma þangað*“. Söfnuður mælir þessum orðum í hvítasunnuguðspjónustu. Þau eru að vísu ekki tekin upp í þeirri guðspjón-

1) Í Hgsb. 1934, bls. 112, 119, 122, eru orðin „*sub Pontio Pilato*“ í S Ap lögð út „*á dögum Pontiusar Pilatusar*“. Er það fegurra mál en „*undir Pontíusi Pilatusi*“, en ekki alveg nákvæm þýðing. Í Symbolum Romanum var gríska forsetningin *epi* með eignarfalli höfð, og svarar það hér til latnesku forsetningarinnar *sub* með staðarfalli, og getur að vísu merkt tímann, er eitthvað gerist. Í gömlu norrænu játningunni (bls. 25 að framan) var Kristur sagður píndur „*undir Pilats valdi*“. Og mun hugsuninni vera þar vel náð. Mun það liggja í orðunum „*sub Pontio Pilato*“ (og samsvarandi grísku orðunum „*epi Pontíu Pilatú*“), að Kristur hafi verið píndur á *landstjóraárum* Pilatusar eða beinlínis fyrir atbeina eða úrskurð hans, eins og nærri liggur að skilja norrænu játninguna.

2) Naumast þarf að taka það fram, að barnalærdómsbækurnar allar aðhyllast glögg og afdráttarlaust kenninguna um uppreisú Jesú Krists og himnaför. Sjá Helgakver VII-90 og 91, Veginn, bls. 44–46, Kristin fræði, bls 42–43 og víðar.

ustugerð eftir Hgsb. 1934, en þar af væri rangt að álykta, að kennivaldið teldi þau ekki geyma sannleika kristinnar trúar. Eftir Hgsb. 1934, bls. 19, segir söfnuðurinn önnur orð, þar sem meðal annars segir um *Krist, að hann sé einn heilagur, einn drottinn, og með heilögum anda hæst í dýrð Guðs föður.*

d. *Heilagur andi.* 3. gr. S Ap hefur yfirlýsingu um trú á heilagan anda. Íslenzka þjóðkirkjan viðurkennir þessa trú með því að nota S Ap við skírn og fermingu. Eins og þegar hefur verið getið, speglast trúin á heilagan anda í ýmsum ummælum Helgisiðabókanna 1910 og 1934. Í messugerð á skírdag og föstudaginn langa tónar prestur þessi orð: *Drottinn guð, þú heilagi andi,* Hgsb. 1934, bls. 26. Kristur með *heilögum anda* er hæst í dýrð guðs föður, Hgsb. 1934, bls. 19. Kristur ríkir með guði föður „í *einingu heilags anda*“. Svo er beðið: Náðin drottins vors Jesú Krists og *samfélag heilags anda* sé með ykkur öllum, Hgsb. 1910, bls. 6, 1934, bls. 11. Kristur hefur sent *heilagan anda*, Hgsb. 1910, bls. 15. Börn eru skírð til nafns föður, sonar og *heilags anda*, Hgsb. 1910, bls. 81, 1934, bls. 113 o. s. frv. Eigi er þess að vænta, að helgisiðabækur hafi ummæli, er gefi til kynna þau hlutverk, er þessi persóna guðdómsins inni af höndum til þurftar börnum kirkjunnar. Þó er að þessu innt í Hgsb. 1910, bls. 81, 1934, bls. 113, þar sem segir, að inn skírði sé endurfæddur „*fyrir heilagan anda*“, og í Hgsb. 1910, bls. 92: Algóður guð, faðir drottins vors Jesú Krists, er beðinn um það, að neyzla heilagrar kvöldmáltíðar styrki neytendur hennar í trúnni og til góðra verka, og gefi þemi þar til *náð heilags anda*. Í Hgsb. 1934 er þessi bæn ekki höfð, en fyrirgefning syndanna er þó boðuð kvöldmáltíðarneytendum í nafni guðs föður, sonar og *heilags anda*, bls. 125. Í S Ap er þeirri trú lýst, að Jesús Kristur sé „*conceptus de spiritu sancto*“, sem þýtt hefur verið: *getinn af heilögum anda* (Helgakver, bls. 5, Hgsb. 1910, bls. 81,

1934, bls. 112), en í gömlu norsk-íslenzku játningunum var það þýtt: *Getinn af krafti heilags anda* (sjá bls. 25 að framan). SN kallar heilagan anda „*Dominum et vivificantem*“ (drottin, þann, er lifgar, lífgjafann). Í Augsborgarjátningunni I-3, 5-6 segir,¹⁾ að Kristur sendi heilagan anda í hjörtu kristinna manna, til þess að hann stjórnir þeim, huggi þá og fjörgi og verji þá gegn djöflinum og valdi syndarinnar. Og í I-5, 2 segir, að heilagur andi veitist fyrir guðs orð og sakramentin, er styrki trú neytenda. Eins og fyrr getur, kemur þessi kenning fram í kvöldmáltíðarávarpi prestsins í helgisiðabók 1910, bls. 92. Í Helgakver, bls. 6, og í Veginum, bls. 111, er orðrétt þýdd skýring Luthers í Fræðum inum minni á 3. gr. S Ap, þar sem segir, að heilagur andi hafi kallað mig (þ. e. kristna menn) með gleðiþöskunum, upplýst með gjöfum sínum, helgað og haldið í rétttri trú, eins og hann kalli gervalla kristni á jörðinni, safnar henni saman, upplýsir hana og helgar og heldur henni við Jesúm Krist í inni einu, réttu trú. Og í IX. og X. kafla Helgakvers er nánari allsherjar greinargerð um náðarverk heilags anda og náðarmeðul, eins og kunnugt er. Meðan kennivaldið lætur nota Helgakver og Veginn til uppfræðingar barna til fermingar, hlýtur íslenzka þjóðkirkjan að viðurkenna þær kenningar, sem Augsborgarjátningin og kverið flytur um heilagan anda.

2. *Skírnin*. Hún er hreinsun af erfðasyndinni og í augum almennings jafnframt tákn eða athöfn til tóku þess, sem skírður er, í samfélag kristinna manna. Kristur bauð lærisveinum sínum að gera allar þjóðir að lærisveinum og *skíra þá til nafns föður, sonar og heilags anda* (Matth. 28, 18-20). Þessi orð guðspjallsins eru tekin upp í Hgsb. 1910, bls. 81, og 1934, bls. 112. Helgisiðabókin er því vottur um gildi skírnarinnar að

1) Hase bls. 10.

þessu leyti. Hún er nauðsynleg til töku sérhvers manns í kristið samfélag. Þetta segir, ef ekki beint, þá að minnsta kosti óbeint, í Hgsb. 1910, bls. 81, 1934, bls. 113, þar sem skírfaðir (prestur) lýsir yfir því, að *guð hafi tekið inn skírða í samfélag síns elskulega sonar*. Um þýðingu skírnarinnar að öðru leyti segir og nokkuð í helgisiðabókunum. Fyrir hana er inn skírði „*endurfæddur*“ fyrir heilagan anda, sjá Hgsb. 1910, bls. 78, 1934, bls. 13. En hvað felst í *endurfæðingu* þessari? Nýfætt barn hefur ekki getað drýgt synd. Börn eru skírð nýfædd venjulega, og þau þurfa því eigi endurfæðingar vegna sinna synda. En kristin kirkja hefur haft sínar ástæður fyrir endurfæðingu nýborinna barna. Augsborgarjátningin I-2 segir: Luthersmenn kenna það, að allir menn séu eftir fall Adams *með synd* (cum peccato) *fæddir*, þ. e. án guðsótta, án guðstrausts og með girndum, og að þessi upphafsgalli sé í sannleika synd, sem færi þeim eilífan dauða, er eigi endurfæðist fyrir skírn og heilagan anda. Þar sem helgisiðabækurnar segja nýskírðan mann *endurfæddan* fyrir heilagan anda, þá sýnist felast þar í viðurkenning á kenningu Augsborgarjátningarinnar. Í skírninni endurfæðist inn skírði af erfðasyndinni fyrir heilagan anda. Svo segja helgisiðabækurnar, að guð hafi veitt inum skírða „*fyrirgefningu syndanna*“. Í SN er sú trú játuð, að ein skírn sé (nauðsynleg) til fyrirgefningar syndanna (Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum), og Augsborgarjátningin I-9 segir skírnina nauðsynlega til sálhjálp. Í Helgisiðabók 1934, bls. 117-118, eru þau orð Jóh. guðspjalls 3, 3 og 3, 5 tekin upp: „*Enginn getur séð guðs ríki, nema hann endurfæðist*“, og „*ef maðurinn fæðist ekki af vatni og anda, getur hann ekki komið inn í guðs ríkið*“. Þessi ritningarorð eru þó einungis höfð, þegar ungmenni og fulltíða menn eru skírðir. Um börn, sem á óvitaaldri eru skírð, eru þau orð ekki höfð. Þar segir hins vegar eftir guðspjalli Markúsar 10, 15:

Hver, sem eigi meðtekur guðs ríkið eins og barn, mun alls eigi inn í það koma. Barn, þótt óskirt sé, getur þá eftir þessum orðum Krists komið í guðs ríkið, að því er virðist. In fortakslausu orð SN og Augsb. játn. um nauðsyn skirnar til sáluhjálpar takmarkast þá af þessum orðum Krists, enda segir í Helgakveru IX, 135, að þeir, sem óviljandi fara á mis við skírnina, séu eigi fyrir það útilokaðir frá guðs náð.¹⁾ Barn, sem fæðist andvana eða deyr óskirt, verður því sáluhólpið eða er að minnsta kosti ekki útilokað frá eilífri sælu, eins og fyrrum var talið.²⁾ Að þessu leyti fer kenning nútíðar guðfræðinga lúterskra hér á landi skemmra en inir eldri lærifeður gerðu. Annars sýnist kennivald þjóðkirkju vorrar samþykkingast inni lútersku kenningu um þýðingu skírnarinnar.

3. *Kvöldmáltíðarsakramentið.* Í Matth. 26, 27-28 segir Kristur, er hann hefur blessað brauðið og brotið það: *Takið, etið. Þetta er líkami minn.* Og um vínið: *Drekkið af honum* (þ. e. bikarnum) *allir, því að þetta er blóð mitt, blóð sáttmálans, sem úthellt er fyrir marga til synda fyrirgefningar.* Í Mark. 14, 22—23 og Lúk. 22, 19—20 eru sömu orð höfð að efni til, að því við bættu, að í Lúk. 22, 19 segir Kristur: *Gerið þetta í mína minningu.* Skýring þessara orða guðspjallanna hefur verið mismunandi meðal rómversk-katólskra guðfræðinga, Kalvínsmanna og Luthersmanna, eins og kunnugt er. Í Augsb. játn. I-10 segir,³⁾ að Luthers-

1) Sama ætti að gilda um unglinga, sem andast, áður en þeir fá borið skyn á trúarefni, fábjána, vitfirringa og menn, er aldrei hefur veitst kostur á þekkingu í kristindómi.

2) Í Veginum, bls. 68—70, segir og um skírnina, að hún tákni endurfæðingu, að heilagur andi eigi aðgang að hjarta mannsins, en guð geti þó að sjálfsögðu veitt mönnunum heilagan anda sinn, þótt þeir hafi ekki verið skírðir. In gamla kenning um algera nauðsyn skírnarinnar til sáluhjálpar mun talin hafa stoð í Jóh. 3, 5: Ef maðurinn fæðist ekki af vatni og anda, getur hann ekki komið inn í guðs ríkið.

3) Hase bls. 12.

menn kenni það, að í kvöldmáltíðinni sé líkami Krists og blóð raunverulega nálægt (vere adsint) og í Fræðum Luthers inum minni V-1 segir, að *altarissakramentið sé sannarlegur líkami og sannarlegt blóð Jesú Krists, undir brauði og víni* („sub pane et vino“). Í Helgakverri X, 140 segir, að í kvöldmáltíðinni *veiti Kristur á hulinn og yfirnáttúrlegan hátt sinn heilaga líkama og blóð í og með brauði og víni*. Sýnist höfundur beinlínis þræða orð Luthers („sub“ sama sem „í og með“). Og samkvæmt inum eldri kirkjusiðabókum útteildi prestur kvöldmáltíðarsakramentinu með þessum orðum: „Þetta er Jesú Krists sannarlegur líkami. Þetta er Jesú Krists sannarlegt blóð“. Samkv. helgisiðab. 1910 og 1934 mælir prestur innsetningarorð guðspjallanna, áður en hann útteilir sakramentinu. Við útteilingu brauðsins segir hann: *Brauðið, sem vér brjótum, er samfélag um líkama Krists*. Um leið og brauðinu er útteilt segir prestur við hvern einstakan altarisgest: *Líkami Krists, lífsins brauð*. Áður en prestur útteilir víninu, mælir hann þessum orðum: *Sá bikar blessunarinnar, sem vér blessum, er samfélag um blóð Krists*. Við útteilinguna mælir hann þessum orðum við hvern einstakan: *Blóð Krists, bikar lífsins*, Hgsb. 1910, bls. 92-93, 1934, bls. 128-129. Eftir Hgsb. 1910, bls. 94, hefur prestur upp orðin úr bréfinu til Kólossaborgarmanna 2, 6: *Eins og þér hafið meðtekið Jesúm Krist, svo skuluð þér og framganga í honum*. Þessi setning er ekki í Hgsb. 1934, sennilega af því, að hún sýnist ekki sérstaklega eiga við kvöldmáltíðarsakramentið, heldur við hvern þann, sem tekid hefur kristna trú og lifir í henni. Orð prestsins: *Líkami Krists, lífsins brauð og blóð Krists, bikar lífsins* munu altarisgestir naumast skilja öðruvísi en svo, að prestur sé að útteila þeim líkama og blóði Krists, með öðrum orðum, að umboðsmaður þjóðkirkjunnar, presturinn, sé hér að framkvæma kenningu hennar, eins og við hefur gengiðt alla tíð í lúterskum sið.

Í kvöldmáltíðarræðu þeirri, sem í Hgsb. 1910, bls. 90-92, og 1934, bls. 124-125 stendur, boðar prestur altarisgestum „*fyrirgefningu allra synda*“ sinna, samkvæmt „*orði guðs og frið og kraft af hæðum*“. Skilyrði þessara verkana kvöldmáltíðarsakramentisins er *iðrun af hjarta og einlæg trú „til guðs náðar í Jesú Kristi frelsara vorum“*, og *einlægur vilji til að vera lærisveinn Jesú Krists*, Hgsb. 1934, bls. 125. Luther leggur aðaláherzluna á það, að altarisgestur trúi einlæglega orðunum „*fyrir yður gefinn og fyrir yður úthellt til fyrirgefningar syndanna*“, Fræðin minni V.

Varla er nokkur efnismunur á skýringu Luthers og orðum helgisiðabókanna. Þær virðast vera flytjendur hreinnar lúterskrar kenningar í þessu atriði. Helgakver X-145 flytur auðvitað ina hreinlútersku kenningu um kvöldmáltíðarsakramentið. Brauð og vín breytist ekki í líkama Krists og blóð (transsubstantiation) eftir kenningu Luthersmanna, heldur er líkami Krists og blóð sannlega nálægt *ásamt* brauði og víni, eins og það er orðað í kverinu, 145. gr. Sama hugsunin sem í Augsb. játn. I-10 og Fræðum inum minni V.¹⁾

4. Í 3. gr. S Ap og SN er yfirlýsing játenda kristinnar trúar um það, að þeir trúi á „*heilaga, almenna kirkju, samfélag heilagra*“ (S Ap), „*eina, heilaga, almenna og postullega kirkju*“ (SN). Með því að íslenska þjóðkirkjan hefur S Ap að játningarformúlu í skírn og fermingu, eins og áður er sagt, þá þarf ekki að efa,

1) Í Veginum, bls 71—74 ræðir um kvöldmáltíðarsakramentið. Innsetningarorðin eru þar tekin úr inni helgu bók. Segir, að kvöldmáltíðin hafi nefnd verið þakklætismáltíð, minningarmáltíð og samfélagsmáltíð, og að „brauðið og vínið táknaði líkama Jesú og blóð“. En trúfræðileg skýring á athöfninni er þar eigi. Hins vegar eru, sem fyrr segir, tekin Fræði Luthers in minni aftan við þetta „kver“ og þar á meðal skýring Luthers, sú er fyrr var nefnd, á eðli heilagrar kvöldmáltíðar og sakramentinn tvö kölluð heilög (bls 75). Í Kristin fræði eru innsetningarorðin og tekin, án skýringa.

að hún hefur yfirlýsingu S Ap um kirkjuna í trúarkenningum sínum. Og gera má ráð fyrir því, að íslenska þjóðkirkjan haldi sér við skýringar Luthers á þessari grein, svo sem í Augsb. játn. I-7, 8 og í Fræðum inum minni II segir og skýrt er allskilmerkilega í Helgakveri XI. Að minnsta kosti er ekkert kunnugt, sem bendi í aðra átt.¹⁾

5. Eitt aðalatriði flestra eða allra trúarbragða eru *hugmyndir manna um framhald lífs eftir fyrirbæri það, er kallað er dauði* (þ. e. endalok líkamsstarfsemi einstaklingsins). Það er oft kallað, stutt og laggott: *Ann-að líf*. Og í sambandi við það standa ýmis atriði um *hugarfar og háttsemi manna hér í þessu lífi, sem verka á hag einstaklingsins í öðru lífi*. S Ap lýkur á yfirlýsingu trúarjátenda á trúnni á „*eilíft líf*“ (vitam eternam). Þessi trú birtist í raun rétttri á hverri blaðsíðu í helgisiðabókunum. Helgiathafnir þær, sem þar eru boðnar og þar er lýst, miða í raun rétttri allar, beint eða óbeint, að undirbúningi einstaklinganna undir ann-að líf, þó að segja megi sjálfsagt, að jafnframt hafi þær það takmark að fegra trúuðum mönnum þetta líf og bæta líðan þeirra hér á jörð.

a) Undirbúningur til annars lífs hefst í kristnum sið með skírninni. Honum er haldið áfram með fræðslu af guðs orði (þ. e. inum spámannlegu og postullegu ritum heilagrar ritningar) og játningaritum kirkjunnar, lofsöngvum til guðs og þakkargerðum, bænum, hughreystingarorðum kennidómsins til sjúkra og sorgmæddra o. s. frv. Kristnir menn eiga svo kost á styrk til trúar og góðra verka í neyzlu innar heilögu kvöldmáltíðar. En einlæg trú og iðrun synda er skilyrði til þess, að aðgerðir þessar komi að haldi. Eftir lúterskri kenningu, eins og hún kemur fram í Augsborgarjátn-

1) Í Veginum, bls. 54—57, er kirkjan nefnd ein og almenn, og samfélag heilagra er samfélag allra sannra fylgjenda Jesú Krists í eða utan kirkjunnar

ingunni, getur maður ekki réttlætzt af verkum sínum, heldur einungis fyrir sanna trú, Augsb. játn. I-20, 9 og 28 (Tantum fide apprehenditur remissio peccatorum et gratia).¹⁾ Og er rómversk-katólsku kirkjunni fundið það til foráttu, að hún kenni það, að maður réttlætist bæði af trú og góðum verkum, Augsb. játn. I-20, 6.²⁾ Í Augsb. játn. I-20, 35 til 38³⁾ segir, að eigi verði kenning Luthersmanna ásökuð um það, að hún varni góðum verkum, heldur megi miklu fremur lofa hana fyrir það, að hún sýni, hvernig góðverk verði unnin, því að án trúar geti menn ekki fullnægt boðum 1. og 2. boðorðsins. Án trúar verði guð ekki beðinn og án trúar ríki girndir í hjarta mannsins. Og í I-6⁴⁾ segir, að Luthersmenn kenni það, að trúin eigi að bera ávöxt í góðum verkum, og að góð verk beri að vinna, vegna vilja guðs, enda þótt vér verðskuldum eigi fyrir þau réttlætingu fyrir guði. Sjálfur hefur Luther og lagt mikla áherzlu á góða breytni.⁵⁾ Og í Jakobsbréfinu 2, 14 til 24, er rík áherzla lögð á góða breytni. Þar segir: Hvað stoðar það, þótt einhver segist hafa trú, en hefur eigi verk? Mun trúin geta frelsað hann? Trúin er dauð í sjálfri sér, hafi hún eigi verk. Sýn mér trú þína af verkunum. Trúin er dauð án verkanna, Og *maðurinn réttlætist af verkunum, og eigi aðeins af trú*. Höfundur Jakobsbréfsins gerir sjálfsagt ráð fyrir því, að maður, sem í hvívetna *trúir* samkvæmt kristinni kenningu, geti verið góðverkasnauður, og þá hjálpar trúin honum ekki.

Kenning Augsborgarjátningarinnar er mjög studd með tilvitnunum í orð Páls postula. Þar er (I-20, 9, 11, 16)⁶⁾ vitnað til þriggja staða í bréfum hans (1. Tim. 2, 5,

1) Hase bls. 16, 18.

2) Hase bls 16.

3) Hase bls. 18—19.

4) Hase bls. 11.

5) Sigurbjörn Einarsson, Samtið og saga IV. 298

6) Hase bls. 16, 17.

Ephes. 2, 8 og Rómv. 5, 1). En naumast verður meira af þeim ályktað en það, að trúin sé nauðsynleg til fyrirgefningar syndanna, en verkin ein séu ekki næg til þess. Hitt er þar ekki sagt, að trúin sé nægileg, *hvernig sem* maðurinn breyti.

Sjálfur lagði Kristur ríka áherzlu á góða breytni manna. Hann bauð mönnum að elska óvini sína og biðja fyrir hatursmönnum sínum. Hann bauð mönnum að hjálpa nauðstöddum og að fyrirgefa mönnum misgerðir þeirra. Hann prédikaði umburðarlyndi og fordæmdi alla hræsni o. s. frv. Hann taldi inum lærðu mönnum Gyðinga það engan sáluhjálparveg, þótt þeir tryðu fastlega öllum trúarkenningum sinnar þjóðar og ræktu helgisiði hennar út í yztu æsar. Mætti ekki ætla, að hann hefði litið svipað á fylgismenn þeirrar trúar, sem við hann er kennd?

Játningarnar fornu skera ekki úr þessu máli. S Ath 39. gr. segir þó, að þeir glattist, sem illa breyta. Samkvæmt henni er það að vísu sáluhjálparskilyrði, að menn trúu kenningum hennar, en hvergi segir þar, að það sé *einhlítt*. Miklu nær er sá skilningur, að góð verk þurfi líka til sáluhjálpar.

En hver er afstaða íslensku kirkjunnar til þessa at-
riðis?

Í Helgakveru XI, 155 er rómversk-katólsku kirkjunni fundið það til foráttu, að hún telji manninn réttlætast meðfram af verkunum, og eru þar til færð orð Páls postula Rómv. 2,28: Maðurinn réttlætist af trú án verka lögmálsins, til véfengingar á þessari kenningu rómversk-katólsku kirkjunnar. En þar mun þó vera einungis átt við það, að ýmis ytri háttsemi, sem boðin var í lögum Móse og boðin er í rómversk-katólsku kirkjunni, verki alls ekki til réttlætningar.

Í Kristnum fræðum bls. 39 segir og, að enginn maður geti lifað svo vel, að hann verði fyrir það guði þókn-
anlegur, og eru orð Páls postula í Rómv. 3, 24 færð

þessu til sönnunar. Segir þar, að menn réttlætist án verðskuldunar af náð hans (þ. e. guðs) fyrir endurlausnina, sem er í Kristi Jesú“. En er alveg víst, að postulinn vilji þar með segja, að trúin *ein* verki manni til réttlætningar, hvernig sem breytni hans hefur verið í þessu lífi? Þarf að felast annað og meira í þessum orðum en það, að trúin sé allt af nauðsynleg til réttlætningar, og að verkin *ein*, hversu góð sem þau kunna að vera, nægi aldrei til réttlætningar? Annars staðar leggur Páll postuli mikla áherzlu á góða hegðun (1. Timot. bréf 2, 2, 8–13; 3, 2 o. s. frv., þar sem segir, að sá, sem vanrækir framfærsluskyldu sína, sé verri en vantrúaður og hafi afneitað trú sinni).

Pó að barnalærdómsbækurnar, sem nefndar voru, segi þetta um trúna og verkin, þá er þar þó auðvitað lögð mjög rík áherzla á dyggðugt lífarni, meðan menn lifa í þessum heimi. Helgakver geymir í síðara hluta sínum höfuðatriði kristilegrar siðfræði, þar á meðal um dyggð og skyldu (XIV. kafli), um rétta sjálufsumhyggju (XVI. kafli), um rétta breytni við náungann (XVII. kafli) og rétta hegðun í stöðu vorri (XVIII. kafli). Mun ekki orka tvímælis, að kirkjan hafi jafnan talið það skipta mjög miklu máli um velfarnað manna hinum megin grafar, hvernig þeir hafa hegðað sér hérna megin við einstaklinga og þjóðfélag sitt.

Einlæg trú á sannindi höfuðlærdóma kirkjunnar er sáluhjálparskilyrði samkvæmt S Ath 2. og 40. gr. En trúin á að bera ávöxt í *góðum verkum* samkvæmt Jakobsbréfinu. Þrátt fyrir skírnina og þrátt fyrir einlæga trú má mönnum verða það á að vanrækja góðu verkin eða vinna ill verk. Hvort tveggja er *synd*. Mönnum er gefið fyrirheit um *fyrirgefningu synda sinna*. Kemur þetta fram í öllum þremur trúarjátningunum fornu. En skilyrði fyrirgefningarinnar er, auk einlægrar trúar, *einlæg iðrun*. Menn verða að viðurkenna hrösun sína og hafa einlægan vilja til betrunar sjálfs sín. Þessi hugs-

un mun koma fram í Hgsb. 1910 bls. 79 og Hgsb. 1934 bls. 110. Eru þau orð heilagrar ritningar þar til færð, er segja, að hver, sem eigi tekur á móti guðs ríki eins og barn, muni alls ekki inn í það koma. Þetta merkir sjálfsagt það, að hreinan hug og efasemdalaust trúnaðartraust þurfi til móttöku fagnaðarerindis Krists, svo að það megi að gagni koma. Svo segir og í Hgsb. 1910 bls. 96 og Hgsb. 1934 bls. 132, að Kristur hafi komið í heiminn til þess að gera synduga menn sálulópna. En skilyrði þess er einlæg trú og iðrun, eins og tekið er fram í sambandi við neyðlu heilagrar kvöldmáltíðar.

b) Allar trúarjátningarnar þrjár lýsa trú játanda á *upprisunni*. S Ap nefnir hana beinlínis *upprisunni holdsins* (*resurrectio carnis*). S Ath segir í 38. gr., að allir rísi upp „*með líkðum sínum*“ (*cum corporibus suis*). SN segir einungis: Og eg vænti *upprisunni* dauðra (*et expecto resurrectionem mortuorum*). Í Jóh. 5, 28, 29 eru þau orð höfð eftir Kristi, að sá tími muni koma, er þeir, sem í gröfunum eru, muni heyra raust hans og ganga út. Páll postuli segir í 1. Kor. 15, 44, að sáð sé *náttúrlegum* líkama, en *upprísi andlegur* (*pnevmatískur*) líkami. Kenningin um *upprisuna* hefur lengi verið tekin alveg bókstaflega, þannig að *jarðlíkaminn*, sem kann að vera orðinn alveg að dufti, hefur verið brenndur o. s. frv., rísi upp.

Eins og nærri má geta, viðurkennir íslenzka þjóðkirkjan kenninguna um *upprisuna*. En ekki sýnist það verða með fullri vissu leitt af ummælum inna nýjustu kenningarrita þjóðkirkjunnar, hvort trúa skuli *upprisunni holdsins bókstaflega* eða ekki. Ummæli Helgakvers XII, 165 eru naumast alveg ákveðin um þetta atriði. Þar segir, að eftir *upprisuna* verði líkaminn *eigi algerlega* annar en sá, er vér höfðum í þessu lífi, þótt hann verði *annars eðlis og fullkomnari*. Svo er því bætt við, að líkamir útvaldra verði líkir dýrðarlíkama Krists. Helgi-

siðabækurnar hafa, eins og áður er sagt, S Ap og nota það við skírn og fermingu. Í Hgsb. 1910 (sjá bls. 56) er haldið gömlu þýðingunni á „*resurrectio carnis*“ upprisu *holdsins*, en í Hgsb. 1934 bls. 112 er þýðingunni breytt í upprisu *dauðra* (SN). Þessi þýðing (á S Ap), sem ekki er *bókstaflega* rétt, sýnist eiga að tákna það, að kennimenn þeir, sem gengið hafa frá Hgsb. 1934, hafa ætlað til þess, að óákveðið væri, með hverjum hætti upprisan yrði. Í Helgakveru XII, 165, eru ummælin um upprisuna ekki heldur nákvæm. Yfir moldum í grafreit mælir prestur þessum orðum: „*Af jörðu skaltu aftur upp rísa*“. Hgsb. 1910 bls. 137. Samkvæmt Hgsb. 1910 er jarðarfararathöfn prests þar með lokið, En samkvæmt Hgsb. 1934 bls. 189 skal prestur mæla nokkrum fleiri orðum, þar á meðal þessum: „*Sáð er jarðneskum líkama, en upp rís andlegur líkami*“. Þessi orð eru tekin úr 1. Korintubræfi Páls postula, sem áður var getið. Sýnist því sem kennimenn íslenzku þjóðkirkjunnar líti svo á, að ekki beri að skilja orð S Ap og S Ath *bókstaflega*, þannig að *holdið*, jarðneski líkaminn, rísi upp, heldur rísi upp *andlegur* líkami, eins og Páll postuli segir. Annars er ekki sagt, hvernig inn andlegi líkami verði. Helgakver segir einungis, að hann verði annars eðlis og fullkomnari en inn jarðneski, og skilst manni, að hann *eigi ekki að deyja*, eins og jarðlíkaminn. Spíritistar og guðspekingar telja manninn hafa bæði jarðneskan (*holdlegan*) líkama og „eterískan“ líkama, sem vitund mannsins starfar í eftir dauðann, en ósagt skal það látið, hvort andlegi líkaminn Páls postula á nokkuð skylt við inn eteríska líkama spíritista og guðspekinga. Jóh. 5, 28 sýnist ekki leysa úr því, *hvernig* þeir líkamar verði, sem út úr gröfunum ganga. Það mega vera *andlegir* líkamar eins og postulinn segir. Og orð S Ap og S Ath yrði þá líklega að skilja svo, að *holdið*, *caro* (S Ap) og upprisa „*cum corporibus suis*“ (S Ath) merkti upprisu í *andlegum*

líkama. Holdið eða leifar þess, í hverri mynd sem þær kunna að vera, breyttust þá í andlegan líkama. Annars er þetta hreint trúaratriði, í fyrsta lagi um *sannindi* ummæla ritningarinnar, og í öðru lagi um *skýringu* á þeim ummælum. Og orð, þar sem upprisa *dauðra* er sett í S Ap í stað upprisu *holdsins*. Hgsb. 1934, sýnast ekki verða öðruvisi túlkuð en svo, að fullyrðingin um upprisu *holdsins* sé ekki í samræmi við túlkun Páls postula eða að skilja megí hana á sama eða svipaðan hátt og orðað var hér að framan.

En hvernig sem þessu er varið, þá er hitt víst, að íslenzka þjóðkirkjan flytur kenninguna um upprisu frá dauðum í *andlegum líkama*, eins og kennimenn hennar hafa látið um mælt í Hgsb. 1934. Annars skal það ját- að, að naumast er það meðfæri annarra en inna lærð-ustu guðfræðinga að skera úr um slíkar trúfræðilegar kenningar sem þessar, og hefur þeim þó löngum gengið erfiðlega úrlausn slíkra mála. Ólærður maður á þessi fræði verður að nema staðar við þá skýringu eða hugsanlega skýringu, sem honum virðist mega leggja í ið skráða orð. Hann skortir þá söguþekkingu, sem oft er sjálfsagt nauðsynleg til skilnings á þessu og öðrum guðfræðaeftum.

c. Í játningunum þremur er þeirri trú lýst, að *Kristur komi á efsta degi að dæma lifendur og dauða*. Í Augsb. játn. I-3, 6 og I-17¹⁾ er þessi trúarsetning viðurkennd. Með notkun S Ap við skírn og fermingu hefur íslenzka kennivaldið sýnt, að það aðhyllist þessa trúarsetningu, og að hún er því staðföst í íslenzku þjóðkirkjunni.

Um *úrslit ins efsta dóms* gera S Ap og SN ráð fyrir fyrirgefningu syndanna, án þess að greina skilyrði hennar. S Ath segir sýnu meira um þetta atriði. Í 1. gr. hennar er svo mælt, að hver, sem sáluhólpinn vilji verða, þurfi um fram allt að halda almenna (katólska) trú. Í 26. gr. segir, að hver, sem sáluhólpinn vilji verða,

1) Hase bls. 10, 14.

verði að trúa kenningum játningarinnar um Prenningu guðdómsins. Í 39. gr. segir loks, að þeir, sem breytt hafi illa, fari í eilífan eld. Augsb. játn. I-17 segir, að Kristur muni fordæma (contemnabit) óguðlega menn og djöfla til endalausra kvala (ut sine fine crucientur). Þeir, sem vel hafa breytt (S Ath) og guðhræddir menn og útvaldir (Augsb. játn.) hljóta eilífa sælu. Helgisiðabækurnar segja ekkert beinlínis um dómsúrslitin, en gera ráð fyrir eilífri sáluhjálpi fyrir *endurlausn Krists, einlæga trú og iðrun*, eins og oft hefur verið tekið fram. En þessi ummæli helgisiðabókanna geyma sjálfsagt þá hugmynd bak við sig, að sumir menn verði ekki sáluhólpnir, því að ekki fylla allir þau skilyrði, sem til sáluhjálpar eru nauðsynleg. Íslenzka kennivaldið segist byggja kenningar íslenzku þjóðkirkjunnar á inum spámannlegu og postullegu ritum heilagrar ritningar. Í þeim ritum eru ýmis ummæli, sem inir lærðu menn allra kirkjudeilda hafa reist og reisa á kenningu sína um eilífa útskúfun.

Öruggasta heimildarritið um inn efsta dóm er Mattheusar guðspjall 25, 31-46, sem hermir orð Jesú Krists, þar sem því er lýst, hvernig sá dómur verði háður: Mannsins sonur kemur í dýrð sinni og mun þá sitja í háseti dýrðar sinnar. Allar þjóðir munu safnast frammi fyrir honum, og hann mun skilja þá hverja frá öðrum, eins og þegar hirðir skilur sauði frá höfrum. Sauðunum skipar hann sér til hægri handar, en höfrunum til vinstri. Sauðirnir tákna ína réttlátu, sem hljóta eilífa sælu. En við hafrana, sem tákna ína ranglátu og óguðlegu, segir hann: *Farið frá mér bölvæðir í eilífa eldinn, sem búinn er djöflinum og englum¹⁾ hans.*

Þessir ritningarstaðir eru út af fyrir sig nægilegur grundvöllur undir kenninguna um illfarnað inna rangsleitnu og vantrúuðu, en minna má líka á Markúsar

1) „árum“ segir í inum eldri þýðingum. Sbr. og Helgakver XII, 169.

guðspjall 9, 47–48, og 2. bréf Páls til Korintumanna 5, 10, og 2. bréf hans til Þessaloníkumanna 1, 8 og 9, sem að þessu efni lúta.

Með því að islenzka þjóðkirkjan grundvallar trúarlærdóma sína á þessum ritum, mun hún einnig viðurkenna téð ummæli þeirra, þar á meðal in skýrustu þeirra, sem rakin er til sjálfs Jesú Krists, ótvíræðan grundvöll kenningarinnar um eilífa útskúfun. En ef svo er, þá er þjóðkirkjan, að minnsta kosti formlega, í fullu samræmi við S Ath og Augsb.játninguna.

Hitt er svo annað mál, hvort eigi megi *túlka* orð Krists (og Páls postula) um eilífa útskúfun með ýms-um hætti. Kristur talaði oft líkingamál. Mætti því vera, að ekki skyldi túlka orð hans um eilífa útskúfun alveg bókstaflega. Eilífi eldurinn, sem óguðlegir menn eiga að fara í, er ef til vill ekki beinlínis jarðneskur, brennandi eldur. Gæti verið átt við annan eld, eld vondrar samvizku, er kveikist að minnsta kosti á degi ins efsta dóms, ef hann hefur eigi áður verið kveiktur. Inn eilífi eldur kynni þá að vera það *ástand*, sem inn *hamingjulausi glataði maður hlýtur eftir inn efsta dóm og fólgið kynni að vera í sífelldu samvizkubiti*. En eldurinn er kallaður „*eilífur*“. Á þetta að merkja það, að sá, er einu sinni hefur orðið svo ógæfusamur að lenda í honum, komist þaðan *aldrei* aftur? Slík sýnist túlkunin vera í Augsb.játningunni I-17 („*impíos autem homines ac diabólos condemnabit, ut sine fine crucientur*“). Hætt er við því, að guðfræðingum beri ekki öllum saman um það, hvornig túlka skuli orð Krists (og Páls postula) um inn efsta dóm. En leikmanni kynni að vera leyfilegt að kasta fram nokkrum athugasemdum um þetta efni.

Einlæg trú og einlæg iðrun er skilyrði fyrirgefningar syndanna. Er einlæg trú og einlæg iðrun *eftir* dauðann nokkru minna virði í sjálfu sér en einlæg trú og iðrun í þesus lífi? En ef svo er ekki, hvers vegna getur

hún þá ekki enzt mönnum til syndafyrirgefningar, alveg eins og einlæg trú og einlæg iðrun í þessu lífi?

En svo er annað. Eftir orðum guðspjallsins og túlkun þeirra skiptir alveg í tvö horn: *Annað hvort hljóta menn eilífa sáluhjálp eða eilífa glötun*. Nú eru væntanlega, að minnsta kosti fyrir manna sjónum, engin alveg glögg mörk milli þeirra, sem nægilega góðir eru til þess að hljóta ína góðu vistina, og hinna, sem ekki eru til þess nægilega góðir. Einn kann að efast um eitthvert trúaratriði, en annar um hitt. Svo kann maður að efast um það, hvort hann hafi breytt rétt eða rangt tiltekið skipti o. s. frv. Á efinn að verða manni til sýknu eða sakfellis?

Getur breytni manns ína fáu hérvistardaga sína verið svo ægileg, að hann skuli „*sine fine*“ (endalaust) kvalinn, eins og Augsbjätningin segir? Á kvalaástandið að standa lengur en þangað til maður viðurkennir syndir sínar og iðrast þeirra einlæglega?

Þessum og þvílíkum spurningum hlýtur hver leikmaður, sem nokkuð hugsar um trúaratriði þjóðkirkjunnar, að varpa fram, nema hann sé algerlega óbilugur í trú á bókstaflega túlkun orðanna um efsta dóminn og úrslit hans. Þetta atriði kristindómsins hefur líklega á fyrri öldum verið mönnum ið mikilvægasta, og er það ef til vill sumum mönnum enn í dag. Enginn trúaður maður virðist geta fyrir fram fullyrt það, að hann hljóti að verða meðal sauðanna á efsta degi. Og því síður geta vantrúuðu mennirnir búizt við fyrirgefningu synda sinna eða eilífri sáluhjálp. En þar kann því að verða svarað, að þeirra vantrú bjargi þeim undan áhyggjum um velfarnað sinn hinum megin. En þá mætti enn spyrja: Er nokkur maður með fullu viti og vitund um kenningar trúarbragða um annað líf og laun góðs og ills svo öruggur í vantrú sinni, að ekki hvarfli að honum efi um hana? Getur hann átt það víst, að kenn-

ingar trúarbragða um annað líf og umbun trúar og góðverka og refsingu vantrúar og illverka sé tómur heilaspuni allra þeirra sjáenda og trúaðra, hreinhjartaðra manna, sem þeim kenningum hafa haldið fram? Hver getur verið öruggur um það, að trú, þrá og þorsta manna frá örófi alda eftir öðru lífi verði ekki svalað?

Helgakver virðist fylgja inni gömlu túlkun, að sumir menn verði dæmdir til endalausra kvala, án allrar vonar um lausn, VII, 67, XII, 169. Í Veginum, bls. 26, segir fyrst, að sálin ein lífi dauða líkamans, en um kjörin eftir dauðann segir, bls. 101, að þau verði „*ýmist sæla eða vansæla*“. Um það segir ekkert, hvort sú sæla eða vansæla verði *alger*, og eigi heldur, hvort hún verði *ævinleg*. Í Kristnum fræðum segir, bls. 83–84, að fyrir synd verði menn allt af að líða, hér og hinum megin. Á bls. 156–161 segir annars um annað líf og sælu þar, en um hina, er vansælir verða, segir ekki.

7. gr.

Gildi játningaritanna.

I. Kristin kirkja reisir trúarkennningar sínar á *inum spámannlegu og postullegu ritum heilagrar ritningar*. Tekur þetta til allra kirkjudeilda. En rit þessi þarf að *skýra*. Skýringarnar hafa verið ýmiss konar. Bæði fyrr og síðar hafa fram komið menn, er skýrt hafa ýmis atriði hver með sínum hætti. Og þannig hafa innan kirkjunnar risið upp ýmsir *sértrúarflokkar*. Öndvegismenn kirkjunnar hafa risið gegn þessum sértrúarflokkum. Í þeirri baráttu hafa forvígismenn kirkjunnar samið og birt yfirlýsingar, þar sem þeir hafa í skömmu máli og hnitmiðað lýst höfuðatriðum kristinnar trúar, er óbrigðileg væru og ekki mætti frá víkja. Þessar yfirlýsingar voru nefndar *symbola*, af gríska orðinu *symbollo*, sem eiginlega merkir: að kasta saman. Symbolon

merkir tákn eða merki. Í þessu sambandi er það ágríp eða útdráttur höfuðtrúarlærdóma kirkjunnar. Trúarjátningarnar hafa gerðar verið að mælisnúru réttum trúarkenningum og til varnar gegn röngum. Svo er með trúarjátningarnar fornu þrjár. Sérstaklega eru SN og S Ath gerðar til varnar gegn svonefndum villukenningum. Augsborgarjátningin er ekki trúarjátning (symbolum) í þrengri merkingu, heldur alllög (í fyrra hlutanum) greinargerð um það, hverju Luthersmenn trúu. Og er það í flestum atriðum ið sama sem rómversk-katólska kirkjan hafði kennt. Og í síðara hlutanum eru taldir ýmsir síðir rómversk-katólsku kirkjunnar, sem Luthersmenn fella sig ekki við. En samt sem áður verður að telja Augsborgarjátninguna eitt grundvallarrita lúterskrar kirkju, með því að hún markar afstöðu hennar til rómversk-katólsku kirkjunnar, og henni samkvæmt verður greining lútersku kirkjunnar frá inni rómversk-katólsku kirkju.

Rómversk-katólska kirkjan telur inar fornu trúarjátningar þrjár (S Ap, SN og S Ath) algerlega bindandi („authentiskar“) skýringar á inum spámannlegu og postullegu ritum heilagrar ritningar og bindandi ágríp trúarlærdóma sinna. Augsborgarjátningin hefur, eins og áður er sagt, viðurkennt þessar játningar. Og, eins og fyrr getur, getur ekki verið vafi á því, að Augsborgarjátningin hefur verið viðurkennt trúarrit kirkjunnar á Íslandi allt frá siðaskiptum. Og um Fræði Luthers in minni hefur ekki verið efi. En í þeim eru einungis 2. hluti (S Ap með skýringum Luthers), 4. hluti (skýring Luthers á skírnarsakramentinu) og 5. kafli (skýring Luthers á kvöldmáltíðarsakramentinu) beinlínis *trúfræðilegir*.

Eins og í upphafi var sagt, er in evangeliska lúterska kirkja þjóðkirkja Íslands. Og hún hvílir trúfræðilega á inum spámannlegu og postullegu ritum og játningaritum þeim, sem oft hafa verið nefnd (trúarjátningun-

um fornu þremur, Augsborgarjátningunni og Fræðum Luthers inum minni). Spurningin er þá, *hvert þessi játningarit geymi bindandi skýringar á og ágríp af inum oftnefndu ritum heilagrar ritningar*. Sumir líta svo á, að þau séu lagalega bindandi, enda séu þau stjórnskipulegur grundvöllur evangelískra ríkja.¹⁾ Stjórnarskrárgjafinn hlýtur að hafa hugsað sér ákveðna merkingu í orðunum „*evangelísk lútersk kirkja*“. Annars væru þau blóðlaust hugtak, ef svo mætti segja. Stjórnarskrárgjafinn hefur ekki hugsað sér að styrkja einhverja kirkju út í loftið, heldur einungis þá kirkju, sem þá mátti telja fullnægja skilyrðum eftir þeirrar tíðar skilningi til þess að mega réttilega kallast evangelísk-lútersk. Og þá var það vissulega sú kirkja, sem hafði þau trúarrit, sem nefnd hafa verið. Það var skilyrði til þess, að sú kirkja mætti kallast evangelísk-lútersk, og til þess, að ríkinu væri rétt og skylt að styðja hana. Það sýnist því í fyrsta lagi ljóst, að löggjafarvaldið (þar með fjárveitingarvaldið) getur kippt að sér hendinni um löggjöf og fjárveitingar til kirkjunnar, ef hún hættir að fullnægja þeim kröfum um kenningar höfuðlærdóma evangelísk-lúterskrar kirkju, sem telja má öruggar eftir játningaritunum. Með sama hætti er ljóst, að þeir kennimenn þjóðkirkjunnar, sem opinberlega afneituðu þeim höfuðlærdómum evangelísk-lútersku kirkjunnar, sem rit þessi geyma, gætu ekki verið áfram í þjónustu þjóðkirkjunnar. Í ríki, þar sem trúfrelsi er lögvarið, eins og hér á landi, hafa einstaklingar auðvitað rétt til þess að trúa engu eða því, sem bezt á við sannfæringu þeirra. Sama máli gegnir einnig um kennimenn kirkjunnar, en sá er einungis munurinn, að þeir geta ekki búið við að halda stöðum sínum, ef þeir afneita opinberlega í ræðu eða riti þeim höfuðtrúarlærdómum, sem trúarritin geyma.

1) Sjá t. d. Kirkelexikon for Norden IV. 450.

Afneitun á sumum trúarkenningum kirkjunnar mundi væntanlega varða kennimenn hennar tvímælalausum stöðumissi, svo sem afneitun á tilvist guðs, heilagrar þrenningar, trúnni á annað líf og umbun góðs og ills, svo að nokkur dæmi séu nefnd. En bæði spámannlegu og postullegu ritin og játningaritin þarf ef til vill að *skýra*. Hvað stendur í þeim um tiltekið atriði og hvernig á að skýra það? Og þar kunna báðar kenningarnar, sú um bindandi gildi játningaritanna, og sú, er hér á eftir verður nefnd, að mætast, að minnsta kosti að nokkru leyti. Verður því ekki farið nánar út í þetta atriði að sinni.

II. Sú skoðun hefur verið uppi,¹⁾ að játningaritin bindi ekki kennimenn þjóðkirkjunnar, nema að svo miklu leyti sem þau mætti samrýma kenningum inna spámannlegu rita. Ef eitthvað í játningaritunum færi í bága við þessi rit heilagrar ritningar, þá yrði það að víkja. Kennimaður, sem svo liti á, hefði þá frjálsar hendur um kenningu sína að því leyti, að hann mætti hafna kenningu trúarritanna, ef hann einungis kenndi það, sem *hann* telur heimilt og skylt eftir heilagri ritningu. Á fljótu bragði skoðað er þessi stafhæfing ofur-einföld, en hún felur þó í sér allmörg og mikil vandamál, þegar betur er að gætt. Úrlausn vandamálsins hverju sinni veltur á samanburði játningarritanna og inna spámannlegu og postullegu rita.

1. Ef vafi rís um það, hvort tiltekið atriði í játningaritunum sé í samræmi við viðeigandi ummæli í inum spámannlegu og postullegu ritum, þá koma ýmis vandamál til sögunnar.

a) *Hvað kenna in spámannlegu og postullegu rit um efnið?* Þegar úr þessu skyldi skera, þá getur það ósjaldan orðið miklum erfiðleikum bundið. Ef á riður skýringu einhvers í ritum þessum, þá kann að þurfa að

1) Í áðurnefndri grein Jóns biskups Helgasonar í Skírni 1909 er þeirri skoðun t. d. mjög haldið fram.

skera úr því, hvort tiltekið rit Gamla testamentisins skuli telja meðal inna spámannlegu rita eða ekki. Eða eru ef til vill öll þau rit, sem hlotið hafa þann heiður að skipa sæti í ritsafni því inu mikla, sem Gamla testamenti er nefnt, „spámannleg og postulleg“? Svo virðast guðfræðingarnir ekki telja, því að þá væru þeir ekki að taka það sérstaklega fram, að miðað væri við *spámannlegu* rit Gamla testamentisins. Ef þau væru ekki talin nokkur hluti Gamla testamentisins, þá mundi vera sagt í staðinn „Gamla testamentið“, sem tæki þá til ritsafnsins í heild. Eftir þessu þyrfti að skilgreina það, hver rit Gamla testamentisins séu *spámannleg* og hver ekki eða ef til vill hvað í hverju riti sé það. Enn mætti vera, að í einhverju riti Gamla testamentisins, sem ekki væri talið meðal spámannlegu ritanna, væru ummæli um það atriði, sem úr þyrfti að leysa. Ætti þá að hafa þau ummæli að engu? Eða ætti ef til vill að fara út fyrir in spámannlegu rit og taka til greina ummæli í öðrum ritum Gamla testamentisins?

En hér koma önnur og erfiðari vandamál fram. In helgu rit eru ekki til vor komin í einum, óvæfengjanlegum („authentiskum“) texta á því máli, sem þau hafa verið frumsamin á. Frumtexti af einni grein í allri inni heilögu bók er ekki til, svo að sannað verði. Milli margra handrita og leshátta er ef til vill að velja, einkum af Nýja testamentinu. Bækur Gamla testamentisins eru skráðar á hebresku, en rit Nýja testamentisins á grísku. Þýtt hefur Gamla testamentið verið á grísku, en allt hefur ið helga ritsafn verið þýtt á latínu (Vulgata). Á þá að leita til textanna á frummálinu? Og hvernig skal velja milli mismunandi leshátta? Eða nægir að leita til latnesku þýðingarinnar? Eða má ef til vill hlíta islenzku þýðingunni af inum helgu bókum, ef til vill með hliðsjón af þýðingu þeirra á einhver önnur nútímamál, t. d. þýzku, ensku eða frönsku?

Þó að ekki sé vafi um texta eða þýðingu hans, þá

kann að orka tvímælis, *hvernig beri að skilja hann*. Eins og alkunnugt er, hefur einatt risið ágreiningur um slíkt meðal kennifeðra kirkjunnar. Einn skilur tiltekinn texta á einn veg og annar á hinn. Hvors skilningur er þá réttur og hvors er rangur? Stundum má vera, að báðir hafi hér um bil eða alveg jafnmikið til síns máls. Annar kann að telja textann líkingamál, en hinn vill skilja hann bókstaflega. Dæmi má hér taka af kenningunni um eilífa útskúfun. Merkir eilífur eldur bókstaflega jarðneskan eld eða eru þau orð líkingamál og merkja vonda samvizku?

Í inum helgu ritum eru einatt mismunandi eða jafnvel andstæð ummæli um sama atriði. Og þótt þau séu ekki beinlínis andstæð, þá má fá gerólíka niðurstöðu eftir því, á hvað í skýringu þeirra er lögð mest áherzla. Til dæmis má nefna orð Matth. 26, 26 og 28 og Mark. 14, 23 og 24 annars vegar og Lúk. 22, 19 og 20, um kvöldmáltíðarsakramentið. Lukas hefur einn orðin: *Gerið þetta í mína minningu*. Ef nú aðaláherzlan er lögð á þessi orð og hin talin líkingamál, þá verður kvöldmáltíðin minningarmáltíð eða minningarhátíð. Eins og kunnugt er, þá er ágreiningur um skilning á kvöldmáltíðarsakramentinu milli Luthersmanna og Kalvinsmanna og var meira að segja milli Luthersmanna sjálfra á 16. öld ekki lítill. Nefna má og deiluna miklu um það, hvort heilagur andi framgengi bæði af föður og syni („filioque“), sem enn er ágreiningsefni milli rómversk-katólkskrar og grísk-katólkskrar kirkju. Svo eru dæmi þess, sjálfsagt ekki allfá, að rætt er um sama efni sitt á hvern veg á tveimur stöðum eða fleirum. Nefnd hefur verið þýðing góðra verka. Orð Páls postula hafa verið skilin svo, að góðverk mannanna öfluðu þeim aldrei guðs náðar. Trúin ein gerði það.¹⁾ Jakobsbréfið krefst

1) Annað mál er það, að höfundur Augsburgarjátningarinnar sýnist hafa of einblínt á þau ummæli Páls postula (sbr. bls. 69 að framan), sem hann leiðir af ályktun sína um gagnsleysi

þess hins vegar, að trúin sýni ávöxt sinn í góðum verkum. Ein sé hún ekki nægileg til náðar drottins. Augsborgarjátningin, og vafalaust síðan lúterska kirkjan lengi, hefur tekið kenningu Páls, þannig skilda. En er það víst, að meira beri að leggja upp úr kenningu Páls en Jakobsbréfsins? Hafa ekki bæði verið tekin meðal inna helgu rita Nýja testamentisins? Á hvoru ber að taka meira mark?

Guðfræðingarnir hafa kennt það, að spámenn Gyðinga hafi skrifað Gamla testamentið, en postular Krists og þeirra lærisveinar ið nýja, „og rituðu þeir allir að ráðstöfun guðs og með aðstoð hans anda“, Helgakver I-12. Til sönnunar þessu eru tilfærð orð Páls postula í 2. Tímoteusarbréfinu 3, 16, sem í eldri þýðingunni, þeirri, sem Helgakver geymir, hljóða svo: „Öll ritning er innblásin af guði og nytsöm til lærdóms“ o. s. frv. Páll hlýtur hér fyrst og fremst að eiga við rit Gamla testamentisins, með því að hann hefur ekki þekkt öll rit Nýja testamentisins, að minnsta kosti ekki þau, sem ekki urðu til fyrr en eftir hans daga. En vitanlega hafa guðfræðingarir ekki síður talið rit Nýja testamentisins innblásin en rit ins Gamla testamentis. Ef nú trúa mætti því, að öll þessi rit séu þannig til orðin sem Helgakver segir, þá væru öll spámannlegu og postullegu ritin væntanlega óskeikul, að dómi inna rétttrú-

góðra verka. Í 1. Tim. 5, 8 segir Páll: *En ef einhver sér ekki fyrir sínum, sérstakega heimilismönnum, þá hefur hann afneitað trúnni og er verri en vantrúaður.* Vanræksla á framfærsluskyldu getur vitanlega hent mann, sem trúir öllum höfuðtrúarkenn-ingum kirkju sinnar. En með því að vanræksla þessi gerir hann verri en vantrúaðan, þá sýnist in rétta trú *ein* ekki geta aflað honum náðar drottins. Ef skilja á orð postulans í öðrum inna tilvitnuðu greina eins og höfundur Augsborgarjátningarinnar gerir, þá er hér dæmi þess, að andstæð ummæli koma fram í inum spámannlegu og postullegu ritum sín á hvorum stað um sama efni. Annars má geta þess, að Páll postuli leggur mjög ríka áherzlu annars á rétta háttsemi í ýmsum samböndum í 1. Tim. 5. og 6. kap.

uðu guðfræðinga. En nú er in eldri þýðing á áðurnefndum orðum Páls postula *ekki* talin rétt. Í nýju biblíu-þýðingunni eru þessi orð þannig þýdd: „*Öll ritning, sem er innblásin af guði*“ o. s. frv. En þessi setning er tví-ræð. Hún getur bæði merkt það, að *öll ritning sé innblásin af guði*, og einnig það, að *sá hluti ritningarinnar, sem er innblásinn af guði*, sé nytsamur til fræðslu o. s. frv. Ef fyrri skýringin er valin, þá verður enginn meiningarmunur milli eldri og yngri þýðingar á orðum Páls postula. En ef síðari skýringin er tekin, verður munurinn mikill. Eftir henni er sumt í ritningunni guðinnblásið, en sumt ekki. Og þá verður það ef til vill stundum erfitt úrlausnar, hvort tiltekin ummæli séu guðinnblásin eða ekki. Vandinn vex og af því, að frumtextarnir eru ekki til, að textum ber ekki allt af saman og að vera mætti, að afritarar, sem sennilega hafa ekki, sízt allir, verið guðinnblásnir, hefðu stundum brenglað inn upphaflega texta eða afritaðan texta, sem þeir hefðu ritað upp af nýju.

b. Þá má og stundum orka tvímælis, *hvað játningaritin sjálf kenni um tiltekið atriði*. Öll eru rit þessi til í latneskum texta, sem sennilega verður nú ekki véfengdur, um það, sem hér skiptir máli, S Ap og Fræði Luthers in minni eru til í íslenskum þýðingum, í Helgisíðabókum og barnalærdómsbókum. Sjálfsagt virðist að bera saman ina íslenzku texta og inn latneska, þar sem vafi kann að verða eða ágreiningur um skilning á einhverju atriði. Um fornu játningarnar þrjár mun þó mega segja það, að þær hafi að geyma flest það, sem til höfuðsanninda kristinnar trúar megí telja, að dómi guðfræðinga. Þó má geta þess, að Jón biskup Helgason telur, að S Ath geymi ummæli, er verði að telja að nokkru ókristileg.¹⁾ En ekki skýrir hann það nánara. En játningar þessar segja ekkert um ýmislegt, sem trúfræði-

1) Skírnir 1909, bls. 216.

efni varðar. Þær segja t. d. ekkert um heilaga kvöldmáltíð eða þýðingu góðra verka, nema ef vera mætti, að eitthvað mætti um þau álykta af 39. gr. S Ath, er segir þá hljóta eilíft líf, er vel hafa breytt, en hina, sem illa hafa breytt, fara í eilífan eld. SN segir skírn nauðsynlega til fyrirgefningar syndanna, en trúfræðileg skýring á skírninni er þar engin annars. Augsborgarjátningin og Fræði Luthers in minni fylla í skörð þessi eða reyna það að minnsta kosti. Þessi rit fjalla t. d. um skírnina framar en fornu játningarnar, um kvöldmáltíðina og trú og góð verk, auk ýmislegs annars. Mun það einkum orka tvímælis meðal guðfræðinga, hversu þessi ummæli og þvilik bindi kennimenn íslenzku þjóðkirkjunnar. En það fer eftir því, hvort þau hafi stoð í inum spámannlegu og postullegu ritum heilagrar ritningar, að dómi guðfræðinganna, og jafnvel eftir því, hvort ummælin eru skynsamleg eða skiljanleg, svo sem skýring Luthers á Fræðunum á þýðingu skírnarinnar, þar sem hann segir, að inn gamli Adam í oss eigi að drekkjast og deyja fyrir daglega iðrun o. s. frv., Helgakver bls. 11. Í Augsborgarjátningunni I-141) segir, að enginn megi opinberlega kenna í kirkjunni, nema hann sé réttilega kallaður til þess (rite vocatus). Þetta telur Jón biskup Helgason ekki rétta kenningu.²⁾ Og svo má sjálfsagt ýmis fleiri atriði telja, er inir lærðu guðfræðingar telja ekki bindandi í þessari játningu. Tíðarandinn hafi breytzt, og verði að fara að hætta nútímans um ummæli, sem in helgu rit ákvarði ekki.

c. Prestum er nú boðið í vígslu „að *prédika guðs orð hreint og ómengað, eins og það er að finna í inum spámannlegu og postullegu ritum og í anda vorrar evangelísku lútersku kirkju*“. Til þess er ætlaðt af prestum þjóðkirkjunnar, að þeir kenni „*guðs orð*“. En mæli-

1) Hase bls. 13.

2) Skírnir 1909 bls. 217.

snúran er þar in spámannlegu og postullegu rit. Eftir skilningi guðfræðinga nútímans er þó víst hvergi nærri allt í ritum þessum „*guðs orð*“. Mun það t. d. vera talið guðs orð, er Páll postuli bannar konum að búast skartklæðum eða skreyta sig skartgripum við guðsþjónustu eða bann hans við því, að konur kenni (1. Tim. 2, 9 til 12)? Er viðurkenning Páls postula á þrælahaldi, sem lýsir sér í 1. Tim. 6, 1 guðs orð? Og mýmörg dæmi mætti fleiri telja. Guðs orð er þá væntanlega það í inum helgu ritum, sem varðar beint höfuðlærdóma kristinnar trúar. Ágrip þeirra eru í inum fornu játningum þremur. Þau ágrip þóttu í öndverðu og þykja væntanlega enn hafa styrka stoð í inum helgu ritum, nema ef vera skyldi eitthvað af inum kristfræðilegu útlistunum S Ath, sem Jón biskup taldi líklega að einhverju leyti ókristilegar. En er þá hugsunin sú, að kennimennirnir megi víkja frá ákvæðum játninga þessara, ef þeir skyldu telja þau óviðunandi? Einhver kennimanna telur t. d. þrennigarkenninguna óskiljanlega, trú á endurlausnarkenninguna óskynsamlega, upprisukenninguna aðeins líkingamál o. s. frv., þá mætti spyrja, hvort kenningafrelsi hans næði svo langt, að samt ætti hann að geta gegnt kennimannsstöðu í þjóðkirkjunni.

Svo eiga kennimennirnir að kenna „*í anda vorrar evangelísku lútersku kirkju*“. Birtist ekki andi þessarar kirkju í játningarritum hennar, að því leyti sem ekki er sannreynt, að þau séu í ósamræmi við in helgu spámannlegu og postullegu rit? Eða er ef til vill átt við kristilega siðfræði með inum auðkenndu orðum? Þau eru annars svo óákveðin, að lítil eða engin leiðbeining felst í þeim. Það, sem einn kann að telja í „anda“ kirkjunnar, er ef til vill alls ekki í anda hennar að dómi annars. Hafa annars fræðimenn þjóðkirkjunnar veitt prestum eða öðrum barnafræðurum í kristindómi nokkrar leiðbeiningar um það, hvað þeir ættu eða mættu kenna, svo

að þeir starfi í anda vorrar evangelísku lútersku kirkju? Hafa þeir tekið þessum starfsmönnum ríkis og kirkju vara fyrir nokkrum athöfnum eða kenningum, er ekki væru í anda þessarar kirkju? Sjálfsagt hafa þeir óbeinlinis gert það með útlistun sinni á trúarlærdómum kirkjunnar. En nægir sú útlistun til leiðbeiningar um „anda“ kirkjunnar?

2. Samkvæmt kenningu fræðimanna þjóðkirkjunnar íslenzku eru in spámannlegu og postullegu rit heilagrar ritningar nokkurs konar *grundvallarlög um trúarkenningar hennar*. Með skýringum á þeim ummælum í þessum ritum, sem trúarlærdóma varða, eru höfuðkenningar kirkjunnar fengnar. En þessar skýringar eru meiri vandkvæðum bundnar en lagaskýring almennt. Sett lög eru, að minnsta kosti nú á tímum, stutt og venjulega sæmlega vel hugsuð ákvæði um tiltekið efni. Þau eru fyrst og fremst skýrð eftir orðum sínum og, að því leyti sem þörf gerist, með hliðsjón af ákvæðum annarra laga, annað hvort til takmörkunar eða rýmkunar, og með hliðsjón af réttarástandi í landi hverju og réttarvitund almennings. En in spámannlegu og postullegu rit eru mörg, og margt er það í þeim, sem ekki verður til trúarlærdóma talið, og víða kunna að vera ummæli, sem sumir telja líkingamál, vafi kann að vera um texta og þýðingu hans o. s. frv., svo sem áður hefur verið vikið að. Vér skulum halda oss við þá staðhæfingu, að rit þessi séu „innblásin“ af guði. En skýringar þeirra eru auðvitað *manna verk*. Trúarjátningarnar eru þá manna verk, og geta því verið ófullkomnar, eins og önnur verka manna. Trúarkenningar inna postullegu og spámannlegu rita eru þá sá grundvöllur, sem reisa skal trú kirkjunnar á. Játningaritin eru hins vegar meira eða minna áreiðanlegar skýringar á og ágrip af trúarlærdómum inna helgu rita. Þau hafa verið gerð af forustumönnum kirkjunnar hverju sinni og viðurkennd af löggjafarvaldi og stjórnendum kirkjunnar.

Þeim mætti líkja við lög, þar sem almenna löggjafarvaldið skýrði stjórnarskrárákvæði. Ef nú skýringarlög almenna löggjafans brjóta í bága við viðeigandi ákvæði stjórnarskrárinnar rétt skýrð eða þau hefðu að geyma auka við hana, sem andstæður væri ákvæðum hennar, þá yrðu dómstólarnir að virða þau lög að vettugi. En á meðan þeir hafa ekki fjallað um málið, er mönnum hæpið að óhlýðnast lögunum, því að orka má tvímælis, þar til er dómsúrlausn þar um er fengin, hvort þau brjóta í bága við stjórnarskrána eða ekki. Játningaritunum var líkt við almenn lög, er hefðu að geyma skýringar á stjórnarskránni eða auka við hana. En sá er þó munur, að lögin eru ný eða nýleg og hafa enga hefðarhelgi á sig fengið. SAp er sennilega allt að 1800 ára gömul, SN um 1600 ára, SAth um allt að 1300 ára og lútersku játningaritin um 400 ára gömul. Kristin kirkja hefur búið við fornu játningarnar síðan kristin trú þróaðist hér, og við lútersku játningaritin um fjögurra alda bil. Þessi rit hafa því hlotið æruverðleika aldurs síns og helgi hefðarinnar. Það er því ekki ólíklegt, að mjög ríkar ástæður þurfi til þess að hnekkja þeim, einkum inum tveim fornustu játningunum. Ólíklegt er, að það mundi gert, nema alveg ótvírætt væri sannað, að ummæli þeirra brytu í bága við ummæli inna postullegu og spámannlegu rita.

3. Hver skal leysa úr því, hvort eitthvað í játningaritum þjóðkirkjunnar fari í bága við ákvæði inna postullegu og spámannlegu rita? Vér höfum engan dómstól eða valdsmann, er leyst geti *alhliða* úr spurningum um það efni, eins og rómversk-katólska kirkjan, sem nú kennir það, að páfinn sé óskeikull í úrlausnum um trúarlærdóma, er hann talar í embættisnafni („ex cathedra“). En úrlausnar kann þó að þurfa í ýmsum samböndum.

a) Íslenzka þjóðkirkjan er ríkisstofnun, og ríkisvaldinu er skylt að styrkja hana og vernda. Ríkið leggur

henni fé, það sér henni fyrir kennimönnum, setur fyrir-
 mæli um það, er ytri skipun hennar varða. Það setur
 fyrir- mæli um embættisskilyrði kennimanna hennar og
 um ytri kjör þeirra með sama hætti sem um aðra starfs-
 menn ríkisins. Það setur fyrir- mæli um sérdómstóla
 (prófastsdóm og synodalrétt), er fara með þau mál
 kirkjulegs eðlis, sem ekki þykir hæfa, að almennir dóm-
 stólar landsins fari með. Gæti því komið til mála, að
 ríkisvaldinu þætti sér óskýlt að veita kirkjunni þann
 styrk og þá vernd, sem því er skylt samkvæmt stjórn-
 arskránni, ef hún brygði af trúarlærdómum þeim, sem
 í játningaritum hennar felast. Setjum svo, að kennilýð-
 ur þjóðkirkjunnar tæki almennt að hafna þrenningar-
 lærdóminum, svo að kirkjan yrði ef til vill Únitara-
 trúfélag, með því að kenning þessi hefði ekki stoð í
 inum postullegu og spámannlegu ritum. Þá sýnist ekki
 geta leikið á tveim tungum, að raskað væri þeim trúar-
 grundvelli, sem þjóðkirkjan er reist á. Þá gæti komið
 til þess, að löggjafarvaldið yrði að taka ákvörðun um
 það, hvort styrkja skyldi það trúfélag samkvæmt fyr-
 irmælum stjórnarskrárinnar. Nú kynni að vera, að
 kennimenn þjóðkirkjunnar væru ósammála um einhver
 in mest verðu trúaratriði. Mundi slíkt leiða til klofn-
 ings í kirkjunni. Sumir kennimannanna kynnu þá að
 stofna sértrúarfélag, en aðrir yrðu trúir þjóðkirkjunni.
 Ef mikill fjödi kennimanna og almennings með þeim
 tækju sig þannig út úr, þá gæti það vel haft það í
 för með sér, að löggjafarvaldið setti lög um skilnað
 ríkis og kirkju, sem alþingiskjósundur greiddi síðan
 atkvæði um samkvæmt stjórnarskránni. Úrslit þeirrar
 atkvæðagreiðslu mættu svo verða skilnaður ríkis og
 kirkju, eða þau, að þjóðkirkjan héldist við með þeim
 hluta kennilýðs og landslýðs, sem enn stæðu við kenn-
 ingar hennar. Það yrði auðvitað einatt álitamál, hversu
 afbrigði frá trúarlærdómum þjóðkirkjunnar skyldu mik-
 il vera til þess að löggjafarvaldið kippti að sér hend-

inni um styrk til handa kirkjunni. Ágreiningur og afbrigði um ýmis atriði gætu ekki og ættu ekki að valda neinum hvörfum í því efni. Til dæmis mætti nefna mismunandi túlkun á ummælum inna postullegu rita og játningarrita um eilífa útskúfun, um upprisuholdlegs eða andlegs líkama, um þýðing góðverkanna o. s. frv. Um þetta yrði engin ákveðin regla sett. En hitt er einsætt, að kirkjan yrði ekki talin fullnægja kröfum stjórnskrárinnar, ef hún tæki að hafna höfuðærdómum þeim, sem tvímælalaust má telja grundvallaratriði þjóðkirkjunnar, svo sem tilvist guðs, þrenningar kenningunni, endurlausnarkenningunni, trúnni á annað líf, inn efsta dóm og umbun góðs og ills. Þar sem um kann að mega velja tvær eða fleiri skýringar á orðum inna helgu rita biblíunnar, þá sýnist sú skýringin, sem in löghelguðu játningarit halda, eiga að hafa forgangsréttinn, nema beinlínis verði sýnt, að hún sé röng, eins og t. d. vera mun um ummæli Augsburgarjåtningarinnar um góðverkin og trúna.

b) Þó að ósk eða skoðun um kenningarfrelsi presta þjóðkirkjunnar sé vel skiljanleg, þá getur það frelsi ekki verið takmarkalaust, enda mun enginn þeirra, sem þá ósk eða skoðun ala, ætlast til þess. Kennimenn þjóðkirkjunnar eru fyrst og fremst bundnir við trúarlærdóma þá, sem in helgu spámannlegu og postullegu rit geyma. Það er ið „hreina og ómengaða guðs orð“, eins og yfir er lýst í vígslu presta. En höfuðatriði þess eru saman dregin í játningaritunum, sérstaklega í inum fornu trúarjåtningum þremur. Ef kennimaður þjóðkirkjunnar er orðinn með sjálfum sér sannfærður um það, að einhver kenning, er þessi höfuðatriði varðar og viðurkennd hefur verið í játningaritum þjóðkirkjunnar, sbr. að framan, sé röng, þá ætti hann ekki að geta heiðurs síns vegna haldið áfram kennimannsstörfum sínum í þeirri kirkju. Hvernig ætti kennimaður t. d. að geta, að óskertri sjálfsæru sinni, skírt barn til nafns föður,

sonar og heilags anda, ef hann afneitar þrenningar-
kenningunni með sjálfum sér? Hvernig ætti slíkur
kennimaður að taka fólk til sakramentis samkvæmt
Helgisíðabókinni, ef hann afneitar með sama hætti
endurlausnarkenningunni? Og hvernig mætti hann
starfa við jarðarför, ef hann afneitaði kenningunni um
annað líf og upprisu? En meðan kennimaðurinn hefur
ekkert í ljós látið um afneitun sína, reynir einungis á
heiðarleik sjálfs hans. Hann verður þá að ráða við
sjálfan sig, hvort hann vill heldur halda starfi sínu og
þiggja laun sín af ríkinu áfram eða leysa sig frá því
með fullum heiðri. Við hinu er vitanlega hætt, að kenni-
mannsstarf hans verði með hangandi hendi unnið, ef
hann er sannfærður um það með sjálfum sér, að höfuð-
atriði þeirrar kenningar, sem hann flytur, séu röng.
Það er hætt við því, að skortur á sannfæringu og eld-
móði þeim, sem sterkri sannfæringu fylgir oft, komi
fram í starfi hans, svo að söfnuður hans kunni að fá
grunsemdir um það, að ekki sé allt með felldu. En við
slíku verður þó ekki gert, meðan kennimaðurinn rækir
störf sín vanzalaust á yfirborðinu. En jafnskjótt sem
hann lætur opinberlega í ljós trúarafbrigði sín, þá verð-
ur ríkisvaldið að taka í taumana, ef hann leysir sig
ekki sjálfur undan vandanum. Framkvæmdarvaldið
yrði þá að láta rannsaka málið, alveg eins og þegar
kennimaður er sakaður um óhæfilega háttsemi annars
í embættisverkum eða utan þeirra, og ef til vill víkja
honum úr embætti um stundarsakir, þar til er úrlausn
er fengin. Það yrði hlutverk prófastsdóms eða dóm-
nefndar að fara með málið og síðan ef til vill synodal-
réttar. Og að sjálfsögðu mætti leita álits fræðimanna
kirkjunnar um málið, áður en dóm skyldi segja upp,
og gæti slíkt álit ef til vill ráðið úrslitum. Afbrigðin
kunna að vera miklu ógleggri en dæmi þau, sem nefnd
voru, eiga við. Þau varða ef til vill efni, sem ekki má
telja höfuðatriði trúar þeirrar, sem þjóðkirkjan er

reist á. Þau geta verið fólgin í rýmri túlkun á einhverju atriði en trúarritin, þar á meðal rit biblíunnar, veita, að annarra skoðun, efni til. Setjum svo, að kennimaður héldi því fram, að sú staðhæfing Augsborgarjátningarinnar I-2, að upphafsgallar nýfædds barns (vöntun guðsótta og guðs trausts og girndartilhneiging) séu *raunverulega synd* (vere peccatum), sé röng, eða að orð þessara rita um eilífa útskúfun beri ekki að skilja bókstaflega, heldur séu þau líkingamál, sem tákni ástand (samvizkukvalir), sem enda tæki fyrir iðrun og betrun annars lífs, eða upprisukeninguna ætti ekki að skilja bókstaflega eftir S Ap (upprisu *holdsins*, *resurrectio carnis*), heldur upprisu í „eteriskum“ eða „pnevmatiskum“ („andlegum“) líkama. Mun naumast mega gera ráð fyrir því, að kennimaðurinn yrði talinn sekur um villutrú eða vantrú, þó að hann hefði haldið fram slíkri skoðun. Það mun vera mjótt mundangshófið, eins og víða annars staðar. En mat dómstóls kunnáttumanna á þessum atriðum er ekki erfiðara en almennum dómstólum er mat á fjölmörgum atriðum í skiptum þegna þjóðfélagsins sín á milli eða skiptum þeirra við þjóðfélagið. Og auðvitað getur hvorki ríki né kirkju verið það neitt keppikefli að losa sig við ef til vill mikilhæfa og að öllu leyti ólastanlega kennimenn sakir afbrigða um atriði, sem ekki mega þýðingarmikil teljast í þessu sambandi eða fullum vafa eru undirorpin.

Dómur um mál einstaks kennimanns bindur hann auðvitað með venjulegum hætti. Og dómur veitir fræðslu um það, hver vera skuli viðurkennd kenning þjóðkirkjunnar um tiltekið atriði. En hann er ekki almennt bindandi úrslit sakarefnis. Í landi með trúfrelsi, málfrelsi og ritfrelsi má koma upp vafi um úrlausn slíks dóms sem annarra dóma, og málið kann því að halda áfram í ræðu og riti innan kirkju og utan, hvort sem kennimaðurinn hefur verið sýknaður eða sakfelldur.

c) Samkvæmt ákvæðum stjórnarskrárinnar skiptir trúarskoðun manna ekki máli almennt um réttindi þeirra og skyldur. Undantekning hlýtur þó að vera um þá, er ætla að gerast kennimenn þjóðkirkjunnar. Að vísu væri óheimillt að meina nokkrum manni að taka embættispróf í guðfræðideild háskólans, þótt hann neitaði opinberlega höfuðtrúarlærdómum þjóðkirkjunnar, en slíkan mann mundi biskup ekki vígja til kennimanns í henni. Auk þess er þjóðkirkjuvist stundum skilyrði réttindanautnar og skyldu til starfa, sem alveg sérstaklega eru í þágu þjóðkirkjunnar, t. d. til setu í kirkjuráði, til kosningarréttar presta o. fl., sem ekki er nauðsyn að rekja. En í fleiri samböndum gæti einstakling skipt máli að lögum, hvort hann viðurkennir trú þjóðkirkjunnar eða ekki. Eigi mundi þjóðkirkjuprestur telja sama að veita manni kvöldmáltíðarsakramentið, sem t. d. neitaði þá við hann guðdómi Krists eða trú á þýðingu þess. Hugsanlegt væri, að maðurinn kærði prest fyrir synjunina, og mætti þá verða nauðsynlegt að skera úr því, hvort hún hafi verið réttmæt eða ekki. Færi um það með svipuðum hætti sem sagt var áður um kennimennina. Um skyldu þjóðkirkjuprests til að skíra barn skiptir það þó auðvitað engu máli, hverrar trúar aðstandendur barnsins eru. Presti mundi allt af vera skylt að veita barni skírn, hvernig sem um trú þeirra væri farið. Kirkjuagi er nú ekki ræktur. Enginn er nú rekinn úr þjóðkirkjunni, hverjar trúarskoðanir sem hann kann að hafa eða jafnvel þótt hann hafi lýst vantrú sinni á höfuðlærdóma hennar, algeru trúleysi eða jafnvel annarri trú. Með hann er farið sem þjóðkirkjumann allt að einu, er fram kemur í gjaldskyldu hans til kirkjunnar eða háskólans, þar til er hann segir sig löglega úr henni og gengur í annað viðurkennt trúfélag hér á landi.

d) Eins og alkunnugt er, hafa lærðir menn kirkjunnar oft háð harðar deilur um trúarlærdóma. Svo

mætti enn verða, jafnvel hér á landi, þar sem þó ríkir að jafnaði ró og umburðarlyndi í trúmálum. Slikur ágreiningur gæti leitt til klofnings í prestastétt landsins svo mikils, að nokkurir gengju úr þjónustu kirkjunnar og stofnuðu ef til vill sérsöfnuði. Jafnskjótt sem slíkir söfnuðir hlytu viðurkenningu, þá mundu þeir losna undan gjaldskyldu til þjóðkirkju eða háskóla, er þeir greiða gjald til síns trúfélags.

Þá má verða, að nægilegur fjöldi manna fái sér kennimann og stofni sérsöfnuð annað hvort af því, að þá greinir á um trúarefni við þjóðkirkjuna, eða af óánægju með kennimann þann, sem ríkisvaldið leggur þeim til. Slík hefur stundum orðið afleiðing prestskosningar. Þeir, sem ekki hafa haft atkvæðamagn til þess að koma tilteknum presti að, hafa þá stundum stofnað sérsöfnuð með honum og fengið viðurkenningu sér til handa.

Fullt frelsi til stofnunar trúfélaga ríkir, eins og kunnugt er, hér á landi. Slík félög eru allt öðruvísi sett en þjóðkirkjan. Þau eru ekki bundin við aðra trúarlærdóma en þau hafa sjálf valið sér og geta breytt að vild, ef þeim sýnist. En þjóðkirkjan skal vera *evangelísk-lútersk* samkvæmt stjórnarskránni og verður því um trúarlærdóma að fullnægja þeim kröfum, sem í því heiti má telja felast.

AUSZUG.

Die Lehren sämtlicher christlichen Glaubensgemeinschaften ruhen auf der Heiligen Schrift. Zum Schutz gegen andersgläubige und als Anweisung für die Prediger und die Gemeinden haben die Führer der Kirche schon früh kurze und kernhafte Auszüge, die *Symbola* genannt wurden, von den Hauptlehren gemacht. Die Führer der lutherischen Kirche hatten ausser den Religionschriften, die sie von der römisch-katholischen Kirche geerbt, einige Schriften, die als die Bekenntnisschriften bekannt sind, verfasst. Die lutherische Kirche in Island, die in dem Grundgesetz „die evangelisch-lutherische“ genannt wird, ist die Volkskirche Islands und die Staatsmacht ist verpflichtet sie zu schützen und zu unterstützen. Die diesbezüglichen Bestimmungen des Grundgesetzes sind dem Grundgesetz Dänemarks entnommen, weshalb die Bezeichnung „evangelisch-lutherisch“ in beiden Ländern wahrscheinlich dasselbe bedeuten muss. Die evangelisch-lutherische Kirche in Dänemark ruht auf der Heiligen Schrift, den drei alten Symbola, der unveränderten Augsbургischen Konfession 1530 und dem kleinen Katechismus Luthers. Der Zweck dieser Abhandlung ist zu untersuchen, *welche Bekenntnisschriften als Grundlage der evangelisch-lutherischen Kirche in Island zu betrachten und von welcher Bedeutung sie sind.*

Das II. Kap. behandelt die drei alten Symbola der römisch-katholischen Kirche, ihren Ursprung und Inhalt; sie werden in ihrer ursprünglichen Form wiedergegeben und miteinander verglichen und eine isländische Übersetzung vorgenommen. Diese Symbola sind *Symbolum apostolicum*, *Symbolum Nicænum* und das *Symbolum Athanasianum*.

Im III. Kap. wird die Einführung des Christentums in Island im Jahre 1000 kurz besprochen. Es wurde damals gesetzlich eingeführt, dass alle sich taufen lassen und Christen sein sollten. Damit wurde bestimmt, dass das allgemeine römische Christentum auf Island herrschen sollte. Im älteren Christenrecht aus dem ersten Drittel des 12. Jahrhunderts wird vom Inhalt des christlichen Glaubens nur das gesagt, dass alle sich *im Namen des Vaters, des Sohnes und des Heiligen Geistes taufen lassen sollten*, sonst aber ist es klar, dass man gemäss den Religionschriften der römisch-katholischen Kirche zu glauben hat. In den Landesgesetzen und dem Stadtrecht von Magnus Gesetzverbesserer (1263—1280) ist ein Glaubensbekenntnis in altnordischer Sprache bewahrt, das wortgetreu in isl. Gesetze aufgenommen wurde („Kristinrétt“ 1275 und „Jónsbók“ 1280). Dieses Bekenntnis enthält die Glaubenssätze der drei Symbola der römisch-katholischen Kirche;

im allgemeinen heisst es, dass man an das glauben solle, was die heilige Kirche mit unverbrüchlicher Standhaftigkeit angenommen habe. In einer erzbischöflichen Verordnung von 1342 wird zugefügt, dass man glauben solle, dass diejenigen, die anders glauben, zur Hölle gehen sollen.

Im IV. Kap. werden die Bekenntnisschriften der lutherischen Anhänger besprochen. Es erhellt, dass diese die prophetischen und apostolischen Schriften der Bibel vor allem als Grundlage ihrer Religion betrachten wollen; alles, was nicht im Einklang mit diesen steht, muss weichen. Zugleich wird aber ausdrücklich hervorgehoben, dass alle drei zuvor genannte Symbola der römisch-katholischen Kirche als Norm zu gelten haben. Einige Streitfragen der römischen und der evangelisch-lutherischen Kirche werden darauf mit Hinweis auf die Bestimmungen der Confessio Augustana, die als Hauptschrift theologischer Auseinandersetzung der lutherischen Kirche zu betrachten ist, erörtert und besprochen.

Das V. Kap. handelt von den Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche in Island. Die kirchliche Verordnung von Christian dem Dritten von 1537 wird um die Mitte des 16. Jahrhunderts auf Island eingeführt. Sie wurde im Einverständnis mit Luther und seinen Mitarbeitern angenommen. Inhaltlich müsste daher diese Verordnung im Einklang mit den lutherischen Bekenntnisschriften stehen. Laut dieser Verordnung sollen die alten drei Bekenntnisse bei gewissen Gelegenheiten, sowie der kleine Katechismus Luthers, gehandhabt werden. Dagegen wird die Augsburgische Konfession nicht direkt erwähnt, nur wird den Pfarrern auf dem Lande empfohlen die Verteidigungsschrift Melanchtons (Apologia confessionis) zur Verteidigung der erwähnten Augsburger Konfession zu besitzen.

Es unterliegt keinem Zweifel, dass die drei alten Symbola ihre Gültigkeit für die Zukunft haben sollen sowie auch, dass der kleine Katechismus Luthers als Bekenntnisschrift der isländischen Kirche zu gelten hat, da dieser letztere auch als Kinderlehrbuch im Jahre 1635 gesetzlich vorgeschrieben wird. Im Anfang des Königsgesetzes von 1660 heisst es, dass dem König und seinen Erben obliege ihre Untertanen an den wahren Glauben zu halten, wie dieser in der Augsburgischen Konfession geschildert wird; anderer Glaube wird nicht gestattet. In den dän. und norw. Gesetzen Christians des Fünften 1683 und 1687 1—2 heisst es, dass der König keine andere Religion in seinen Reichen und Ländern als diejenige, die im Einklang mit der Heiligen Schrift, den drei alten Symbola, der Augsburgischen Konfession 1530 und dem kleinen Katechismus Luthers stehe, gestatten dürfe.

Hier werden die Bekenntnisschriften der Kirche in Dänemark und in Norwegen angeführt. Diese gesetzlichen Vorschriften wurden zwar nicht auf Island bekanntgemacht, aber es stellt sich klar heraus, dass der König auch nicht auf Island einen anderen Glauben als den, der im Einklang mit diesen Schriften, darunter der Augsburgischen Konfession, stand, gestatten durfte. Einige gesetzliche Gebote aus dem 18. Jh. beweisen auch, dass die Augsburgische Konfession als Bekenntnisschrift der isl. Kirche zu gelten hatte. Auch die Konfirmationsbestimmungen, die Ordinationsbriefe der Bischöfe und die Einweihungsgelöbde der Pfarrer und der Propste, die auf die Heilige Schrift und die „symbolischen

Bücher“ der dänischen oder der isländischen Kirche Bezug nehmen, zeugen von denselben Tatsachen. Die Augsburgerische Konfession ist jedenfalls herkömmlich als gesetzliche Bekenntnisschrift zu betrachten, da bis 1900 niemand an ihrer Gültigkeit gezweifelt hat.

Im VI. Kap. wird der Hauptstoff der lithurgischen Handbücher der isländischen Kirche aus den Jahren 1910 und 1934 und der Kinderlehrbücher ins Auge gefasst und nachgewiesen, dass diese in Bezug auf die Hauptlehre im Einklang mit den wichtigsten Lehrsätzen der alten Symbola stehen. Der kleine Katechismus Luthers wird in die Kinderlehrbücher aufgenommen, darunter das apostolische Glaubensbekenntnis; die Lehre von der Dreieinigkeit Gottes, und die Lehre vom Leben jenseits und der Auferstehung vom Tode und vom letzten Gericht in den lithurgischen Handbüchern u. s. w. tritt klar hervor.

Das VII. Kap. handelt schliesslich vom Wert der Bekenntnisschriften der Kirche. Die Bekenntnisschriften sollen nach lutherischer Auffassung den apostolischen und prophetischen Schriften der Bibel untergeordnet sein. Einige behaupten sogar, dass die Priester der Kirche an diese nicht gebunden seien, falls sie sie nicht im Einklang mit den genannten Schriften betrachten. Ein Urteil hierüber zu fällen ist vielleicht schwierig. Man kann sich über den Inhalt der Schriften der Bibel sowie auch über das Verstehen einer bestimmten Bekenntnisschrift streiten. Die lutherische Kirche hat keinen Gerichtshof, der in solchen Fällen ein Urteil, das allseitig verbindend sei, zu sprechen vermag. Die gesetzgeberische Macht kann dagegen der Kirche den Schutz und die Unterstützung, die sie nach dem Grundgesetze zu gewähren verpflichtet ist, absprechen, falls die Kirche von der Grundlage der evangelisch-lutherischen Religion abweicht und die kirchlichen Beamten können, falls sie diese Grundlage öffentlich verlassen, ihrer Ämter enthoben werden. Hiermit werden diejenigen Abschnitte gemeint, die in sich die wichtigsten Bestimmungen der Religion enthalten, wie z.B. die Lehre von der Gottheit, vom Leben jenseits, von der Belohnung oder Vergeltung guter und böser Werke u. s. w. Eine kirchliche Zucht ist nicht länger üblich und jeder einzelne kann nach Belieben an das glauben, was er will, oder an gar nichts, und allen steht es frei, Sondergemeinden zu gründen.

Í SAFNI ÞESSU verða einkanlega birt erindi, sem flutt hafa verið og rædd á rannsóknæfingum í Háskóla Íslands og þykja færa einhverjar nýjar athuganir um íslenskar bókmenntir, sögu og tungu. Hvert hefti verður sjálfstætt og sér um blaðsíðutal. Þar sem þess er vænzt, að sumar þessara ritgerða eigi erindi til erlendra fræðimanna, sem hafa ekki komið upp á að lesa íslenskt nútíðarmál sér að fullu gagni, fylgir hverri grein efniságrip á einhverri höfuðtungu (ensku, þýzku eða frönsku). Heftin koma út óreglulega, eftir efnum og ástæðum.

43/-
Lbs. Hbs.

100712810-6

Íslenzk fræði

(Studia Islandica)

1. Einar Ól. Sveinsson: *Sagnaritun Oddaverja.*
2. Ólafur Lárusson: *Ætt Egils Halldórssonar og Egils saga.*
3. Björn Sigfússon: *Um Ljósvetninga sögu.*
4. Sigurður Nordal: *Sturla Þórðarson og Grettis saga.*
5. Björn Þórðarson: *Um dómstörf í Landsyfirréttinum 1811—1832.*
6. Halldór Halldórsson: *Um hluthvörf.*
7. Sigurður Nordal: *Hrafnkatla.*
8. Magnús Jónsson: *Guðmundar saga dýra.*
9. Alexander Jóhannesson: *Menningarsamband Frakka og Íslendinga.*
10. Stefán Einarsson: *Um kerfisbundnar hljóðbreytingar í íslenzku.*
11. Björn Þórðarson: *Alþingi og konungsvaldið.*
12. Einar Arnórsson: *Játningarit íslenzku kirkjunnar.*

